Rudolf Bergström

STUDIER TILL DEN STORA KRISEN I NORDENS HISTORIA 1517—1523

UPPSALA
ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI A.B.
1 9 4 3

STUDIER TILL DEN STORA KRISEN I NORDENS HISTORIA 1517—1523

AKADEMISK AVHANDLING

som med tillstånd av vittberömda Filosofiska fakultetens i Uppsala Humanistiska sektion för vinnande av filosofisk doktorsgrad till offentlig granskning framställes å universitetets lärosal nr IV måndagen den 17 maj 1943 kl. 10 f. m.

av

Rudolf Bergström

FIL. LIC., NORRL.

UPPSALA

ALMQVIST & WIKSELLS

BOKTRYCKERI A.B.

1 9 4 3

R. UNIV.
BIBLIOTHEEK
LEIDEN

STUDIER TILL DEN STORA KRISEN I NORDENS HISTORIA 1517—1523

AV

Rudolf Bergström

UPPSALA
ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI A.B.
1 9 4 3

R. UNIV.
BIBLIOTHEEK
LEIDEN

Till minnet av min Far

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41548006_0009

INNEHÅLLSÖVERSIKT.

Sid.

Förord VII

Förteckning över källor och litteratur IX

Förkortningar XIV

Inledning 1

I. Kristian II:s diplomatiska förberedelser för anfallet på Sverige 1517 3

II. Kristian II, partierna i Sverige och Stockholms blodbad 49

III. De svensk-danska relationerna från unionsupplösningen till det definitiva beslutet om Gotlandsexpeditionen... 101

FÖRORD.

Då denna avhandling nu framlägges till offentlig granskning återstår mig den angenäma plikten att med några ord tacka dem, som varit mig behjälpliga under arbetets gång.

Avhandlingen har i sitt nuvarande skick tillkommit under Professor Erland Hjärnes ledning. Han har bland annat genomläst mitt arbete såväl i manuskript som korrektur. För hans både till form och innehåll vänskapliga och på samma gång sakligt pregnanta kritik liksom för all den uppmuntran, välvilja och hjälp, som vid mer än ett tillfälle jämnat vägen för mig, tackar jag honom vördsamt och hjärtligt. Även Professor Erik Lönnroth har haft vänligheten att granska större delen av denna avhandling. Till honom stannar jag i förbindelse för en lika välvillig och intresserad som uppslagsrik kritik.

Professor Gottfrid Carlsson blev min förste lärare, då jag började mina akademiska studier i historia. Ehuru jag endast en kortare tid hade förmånen att åtnjuta hans undervisning, har den dock efterlämnat intryck av bestående värde. Under större delen av min studietid har jag varit Docenten Georg Landbergs lärjunge. Inför honom har jag sålunda avlagt de föreskrivna proven för såväl filosofie kandidat- som filosofie licentiatexamen. Hans allsidiga syn på de vetenskapliga frågorna, hans sanningslidelse och positivt kritiska skärpa vid ställandet och lösandet av problemen hava för mig alltid tett sig förebildliga. Jag tackar honom hjärtligt icke blott för hans kloka och insiktsfulla ledning utan även och framför allt för den personliga vänskap, han städse visat mig.

Mina seminariekamrater tackar jag för gott kamratskap. Särskilt vill jag nämna mina vänner Docenten Torvald Höjer, Fil. doktor Jean Göransson och Fil. lic. Jan Liedgren, vilka alltid beredvilligt och utan att sky eget omak bistått mig med råd och dåd. Docenten Sven Ulric Palmes beredvilligt erbjudna väntjänst att

trots egna maktpåliggande uppgifter åtaga sig den huvudsakliga bördan av korrekturläsningen har i väsentlig grad bidragit till, att avhandlingen i rätt tid kunnat färdigställas. Fil. mag. Stefan Stenius, som granskat och kontrollerat källhänvisningarna, har gjort mig en lika värdefull tjänst. Vid korrekturgranskningen hava även mina yngre kamrater och vänner, Fil. lic. Gösta Hasselberg, Fil. lic. Birger Lundberg och Fil. lic. Gunnar Samuelsson lämnat mig värdefullt och uppskattat bistånd. Med Docenten Sven Ulric Palme, Fil. lic. Jan Liedgren och Fil. lic. Rune Stensson har jag haft förmånen av för mig givande tankeutbyte.

Till ämbets- och tjänstemännen vid de arkiv och bibliotek, där jag arbetat, och särskilt dem vid Universitetsbiblioteket i Uppsala med Överbibliotekarien Anders Grape i spetsen står jag i stor tacksamhetsskuld.

Ehuru resultaten av mina arkivstudier utomlands ej vid detta tillfälle kunnat i sin helhet framläggas tackar jag redan nu Uppsala Universitet, Längmanska kulturfonden och Uppsala Studentkår för frikostiga stipendier, anslag och resestipendier, som avsevärt underlättat mina forskningar.

Chefen för Kungl. Svea trängkår, Överste Gustaf Smith, den avhållne chefen för 1917–1918 års trängstudentkompani, är jag vördsamt tack skyldig för förståelsefullt beviljad hempermittering under läsåret och tidigare.

Med känslor av vemod och saknad dröjer jag i detta ögonblick vid minnet av min far och hans varmhjärtade och osjälviska bistånd i alla livets skiften.

Till sist vill jag här ge uttryck åt min tacksamhet till min hustru, som under alla år troget och modigt stått vid min sida och burit en dryg andel av vardagens bördor.

KÄLLOR OCH LITTERATUR.

I. Otryckta källor.

Riksarkivet.

Brev till Konungen 1521–1525.
Emil Hildebrands excerpter och avskrifter 10, Lübeck.

Rigsarkivet, Köpenhamn.

Danske Kancelli.
Koncept till Missiver 1523–1588.
Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling.
Sverige A I:1.
Sverige A II:15.
Sverige A III:81.
Polen A II:7.
Privatarkiver.
Samlingen Podebusk 1492–1568.

Stadtarchiv, Rostock.

Acta Hanseatica, Korrespondenzen.
Briefe von fremden Fürsten: Könige von Dänemark.

Stadtarchiv, Danzig.

300 U 31, 713 C.

II. Källpublikationer.

Acta pontificum danica VI, Köpenhamn 1915.
Acta Tomiciana, Posen 1852–1915.
Akten und Recesse der livländischen Ständetage III, Riga 1910.
Berättelse om den lybeckska beskickningen i Sverige sommaren 1523 (HH 26:II). Stockholm 1923.
Berättelse rörande Stockholmska Blodbadet 1520 (HSH 2). Stockholm 1816.
Berättelse om de lybeckska beskickningarna i Sverige 1509 och 1541 (HH 26:III). Stockholm 1924.
Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver samlade och utgifna af Carl Gustaf Styffe V. Stockholm 1884.
Christiern II:s Arkiv. Handlingar ... utgifna af N. J. Ekdahl, II. Stockholm 1836 (cit. Ekdahl).

Diplomatarium Norvegicum XII o. XIV. Kristiania 1888 och 1895.
Finlands medeltidsurkunder 7 o. 8. Helsingfors 1933–1935.
Gamla papper angående Mora socken II. Arvid Siggessons brevväxling med en kommentar av Fil. Lic. Lars Sjödin. Västerås 1937.
Giftermåls Contract emellan Konung Christian 2 och Elisabeth, Konung Philip I i Castilien doter, af d. 29 April 1514 (C. C. Gjörwell, Det Swenska Biblioteket II). Stockholm 1757.
Handlingar hörande till Medeltidens Historia, samt Konungarnas af Wasaätten. Hans Brasks Brefväxling (HSH 13). Stockholm 1828.
Handlingar hörande till Medeltidens samt Konungarnes af Wasa-ätten Historia. Förbigångne Handlingar hörande till Biskop Brasks Brefväxling (HSH 17). Stockholm 1832.
Handlingar till Gustaf I:s historia 1522–1524 (HSH 38). Stockholm 1857.
Handlingar till Sten Sture d. y:s historia 1515–1518 (HH 28:II). Stockholm 1931.
Hanserecesse von 1477–1530, Bd 5–9. Leipzig 1894–1913.
Konung Gustaf den förstes registratur I o. II (Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien). Stockholm 1861 o. 1864.
Linköpings Bibliotheks handlingar II. Linköping 1795.
Narratio de cæde Holmiensi an. 1520, a canonicis Upsaliensibus composita (SRS III:1). Upsala 1871 o. 1876.
Nya källor till Finlands Medeltidshistoria. Samlade och utgifna af Dr Edward Grönblad. Köpenhamn 1857 (cit. Grönblad).
Offentliga Handlingar tillhörande Konung Gustaf I:s Regeringstid (HSH 2). Stockholm 1816.
Regesta diplomatica Historiæ Danicæ, Ser. I:1 o. II:I:2. Köpenhamn 1847 o. 1889.
Riksföreståndaren Sten Sture den Yngres Acta och Handlingar (HSH 24). Stockholm 1840.
Russisch-livländische Urkunden ges. von K. E. Napiersky. St. Petersburg 1868.
Smålandslif år 1521 (HT 1900).
Svenska riksdagsakter ... 1521–1718 I:1. Stockholm 1887.
Sveriges traktater med främmande magter ... III o. IV. Stockholm 1895 o. 1888.
Twå gambla Swenske Rijm-Krönikor ... Uthgångne aff Johanne Hadorphio. Stockholm 1674 (cit. Hadorph).
Urkunden von der Vermählung K. Christian II. mit Elisabeth von Oestreich und Burgund im Jahre 1514 (Samlung zur Dänischen Geschichte ... durch Johann Heinrich Schlegel II:4). Köpenhamn 1776.

III. Traditionskällor och äldre bearbetningar.

[Olaus Petri] Olai Petri svenska krönika utgifven af G. E. Klemming, Stockholm 1860.

[Paulus Eliæ] Chronicon Skibyense restitutum sive Annales Rerum Danicarum ab An. 1046 usqve ad 1534 (SRD II). Köpenhamn 1773.
Peder Swart. Konung Gustaf I:s krönika. Med inledning ... utgifven af Nils Edén. Stockholm 1912 (cit. Swart).
[Reimar Kock]. Ex Chronico Lubecensi Reimari Kock excerpta (SRS III:1). Stockholm 1871 och 1876.
Tegel, Erich Jörensson. Then Stoormechtighe, Höghborne Furstes och Christelighe Herres, Her Gustaffs ... Historia. Stockholm 1622 (cit. Tegel).

IV. Använd litteratur.

Ahnlund, Nils. Kring Stockholms blodbad. Särtryck ur Svensk Tidskrift 1928 med tillagda anmärkningar.
Allen, C. F. De tre nordiske Rigers Historie ... II, III:1 o. IV:2. Köpenhamn 1865, 1867 o. 1870 (cit. Allen).
Almquist, Joh. Ax. Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630, första delen (MRA. Ny följd II:6). Stockholm 1917.
Arup, E. Processerne for rigsregimentet og ved rigskammerretten mellem Christiern II og Frederik I (1523–1531). (DM V:5). Köpenhamn 1904.
Behrmann, Henrik. Kong Christian den Andens Historie II. Köpenhamn 1815.
Berg, Tor. Riksdagens utveckling under den äldre Vasatiden 1521–1592 (Sveriges Riksdag, avd. I, band 2). Stockholm 1935 (cit. Berg).
Bergström, Rudolf. Dackefejdens djupaste upprinnelse (SvT 1943).
—— Det svenska krigståget mot Skåne vintern 1523. Dess förhistoria och förlopp (HT 1937).
—— En nyfunnen upplaga av Gustaf Erikssons och rådets manifest mot Kristian II av den 29 december 1522 (NTBB 1938).
—— Sten Sture den yngres banesår (PHT 1938, Stockholm 1939).
—— Stilleståndsavtalet mellan Berend von Mehlen och det skånska riddarskapet våren 1523 (HT 1942).
—— Sturetidens historia i ny belysning (HT 1937).
—— Vårt äldsta bevarade officiella tryck. Det svenska manifestet mot Kristian II av år 1522 (Nordisk Familjeboks månadskrönika 1939).
Boeszoermeny, R. Danzigs Theilnahme an dem Kriege der Hanse gegen Christian II von Dänemark I o. III (Programm in der Petri-Schule). Danzig 1860, 1872 (cit. Boeszoermeny).
Bruns, Friedrich. Die Lübecker Syndiker und Ratssekretäre bis zur Verfassungsänderung 1851 (Zeitschrift des Vereins für lübeckische Geschichte und Altertumskunde, Band XXIX). Lübeck 1938.
Carlsson, Gottfrid. Gustaf Eriksson i Rydboholm (SvT 1921).
—— Hemming Gadh. En statsman och prelat från Sturetiden. Akad. avh., Uppsala 1915.

Carlsson, Gottfrid. Johannes Magnus och Gustav Vasas polska frieri. En utrikespolitisk episod i den svenska reformationens historia (KÅ 1922).
—— Nils Olsson Vinge (Nordisk Familjebok, 2 uppl., band 32, Stockholm 1921).
—— Peder Turesson (Bielke), (SBL 4). Stockholm 1924.
—— Sten Sture den yngre. En karaktärsstudie (Scandia 1929).
—— Sten Turesson (Bielke), (SBL 4). Stockholm 1924.
—— Stockholms blodbad (HT 1920).
—— Wulf Gyler i svensk tjänst. Ett bidrag till belysning av Gustav Vasas utrikespolitik decenniet före grevefejden. 1. Gylers inträde i svensk tjänst. Hans första beskickningar (HT 1922.)

Celsius, Olof. Konung Gustaf Den Förstes Historia I. Stockholm 1775.

von Dalin, Olof. Svea Rikes Historia ... 3:I. Stockholm 1760 och 1761 (cit. Dalin).

Edén, Nils. Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden. Akad. avh., Uppsala 1899 (cit. Edén).

Erslev, Kr. Det stockholmske Blodbad (DHT 9:6). Köpenhamn 1929.

Elgenstierna, Gustaf. Den introducerade svenska adelns ättartavlor II. Stockholm 1926.

Falk, Albert. Gustaf Vasas utrikespolitik med afseende på handeln. Akad. avh., Uppsala. Stockholm 1907 (cit. Falk).

Fiedler, Joseph. Die Allianz zwischen Kaiser Maximilian I. und Vasilji Ivanovic, Grossfürsten von Russland, von dem Jahre 1514 (Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe. XLIII Band. Jahrgang 1863).

Forssell, Hans. Sveriges inre historia från Gustaf den förste med särskildt afseende på förvaltning och ekonomi I. Stockholm 1869.

Handelmann, Heinrich. Die letzten Zeiten Hansischer Übermacht im Skandinavischen Norden. Kiel 1853 (cit. Handelmann).

Heise, A. Wulfgang von Utenhof, Kongerne Frederik den 1stes og Kristian den 3dies tyske Kansler (DHT 4:6). Köpenhamn 1877–1878.

Hildebrand, Emil. Gustav Vasa (Sveriges historia till våra dagar 4). Stockholm 1920 (cit. Hildebrand).
—— Dokumenten till Stockholms blodbads förhistoria (HT 1918).

Hildebrand, H. Die Arbeiten für das liv-, est- und kurländische Urkundenbuch im Jahre 1875/76. Riga 1877.

Häpke, Rudolf. Die Regierung Karls V. und der europäische Norden (Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck ..., Band 3). Lübeck 1914 (cit. Häpke).

Joachim, Erich. Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg. I Theil. 1510–1517 (Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. 50. Band). Leipzig 1892.

Kolsrud, Oluf. Blodbadet i Stockholm aar 1520 (KÅ 1940).

Kruse, Wilhelm. Lübeck und der Streit um Gotland 1523–1526. Erster Teil. Bis zum Vertrage von Malmö 1524 (HG 1913, Jahrg. XIX). Leipzig 1913 (cit. Kruse).
Landberg, Georg. De nordiska rikena under Brömsebroförbundet. Akad. avh., Uppsala 1925 (cit. Landberg).
—— Stockholms blodbad (NT 1928).
Liedgren, Jan. Nils Bosson Grips anklagelser mot Erik Ryning 1520 (HT 1938).
Muncktell, Joh. Fr. Westerås Stifts Herdaminne, Andra Delen, Upsala 1844.
Sandström, Josef. Kättardomen vid Stockholms blodbad. Ett källkritiskt bidrag (HT 1928).
—— Några bidrag till Stockholms blodbads historia (HT 1929).
Sjödin, Lars. Hans Brask (SBL 6). Stockholm 1925–1926.
Söderwall, K. F. Ordbok öfver svenska medeltidsspråket I–III. Lund 1884–1918.
Tunberg, Sven. Gustav Vasas konungaval år 1523. Stockholm 1923 (cit. Tunberg).
Waitz, Georg. Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die europäische Politik I. Berlin 1855 (cit. Waitz).
Weibull, Lauritz. Didrik Slaghæk efter Stockholms blodbad (Scandia 1937).
—— Dyvekekatastrofen och Torbern Oxe (Scandia 1932).
—— Kristian Erslev och Stockholms blodbad (Scandia 1930).
—— Stockholms blodbad (Scandia 1928).

RÄTTELSE.

Sid. xi, rad 4 *står* Stockholm *läs* Uppsala.

FÖRKORTNINGAR.

APD = Acta pontificum danica.
BSH = Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver samlade och utgifna af Carl Gustaf Styffe.
DRA = Danska Riksarkivet.
FMU = Finlands Medeltidsurkunder.
GVR = Konung Gustaf den förstes registratur.
p. = punkt.
HR = Hanserecesse.
St. A. = Stadtarchiv.
TKUA = Det tyske Kancellis Udenrigske Afdeling.

För övriga i avhandlingen förekommande förkortningar hänvisas till Samuel E. Bring, Bibliografisk handbok till Sveriges historia, s. XVI ff.

INLEDNING.

Den avhandling, som nu framlägges inför offentligheten är icke av den omfattning och det innehåll, som ursprungligen avsetts. Författaren hade från början planerat en undersökning om Sveriges yttre politik från Stockholms blodbad till mötet i Lödöse 1528. Svårigheten att efter den 1 sept. 1939 bedriva erforderliga fortsatta arkivstudier utomlands har jämte omständigheter av enskild natur gjort denna plan om intet. I stället har författaren inriktat sin uppmärksamhet på ett par problem rörande den stora nordiska krisen 1517–1523, som synts honom särskilt värda att närmare belysas, ty det var ur denna kris, som Sverige efter den långa unionstiden utgick som en ånyo fullt oberoende stat.

Av de tre här publicerade undersökningarna har i den första påvisats Kristian II:s från första stund klart målmedvetna strävan att tvinga Sverige till underkastelse. För att härvid försäkra sig om en utrikespolitiskt sett så gynnsam utgångsställning som möjligt vidtog han omfattande diplomatiska förberedelser. I samband med klarläggandet av konungens utrikespolitiska aktivitet har ett försök gjorts att infoga den danska politiken i det europeiska sammanhanget. Så länge de tyska, för att icke nämna de ryska och polska, arkiven förbli otillgängliga för forskningen kan emellertid ett dylikt försök endast lämna översiktliga resultat.

Mellan krigsutbrottet 1517 och det skickelsedigra året 1520 finnas inga centralare problem. Kriget fortsätter med växlande lycka, den inre ställningen i Sverige konsolideras, och Kristian II:s utrikespolitik sysslar främst med uppgiften att förmå hansestäderna till fortsatta eftergifter för konungens krav i fråga om blockaden av Sverige, en uppgift som icke underlättades av de danska nederlagen vid Vädla 1517, Brännkyrka 1518 och Kalmar 1519.

Året 1520 blev händelserikt. På samtid och eftervärld gjorde dock Stockholms blodbad det djupaste intrycket. Det verkliga händelseförloppet bakom katastrofens fasader har alltid varit ett av

den historiska forskningens mest omstridda problem. Författaren har sökt nå fram till en lösning genom att betrakta blodbadet icke som en isolerad företeelse utan som en länk i den inre händelseutvecklingen. Härvid har författaren med fog ansett sig kunna utesluta varje diskussion om det juridiskt mer eller mindre berättigade i Kristian II:s tillvägagångssätt således också frågan, om formerna vid exempelvis kättarprocessen den 8 november varit fullt regelrätta eller icke. Huvudvikten har i stället, som sig bör, lagts på det rent realpolitiska skeendet och på de handlande personernas och partiernas verkliga intressen och därur härledda avsikter, så långt de kunna utläsas ur källorna. Arvhyllningen och blodbadet hade sålunda, för att taga ett exempel, säkerligen icke uteblivit, även om konungen saknat varje skymt av en rättslig förevändning. Att lägga alltför stor vikt vid offrens verkliga eller förmenta brott mot kyrkan blir också tämligen ofruktbart. Ty Kristian II och hans rådgivare handlade vid avrättningarna förvisso efter betydligt mera verklighetsbetonade grunder. I själva verket tillfogade konungen den svenska kyrkan ytterligare avbräck. Han lät halshugga tvenne biskopar — en tredje, Hans Brask var också påtänkt men blev av någon anledning räddad — och satte två utlänningar i deras ställe.

Även efter blodbadet existerade alltjämt de gamla partierna i Sverige, Sturepartiet och unionspartiet. Den fortsatta dragkampen mellan dem resulterade i Gustaf Vasas konungaval. Den viktigaste innebörden av denna händelse var unionens upplösning. Sverige var åter ett självständigt rike. Huru skulle under dessa omständigheter förhållandet till Danmark, som numera var en rent utrikespolitisk fråga, för den närmaste framtiden gestalta sig? Under beaktande av de stridiga intressena och viljorna såväl i Sverige som annorstädes har författaren i tredje och sista avdelningen av denna skrift sökt besvara spörsmålet.

I

KRISTIAN II:s DIPLOMATISKA FÖRBEREDELSER FÖR ANFALLET PÅ SVERIGE 1517

Våren 1517 gjorde Kristian II allvar av sitt länge förutsedda angrepp på Sverige. Kriget hade ända sedan konungens tronbestigning 1513 förberetts, bl. a. genom en omfattande diplomatisk verksamhet. Målet för denna aktivitet på det utrikespolitiska planet var Sveriges handelspolitiska inringning och isolering genom en stor sammanslutning av Östersjömakterna till en total blockad av det genstäviga landet. Utgångsläget för planens förverkligande var i två avseenden fördelaktigt. För det första gynnade det danska väldets dåvarande geografiska utsträckning den tilltänkta avspärrningen[1], och för det andra hade Lübeck och de övriga vendiska städerna i samband med 1512 års Malmöfred förpliktat sig att inställa all handelstrafik på Sverige, tills konungen uppnått en överenskommelse med svenskarna, allt i händelse dessa ej ville underkasta sig den skiljedom, som överenskommits i freden[2]. Å andra sidan försvårades det kungliga projektet av det oroliga politiska tillståndet i östra Östersjöbäckenet och av de skärpta motsättningarna mellan de strandägande makthavarna i detta område. Polen befann sig sedan början av 1513 i krig med Ryssland, en tilltagande spänning kännetecknade relationerna mellan konung Sigismund och Tyska ordens högmästare, markgreve Albrekt av Brandenburg, vilken snart började kasta förhoppningsfulla blickar i riktning mot Moskva, medan den livländske ordensmästaren, Wolter von Plettenberg, som haft kännbara erfarenheter av det ryska trycket — 1501–1502 hade han segerrikt löst den svåra uppgiften att hejda en moskovitisk invasion — gentemot storfursten intog en vaksam och misstrogen hållning. Plettenbergs förhållande

[1] Särskilt kunde en blockad av Sveriges korta strandremsa i väster lätt göras effektiv. Till förmån för Kristians planer verkade även Sveriges otillfredsställande relationer med Holland, vilka de följande åren ingalunda förbättrades. Slutligen kom det till öppen brytning, som först 1525 bilades. — Även sjöfarten söder- och österifrån kunde kännbart försvåras tack vare Danmarks besittning av de skånska landskapen och Gotland.

[2] HR 6, nr 404.

till högmästaren, redan från början föga hjärtligt, förbättrades icke av den med åren allt livligare diplomatiska trafiken mellan Königsberg och Moskva. Hansestaden Danzig, slutligen, ställde sig i konflikten mellan den preussiska ordensstaten och konung Sigismund på sin polske landsherres sida.

Allt tyder på att Kristian II från första stund varit besluten att på det ena eller andra sättet lösa den svenska frågan. När stilleståndet med Sverige 1513 förlängdes på två år och 1515 på ytterligare ett och ett halvt, berodde detta på önskvärdheten att vinna tid bl. a. för de nödvändiga militära och diplomatiska förberedelserna. Redan ett par månader efter konung Hans' död i februari 1513 inledde den nye konungen underhandlingar med Ryssland, vilka först i augusti 1516 skulle leda till ett resultat, beroende dels på den ryska politikens egenart men dels också på det förhållandet, att vid denna tid flere av den europeiska politikens trådar sammanlöpte i Moskva. De första motigheterna vållades dock av svenskarna, som förekommo konungen och därigenom korsade hans avsikter att förmå storfursten avböja en förlängning av det svensk-ryska stilleståndet. I den sannolikt i april utfärdade instruktionen för sändebudet till Moskva, härolden mäster David Cochran, hade nämligen Kristian uppdragit åt denne att utverka ett förnyande av det gamla förbundet mellan tsar Vasilij och konung Hans men även att söka övertala den moskovitiske härskaren till att icke inlåta sig på någon förbindelse med svenskarna.[3] Vid sin ankomst till Ryssland erfor emellertid mäster David, att en svensk beskickning redan mottagits av storfursten, varom sändebudet den 22 maj underrättade konungen. Han såg sig ur stånd att lämna några konkreta uppgifter om innehållet i den svensk-ryska överenskommelsen men befarade dock, att Moskva beviljat svenskarna ett tjugoårigt stillestånd.[4] Mäster Davids farhågor voro fullt berättigade. Sten Stures utskickade hade den 9 maj i Stora Novgorod lyckats utverka en 60-årig fred[5] — ett svårt streck i räkningen för de danska planerna. Uppdraget att avsluta en dansk-rysk vänskapstraktat föranledde emellertid härolden att fortsätta sin färd till Moskva, dit

[3] C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie II, s. 150 f.

[4] Mäster David till Kristian II, Narva hamn den 22 maj 1513. E. Grönblad, Nya källor till Finlands medeltidshistoria, Köpenhamn 1857, s. 582 f.

[5] FMU 7, nr 5652.

han skall hava anlänt den 24 juni[6]. Hans vistelse i Ryssland skulle bliva långvarig. Det är icke osannolikt, att sändebudet, som man på svenskt håll befarade[7], i överensstämmelse med sin instruktion till en början satt in sina ansträngningar på att omintetgöra den svensk-ryska överenskommelsen. Om så varit fallet, har han dock icke lyckats hindra, att på sensommaren en rysk ambassad för traktatens ratifikation avgick till Sverige.[8] Även med förbundstraktaten gick det trögt, trots att mäster David tydligen ingalunda varit overksam. Under hösten har han i varje fall stått i livlig kontakt med Köpenhamn.[9] Orsakerna till den långsamma förhandlingstakten torde vara flere och delvis rätt komplicerade. Två omständigheter falla dock i ögonen. Den i ryska förhållanden väl insatte mäster David hade för konungen inskärpt vikten av att lämna ryssarna ett klart besked i den svenska frågan, som skulle avgöras vid midsommartiden. Härolden uttryckte sina farhågor för att han icke skulle kunna erhålla något besked från rysk sida, förrän Kristian lämnat meddelande om ställningen till Sverige.[1] Genom det dansk-svenska stilleståndets förlängning på två år uppsköts emellertid avgörandet. Med hänsyn till mäster Davids farhågor är det därför sannolikt, att det uteblivna beskedet angående Sveriges framtida ställning försvårat underhandlingarna. För det andra framställdes från rysk sida det kravet, att förbundet med Danmark icke endast skulle rikta sig mot den svenska kronan utan även mot

---

[6] FMU 7, nr 5663. — Allen (a. a., s. 151) gör gällande, att Kristian II kallat mäster David tillbaka från Narva men senare under året ånyo avfärdat honom till Moskva. Allens enda bevis för detta påstående är en skrivelse av den 24 juni från Jakob Ulfson till Sten Sture, vari ärkebiskopen säger sig hava erfarit, att mäster David för några dagar sedan anlänt till Gotland och därifrån avrest till Köpenhamn (Grönblad, a. a., s. 596). Häremot strider den ryska andra Sofiakrönikans uppgift, att konung Kristians sändebud den 24 juni 1513 ankom till Moskva (FMU 7, nr 5663). I en skrivelse till riksföreståndaren av den 21 nov. nämner biskop Hans Brask, att upprepade budskickningar över Visby gått mellan mäster David och Danmark (HSH XXIV, s. 13). Sannolikt har ärkebiskopens sagesman förväxlat en dylik budbärare med härolden själv.

[7] »Wij frwcthom ath thet stor til ath ryggia then friid som nw war giord med the Rytzser och war ther rycthe ath thet war the Danska eij myketh til wilia ath sa war sketh.» Biskop Brask till Sten Sture, Linköping den 21 nov. 1513, HSH XXIV, s. 13.

[8] Grönblad, a. a., s. 600.

[9] HSH XXIV, s. 13.

[1] Grönblad, a. a., s. 584.

Polen.[2] Storfurstens begäran stod givetvis i samband med det pågående kriget mot konung Sigismund men hade även med till visshet gränsande sannolikhet sin orsak i påverkan från kejserligt håll. Ty medan mäster David ännu vistades i Ryssland, anlände till Moskva ett sändebud från kejsar Maximilian, riddaren Georg Schnitzenpaumer von Sonneck.[3] Denne hade i uppdrag att sondera storfurstens ställning till ett av kejsaren planerat antipolskt förbund till Tyska ordens skydd.[4]

Den kejserliga planen var inspirerad från ordenshåll och hade sin upprinnelse i spänningen mellan den preussiska ordensstaten och konung Sigismund av Polen. Genom freden i Thorn 1466 hade Orden efter ett olyckligt krig mot Polen icke endast förlorat sina västpreussiska besittningar utan även sin självständighet. Tyska orden hade förvandlats till en vasallstat under polska kronan och högmästaren till en polsk riksfurste. Varje högmästare skulle hädanefter svära den polske konungen tro- och huldhetsed, icke erkänna någon annan herre än denne undantagandes påven samt bistå polska kronan mot alla dess fiender. Polens tryckande övervälde kulminerade under högmästaren Hans von Tiefen. Men efter dennes död 1497 inträdde en vändning till det bättre. I hopp om verksammare understöd från kejsaren och riket om en tysk riksfurste korades till högmästare, utsågo ordensmyndigheterna hertig Fredrik av Sachsen till von Tiefens efterträdare. Den nye högmästaren fick genom ett kejserligt förbud mot att avlägga den förhatliga trohetseden åtminstone ett visst moraliskt stöd av Maximilian. Mot det polska trycket förde Fredrik en seg och energisk motståndspolitik. Han avled i dec. 1510 utan att hava hyllat polska kronan. Men däremot hade han dristat sig att resa krav på de 1466 avträdda

[2] Grönblad, a. a., s. 623.

[3] Om Schnitzenpaumers mission se Joseph Fiedler, Die Allianz zwischen Kaiser Maximilian I. und Vasilji Ivanovic, Grossfürsten von Russland, von dem Jahre 1514 i Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe, Bd 43, Wien 1863, s. 183 ff. och Erich Joachim, Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg, 1. Theil i Publicationen aus den K. preussischen Staatsarchiven, 50 Band, Leipzig 1892, s. 51, 53, 56, 59, 66 och 67. Schnitzenpaumer synes först i december 1513 hava anträtt resan till Moskva (Joachim, a. a., s. 53). I slutet av mars följande år finna vi honom i Pskov på återresa från den ryska huvudstaden (HR 6, nr 547–549).

[4] Schnitzenpaumers instruktion tryckt hos Fiedler, a. a., s. 237 f.

landsdelarnas återställande till Orden.[5] Resultatet av högmästare Fredriks regering var alltså en klar framgång för Tyska ordens självständighetspolitik. Icke desto mindre var det en svårlöst och bekymmersam uppgift, han lämnade i arv åt sin efterträdare, den unge hohenzollraren Albrekt, son till markgreve Fredrik av Ansbach och dennes gemål Sofia, en syster till den polske konungen. Den kraftfulle Sigismund var nämligen besluten att i nödfall med våld hävda sina överhöghetsanspråk, och med hänsyn till Ordens ringa militära och ekonomiska resurser var utgången mänskligt att döma på förhand given. Albrekt å sin sida sökte vinna mäktiga bundsförvanter, i första hand kejsaren och fränderna i Tyskland. År 1513 ljusnade i själva verket högmästarens utsikter. I början av detta år inföllo ryssarna i Polen och lägrade sig framför Smolensk, varigenom Orden fick välbehövligt andrum. Samtidigt började kejsaren visa ett mera positivt intresse för högmästarens sak. Redan i februari föregående år hade han öppet sagt Albrekt, att denne endast genom att förlita sig på kejsaren och riket kunde hålla stånd mot Polen, varvid Maximilian även lovat att för Orden utverka hjälp och bistånd från konungarna av Danmark och England.[6] Nu gick emellertid kejsaren längre. Ett projekt, som överlämnats till honom genom högmästarens broder, markgreve Kasimir, vann hans gillande till den grad, att han gjorde dess ledande tanke helt till sin. Planen gick ut på att kejsaren och Tyska orden med kurfurstarna av Sachsen och Brandenburg, konungen av Danmark och den moskovitiske storfursten m. fl. skulle ingå en polskfientlig allians.[7] Enligt markgreven lovade Maximilian »do

[5] Joachim, a. a., s. 1–3.

[6] Joachim, a. a., s. 23.

[7] Joachim, a. a., s. 40 och 41. »Mitte März des Jahres 1513 steht also dieser Plan beim Kaiser fest», anser Joachim (a. a., s. 40) med stöd av sin egen datering av det i samma arbete under nr 64 (s. 221) publicerade dokumentet till den 15 mars (s. 40, noten). Detta aktstycke är en odaterad skrivelse från markgreve Kasimir till högmästaren, vari markgreven redogör för sina underhandlingar med kejsaren. I skrivelsen lämnas emellertid en upplysning, som strider mot Joachims datering. Där omtalas, att kejsaren ämnar skicka ett sändebud till högmästaren, mästaren i Livland och Storfursten. Beskickningen skall avgå om fyra eller fem dagar och till sändebud har utsetts Georg Schnitzenpaumer. Nu är emellertid Schnitzenpaumers instruktion daterad den 11 aug. 1513, varav följer, att markgrevens skrivelse icke gärna kan hava tillkommit så tidigt som i mars utan snarare bör hänföras till slutet av juli eller början av augusti. Även en annan omständighet pekar i samma riktning. Maximilian har enligt aktstycket uttalat sin

mit . . . der orden secht, das er dem orden mit gnaden gnaigt wer» att avfärda ett sändebud till högmästaren för att närmare informera denne om sina planer. Samma sändebud skulle sedan fortsätta till mästaren i Livland och den moskovitiske härskaren med uppmaning till dessa att biträda koalitionen mot Polen. Kejsaren ämnade även söka förmå konungen av Danmark att antingen direkt deltaga i det polska kriget eller också bekosta och underhålla 4,000 man hjälptrupper. I gengäld skulle Kristian II till gemål erhålla en av Maximilians sondöttrar.[8] Konung Kristian hade mycket riktigt fått erfara kejsarens avsikt att indraga Danmark i det europeiska maktspelet. På försommaren hade nämligen konungen genom sin morbror, kurfurst Fredrik den vise av Sachsen, hos Maximilian förhört sig om möjligheten av ett giftermål med dennes äldsta sondotter, Eleonora. Kejsaren hade emellertid hänvisat till hennes yngre syster, Isabella, vilken skulle få en lika stor hemgift som Eleonora, d. v. s. 250,000 rhenska gyllen. Men av denna summa borde Kristian anslå en tredjedel till krigföringen mot Polen.[9] Detta krav kom självfallet mycket olägligt för den kunglige friaren, som hade bättre användning för en så stor summa på annat håll. En brytning med Polen stred dessutom mot Danmarks intressen. Kristian II behövde nämligen den betydande hansestaden Danzigs medverkan för sina svenska planer. Men Sigismund av Polen var Danzigs landsherre, och konungen måste därför undvika att stöta sig med denne. Han vände sig följaktligen ännu en gång till kurfurst Fredrik, vilken rådde Kristian att tillträda förbundet, men med förbehåll, att även kurfurstarna av Sachsen och Brandenburg

---

avsikt att gifta bort en av sina sondöttrar med Kristian II. Enligt vad Allen (a. a., s. 101 ff.) med stöd av otryckt material i danska riksarkivet utrett, har emellertid initiativet till giftermålsförhandlingarna utgått från konungen. Denne har, efter sin återkomst från Jylland till Köpenhamn den 31 mars, med några av sina rådgivare dryftat giftermålsfrågan och därvid bestämt sig för en förbindelse med det habsburgska huset. På försommaren anhöll han om den sachsiske kurfurstens förmedling, varpå denne gjorde en sondering hos kejsaren. Den sistnämnde har alltså först under sommaren blivit underrättad om Kristian II:s tilltänkta frieri. Maximilians i markgrevens skrivelse omnämnda villkor för äktenskapet visa för övrigt en nära överensstämmelse med dem som kurfurst Fredrik delgav sin systerson. (Allen, a. a., s. 103 f.)

[8] »dar gegen wolt er sich gegen imb den k. von Dennemark gefreuntten also das er imb seines suns kunigk Phylipshen dochter dy mittler zu einer elichen hausfraw geben wolt», Joachim, a. a., s. 222, nr 64.

[9] Allen, a. a., s. 102 ff.

anslöte sig.[1] Kristian II har otvivelaktigt förstått denna vink. En dansk beskickning avgick i slutet av jan. 1514[2] och anlände i slutet av mars till Linz. Den mottogs där den 5 april i högtidlig audiens av kejsar Maximilian, i vars svit vid detta tillfälle bl. a. högmästarens broder, markgreve Kasimir, befann sig.[3] Om det politiska inslaget i de följande förhandlingarna vet man blott, att kejsaren kort före dessas avslutande bragt den polska frågan på tal.[4] I äktenskapstraktaten av den 29 april 1514 förpliktar sig i varje fall Kristian II att ingå i det av Maximilian tilltänkta förbundet till Tyska ordens skydd och försvar, om även Sachsen och Brandenburg biträda koalitionen.[5] Konungen hade således — i enlighet med Fredrik den vises förslag — lyckats undvika att förbehållslöst binda sig vid kejsar Maximilians östeuropeiska planer, ty de båda kurfurstarna voro icke sinnade att i detta fall stödja den kejserliga politiken, varom Kristian för övrigt av allt att döma icke varit okunnig. Ur dansk synpunkt var det även förmånligt, att Polen icke uttryckligen nämndes i traktaten, i det att fördraget i största allmänhet sades vara riktat mot sådana makter, som hyste aggressiva planer mot »Sancta Marias Tyska orden i Preussen».[6]

Maximilian har emellertid förstått att på andra vägar inblanda den danske konungen i sina polskfientliga planer. Instruktionen av den 11 aug. 1513 för det kejserliga sändebudet till Ryssland, den

---

[1] Allen, a. a., s. 104 f.

[2] Allen, a. a., s. 110.

[3] Johann Heinrich Schlegel: Samlung zur Dänischen Geschichte II:4, Köpenhamn 1776, s. 110 ff. Markgreve Kasimir hade före audiensen gjort visit hos beskickningen (s. 111).

[4] Sändebudsberättelsen säger endast: »Darna beuhol vnns de Keyser, vonn wegenn des Polenn» (Schlegel, a. a., s. 117).

[5] »Et cum Magister et Ordo ... Theutonicorum de Prussia ... in presentiarum per quosdam indebite oppugnetur, Nos autem ... constituerimus pro defensione illius ordinis et rerum suarum certam confederationem inter illustres principes de domo Saxonie et domo Brandenburgensi vna cum ipso magistro ordinis ac quibusdam aliis Principibus. Conuentum et concordatum est inter nos et eosdem Oratores Nuncios et Mandatarios serenissimi regis Danie, *in cuentumque dicte domus Saxonie et Brandenburgensis ingredientur prefatum fedus* (kurs. av förf.), Quod ipse etiam serenissimus Rex ingredietur et acceptabit dictam confederationem prefatorum principum contra quoscunque eundem ordinem sancte Marie Theutonicorum de Prussia impugnare volentibus, cum pactis et conditionibus inter eundem regem et nos conueniendis» (C. C. Gjörwell, Det Svenska Bibliotheket II, s. 129).

[6] Se närmast föregående not.

ovannämnde Schnitzenpaumer, ålägger denne att söka ernå storfurstens tillträde och medverkan till ett förbund mot konungen av Polen mellan kejsaren själv, konungen av Danmark, hertigen av Sachsen, markgreven av Brandenburg och Tyska ordens högmästare, varigenom kejsaren kunde känna sig säkrad mot »obilliga handlingar» från Sigismunds sida. Sändebudet skulle i detta sammanhang meddela tsar Vasilij Maximilians avsikt att sända en legation till Danmark för underhandlingar i frågan samt uppmana honom att även han dit avfärda en beskickning, varvid särskilt framhölls, att också de båda kurfurstarna skulle skicka sina »oratores» till den danske konungen.[7] Som synes spelar Kristian II i Schnitzenpaumers instruktion en mycket framträdande roll inom den tilltänkta koalitionen. Det vore därför icke ägnat att förvåna, om det just varit det kejserliga sändebudets framställningar som skänkt storfursten och hans omgivning impulsen att till den i Moskva kvardröjande mäster David framföra det ovannämnda kravet på en dansk-rysk allians mot Polen. Orsaken till denna begäran är enkel nog. Det låg i öppen dag, att förverkligandet av den kejserliga förbundsplanen måste bliva en vidlyftig och tidsödande affär. Ryssarna voro emellertid redan inbegripna i krig med Polen. För dem kom det därför främst an på att snarast möjligt vinna värdefulla allierade. Tillfället var gynnsamt; sändebud från såväl kejsaren som Danmark funnos inom räckhåll. Vad Schnitzenpaumer beträffar lyckades man verkligen övertala denne — okänt med vilka medel — att mot sina instruktioner med storfursten å Maximilians vägnar ingå ett preliminärt anfalls- och försvarsförbund.[8] Även mäster David har nog ganska säkert utsatts för liknande påtryckningar, men om så varit fallet, har han i alla händelser icke givit vika. Enligt uppgift den 9 april 1514 men sannolikt något senare lämnade sändebudet Moskva[9], åtföljd av en rysk delegation för fortsatta förhandlingar i Köpenhamn, dit härolden och hans ryska följeslagare anlände i mitten av juni. De senare hade av storfursten instruerats att som villkor för det från

[7] Fiedler, a. a., s. 237 ff.

[8] Fiedler, a. a., s. 186 och 244; Joachim, a. a., s. 66.

[9] FMU 7, nr 5724. Ännu den 4 maj har sändebudet icke överskridit gränsen. Russisch-livländische Urkunden ges. von K. E. Napiersky, St. Petersburg 1868, s. 293.

dansk sida föreslagna förbundet kräva danskt understöd åt ryssarna i det polska kriget. I samband därmed skulle den danske konungen informeras om den nyligen avtalade alliansen mellan kejsar Maximilian och Ryssland.[1] Sistnämnda underrättelse torde hava varit avgörande för Kristians beslut att giva efter för de ryska framställningarna. Den kejserliga bakgrunden till storfurstens fordran var omisskännelig, och konungen befann sig i det läget, att han måste taga stor hänsyn till sina förbindelser med huset Habsburg. Äktenskapsavtalet var visserligen klart, men det skulle kontraktsenligt dröja ett helt år, innan den unga drottningen satte foten på dansk mark.[2] Däremot måste det sägas, att Kristian efter storfurstens vänskapliga uppgörelse med svenskarna 1513 icke saknat anledning till vissa tvivel på det ryska förbundets värde.

Under berörda omständigheter gingo förhandlingarna raskt framåt. Redan den 3 juli hade konungen utfärdat en ny alliansurkund, som innehöll det av storfursten önskade tillägget angående Polen, och med korskyssning bekräftat fördraget.[3] För att erhålla Vasilijs ratifikation skickades mäster David för andra gången till Moskva, dit han ankom i augusti.[4] I början av februari 1515 finna vi honom emellertid i Livland på återväg från den ryska huvudstaden i två kejserliga gesanters sällskap[5], men med oförrättat ärende. Det i någon mån överraskande uppskovet från rysk sida har sannolikt delvis vållats av det alltjämt oklara förhållandet mellan Danmark och Sverige. I själva verket innehåller Kristian II:s instruktion för mäster David uppdraget att meddela storfursten, hurusom denna fråga först vid midsommartiden följande år skulle avgöras på ett möte i Köpenhamn. Konungen lovade att så snart mötet ägt rum underrätta den moskovitiske potentaten om utgången.[6] En annan anledning till den ryska betänksamheten kan hava varit Kristians i samma instruktion uttryckta önskan om vissa handelsförmåner i Ryssland. Men dessutom var *kejsarens* politik åren 1514–1515 i hög grad ägnad att väcka storfurstens förtrytelse icke endast mot Maximilian själv utan även mot den — som det

[1] Allen, a. a., s. 153 och 535, not 10.
[2] Allen, a. a., s. 114.
[3] Grönblad, a. a., nr 343–345.
[4] Grönblad, a. a., nr 345; FMU 7, nr 5724.
[5] Joachim, a. a., s. 83.
[6] Grönblad, a. a., nr 345.

av innehållet i Schnitzenpaumers instruktion måste hava förefallit ryssarna — kejsaren närstående och hos denne mycket väl anskrivne konungen av Danmark. Maximilian hade visserligen, trots sitt missnöje med Schnitzenpaumers handlingssätt, den 4 augusti 1514 ratificerat den allianstraktat, som sändebudet mot givna instruktioner ingått med storfursten.[7] Men i december samma år infann sig i Moskva en ny beskickning från kejsaren med uppdrag att under hänvisning till Schnitzenpaumers överskridande av sina instruktioner anhålla om vissa ändringar i fördragstexten.[8] Eftersom Maximilian tidigare till den ryske härskaren låtit överbringa en beseglad fördragsurkund av den ursprungliga, med Schnitzenpaumer avtalade lydelsen[9], väckte förklarligt nog hans begäran storfurstens förvåning och misshag. Som man kunde vänta, vägrade tsar Vasilij kategoriskt att gå med på någon revision av fördragstexten.[1] Ryssarna skulle dock med tiden få betydligt större anledning till missnöje med den kejserliga politiken. Maximilian fasthöll ännu i slutet av 1514 och början av 1515 vid tanken på den stora koalitionen mot Polen och bearbetade energiskt såväl de båda kurfurstarna av Sachsen och Brandenburg som den danske konungen i denna riktning.[2] De förra undandrogo planen sin medverkan[3], varför även Kristian II — som av kejsaren designerats till de förbundnas överbefälhavare[4] — med stöd av Linztraktaten för sin del avböjde att inlåta sig på företaget[5]. Maximilians ställning efter det polska koalitionsprojektets sammanbrott var i själva verket ganska pinsam. Han hade av allt att döma ämnat begagna

---

[7] Fiedler, a. a., s. 244; Joachim, a. a., s. 67.

[8] Instruktionen för de båda kejserliga sändebuden, Jakob Oesler och Moritz Burgstaller, finnes icke bevarad, men huvudinnehållet framgår av sändebudsberättelsen, tryckt hos Fiedler, a. a., s. 256 ff.

[9] Fiedler, a. a., s. 188, 190, 191.

[1] Fiedler, a. a., s. 190 f.

[2] Joachim, a. a., s. 67, 74, 76, 77 och 80.

[3] Joachim, a. a., s. 76 och 77.

[4] Joachim, a. a., s. 68.

[5] Kristian II:s besked till det kejserliga sändebudet Melchior von Masmünster, odat. (nov. 1514), visar huru konungen i frågan tog betäckning bakom bestämmelserna i äktenskapstraktaten av den 29 april: »und wan dy selbigen buentniss durch dy heuser von Saxsen und Brandeborgk also eyngegangen und bewilliget ist, so sollen als dan der k. w. geschygkte ret nach inhalt und vermoegen des artikels zu Lincz bey der k. may. beschlossen auch mit eyngen und bewilligen». Tryckt hos Joachim, a. a., under nr 79, s. 235.

den ifrågavarande koalitionen som ett påtryckningsmedel för att på fredlig väg tvinga Sigismund till eftergifter i ordensfrågan.[6] Detta påtryckningsmedel hade nu glidit honom ur händerna, varigenom Sigismunds ställning i motsvarande grad stärkts. Återstod visserligen förbundet med Ryssland, som emellertid mot hans egna intentioner förpliktade kejsaren till väpnat ingripande mot Polen vid storfurstens sida.

Utslagsgivande för den kommande utvecklingen blev dock Maximilians ungerska giftermålsprojekt. Detta skänkte den polske konungen ett utmärkt tillfälle att genom brodern, konung Vladislav av Ungern, påverka Maximilian till sin förmån. Följden blev, att kejsaren för att icke äventyra de nämnda äktenskapsplanerna med deras lovande framtidsutsikter redan i slutet av 1514 inledde ett försiktigt närmande till Polen, vilket i juli 1515 ledde till en fullständig försoning mellan Maximilian och Sigismund. Den 22 juli ingicks i Wien under högtidliga former förlovningen mellan prinsessan Anna av Ungern och en av kejsarens sonsöner samt mellan konung Filips av Kastilien dotter Maria och den ungerske tronföljaren Ludvig — förbindelser som snart skulle inbringa huset Habsburg den böhmiska kronan och lägga en solid grundval till dess lysande maktställning i Europa. Priset för de uppnådda fördelarna blev emellertid, att kejsaren nödgades lämna Tyska orden i sticket, varjämte han måste förplikta sig att varken direkt eller indirekt bistå storfursten i dennes kamp mot Polen.[7] En bidragande orsak till denna diplomatiska framgång för konung Sigismund får emellertid sökas i händelsernas utveckling på krigsskådeplatsen i öster under år 1514. Där hade storfursten på sommaren kunnat inregistrera en betydande framgång genom erövringen av Smolensk. Men krigslyckan vände sig. Några månader senare, den 8 sept. vunno polackerna i slaget vid Orsza en lysande seger över ryssarna.[8] Det ryska nederlaget har knappast kunnat undgå att göra intryck på Maximilian samt öka de båda kurfurstarnas och Kristian II:s motvilja mot kejsarens förbundsprojekt.

---

[6] Det framgår av kejsarens plan, enligt vilken det eventuella kriget mot Polen skulle föregås av en fredskongress i Lübeck i febr. 1515. Joachim, a. a., nr 74, s. 231.

[7] Fiedler, a. a., s. 204–227.

[8] Joachim, a. a., s. 68. Orsza ligger vid Dnjepr-kröken väster om Smolensk.

Uppgörelsen med Polen i förening med storfurstens militära motgångar kunde emellertid från rysk sida väntas medföra obehagliga konsekvenser för Maximilian, och de läto ej länge vänta på sig. I slutet av augusti eller början av september 1515 anlände till kejsaren en moskovitisk beskickning med anhållan från storfursten om den fördragsenliga hjälpen mot konung Sigismund.[9] I syfte att på hederligt sätt komma ur den fatala situationen sökte Maximilian åstadkomma en fredsmedling mellan Ryssland och Polen, och det var i detta sammanhang, som han för andra gången indrog Kristian II i sin österuropeiska politik. Pantaleon von Thurn, det kejserliga sändebud, som i slutet av 1515 avfärdades till Moskva, var nämligen instruerad att föreslå konungen av Danmark som medlare i den polsk-ryska konflikten.[1] Förslaget vann ingen anklang hos någondera parten. Sigismund hyste misstro mot tanken på dansk medling. Han fruktade, att Kristian II av släktskapshänsyn[2] skulle sammankoppla den hohenzollerske högmästarens sak med den ryska frågan[3]. Tsar Vasilij å sin sida upptog det kejserliga förslaget mycket onådigt. Han fann det under sin värdighet att underkasta sig Danmarks medling och för detta ändamål sända en beskickning till Köpenhamn.[4]

Maximilians åtgärd att skjuta Kristian II i förgrunden som sin förtroendeman var med hänsyn till kejsarens ur rysk synpunkt opålitliga och tvetydiga politik knappast ägnad att höja konungens aktier i storfurstens ögon. Kristian lät sig dock ej avskräckas av ryssarnas förhalningstaktik, och på hösten 1515 finna vi den outtröttlige mäster David för tredje gången på väg till Moskva. Den 29 sept. omtalas hans ankomst till Reval, men ännu den 20 nov. har han icke kommit längre än till Ivangorod.[5] Även denna gång gingo förhandlingarna trögt. Först i augusti följande år kunde sändebudet anträda återresan[6] efter att äntligen — den 2 aug. 1516 — hava erhållit storfurstens bekräftelse på det dansk-

[9] Fiedler, a. a., s. 227 f.

[1] Fiedler, a. a., s. 229.

[2] Kristian II:s syster Elisabeth var förmäld med kurfurst Joakim av Brandenburg.

[3] Fiedler, a. a., s. 228, not 3 och s. 229.

[4] Fiedler, a. a., s. 234.

[5] FMU 7, nr 5835 och 5849.

[6] Storfursten till Reval den 9 aug. 1516 (HR 6, s. 774, not 1).

ryska förbundet. Tidsutdräkten kan — förutom möjligen av kejsarens redan nämnda försök att hänskjuta den rysk-polska konflikten till dansk medling — åtminstone delvis förklaras av det faktum, att mäster David även underhandlat om avslutandet av en handelstraktat, varom säkert ett preliminärt och sannolikt ett definitivt avtal uppnåtts.[7] Härolden åtföljdes till Köpenhamn av ett ryskt sändebud, diaken Nekras Charlamov.[8]

Förbundstraktaten av den 2 aug. 1516[9] mellan den ryske storfursten och Kristian II stadgade ömsesidigt bistånd mot Sverige och Polen. Ingendera parten torde dock på allvar hava räknat på militärt understöd från den andra. För Kristian bör väpnad rysk hjälp mot ett land, över vilket han snart själv hoppades regera, knappast hava tett sig odelat önskvärd. För honom har den ryska alliansen snarare varit ett steg på vägen till det stora målet, Sveriges handelspolitiska inringning. Just i detta viktiga avseende hava likväl hans strävanden tydligen icke burit önskad frukt. Konungen hade nämligen år 1514 uppdragit åt mäster David att av ryssarna begära, att svenskarna i händelse av krig icke skulle tillåtas driva handel med storfurstens undersåtar, förrän fred kommit till stånd[1], men något stadgande i denna anda återfinnes icke i förbundstraktaten. Emellertid vill det synas, som om storfursten efter fördragets tillkomst verkligen övervägt ett väpnat ingripande mot Sverige, ty omedelbart efter den slutliga bekräftelsen av alliansfördraget med Danmark — augusti 1516 — började ryssarnas uppträdande vid finsk-ryska gränsen antaga en hotfull och oroväckande karaktär, vilket föranledde ståthållaren på Viborg, Tönnes Eriksson (Tott) att i brev till riksföreståndaren giva ut-

[7] Handelsförhandlingarna omnämnas i HR 6, nr 705, Reval till Lübeck den 2 maj 1516. — Handelstraktaten (tryckt hos Grönblad, a. a., s. 682 ff.) är daterad juli 1517. En omständighet talar dock för att den i stället bör hänföras till 1516. Den 26 sept. 1516 vet nämligen rådet i Reval i en skrivelse till Lübeck berätta, att storfursten till danskarna upplåtit en handelsplats, 40 fot bred och 60 fot lång (HR 6, s. 819, not 2). Uppgifterna överensstämma i stort sett med bestämmelserna i handelstraktaten, undantagandes bredden, som där fastställes till 30 fot. (Grönblad, a. a., s. 682.)

[8] HR 6, s. 774, not 2; FMU 7, nr 5888.

[9] ST III, s. 715 ff.; Grönblad, a. a., s. 650 ff. Jfr H. Hildebrand, Die Arbeiten für das liv, est- und kurländische Urkundenbuch im Jahre 1875/76, Riga 1877, s. 76.

[1] Grönblad, a. a., s. 624.

tryck åt vissa farhågor.[2] Under den följande tiden skickades från finska sidan flere budbärare över gränsen, men de blevo av ryssarna under dunkla och knapphändiga motiveringar tillbakavisade. Vid ett tillfälle hette det, att ingen finge komma in i Ryssland före nyåret[3], vid ett annat skyllde ryssarna på pesten[4], och en gång blev budet »swarlöss tilbake dreffuet».[5] I början av mars 1517 lättade dock plötsligt det ryska trycket. En »bajor» infann sig vid gränsen och förklarade att nu kunde riksföreståndarens utskickade erhålla fri lejd »in vdj theris store förstis land tiil Muskowen, Nagard eller huru langt töm sielffue täckis tiil oc aff vtan all slädzskhet».[6]

Vi återvända till Kristian II. Han hade sommaren 1515 inhöstat en första frukt av sin inringningspolitik. I ett fördrag av den 20 juli förplikta sig hertigarna Albrekt och Henrik av Mecklenburg att i händelse av krig mellan Danmark och Sverige »vinnlägga sig om, att hvarken svenskarna eller andra konungens fiender från deras furstendömen förstärkas genom vare sig till- eller utförsel eller på annat sätt».[7] Samma år, den 17 sept., hade de vendiska städerna till Kristian fått avgiva en försäkran, att det på sommaren uppskjutna avgörandet i den svenska frågan icke skulle inverka på deras förpliktelse enligt 1512 års Malmörecess att vid krigstillfälle avbryta all handel och sjöfart på Sverige.[8] Efter de resultatlösa förhandlingarna med svenskarna i juli 1515 har det stått klart för konungen, att han icke finge räkna med svenska eftergifter, varför frågan måste avgöras med vapenmakt. Därom vittnar den intensifierade diplomatiska aktiviteten från dansk sida. Främst gällde det att vinna Polen och de baltiska makthavarna för den tillämnade blockaden mot Sverige. Den 6 april 1516 utfärdade Kristian instruktioner för doktor Ditlef Smither, åt vilken uppdrogs att avgå på en beskickning till konungen av Polen, högmästaren, ordensmästaren i Livland samt städerna Danzig, Reval och Riga.

[2] Tönnes Eriksson till Sten Sture, Viborg den 26 aug. 1516, FMU 7, s. 436.
[3] Biskop Arvid Kurck till Sten Sture, Kjulo gård, den 14 febr. 1517, FMU 7, s. 451 f.
[4] Tönnes Eriksson till Sten Sture, Viborg den 12 mars 1517, FMU 7, s. 454.
[5] Åke Göransson (Tott) till Sten Sture, Tavastehus den 12 febr. 1517, FMU 7, s. 450 f.
[6] Tönnes Eriksson till Sten Sture, Viborg den 12 mars 1517, FMU 7, s. 454.
[7] ST III, s. 713; HR 6, nr 672.
[8] ST III, s. 714; HR 6, nr 674.

Smither skulle först betona sannolikheten av att svenskarnas trolöshet tvunge konungen att vädja till vapnen och därefter framföra Kristians begäran. Denna gick ut på, att Polen och ordensländerna under det kommande dansk-svenska kriget i sina länder och städer skulle förbjuda svenskarna all handelsverksamhet, kvarhålla svenska undersåtar samt beslagtaga deras skepp och varor och icke heller medgiva svenskarna att med skepp och varor avsegla från eller anlöpa nämnda makthavares städer och hamnar. Slutligen borde utförsel till Sverige av knektar, vapen och krigsförnödenheter icke tillåtas.[9] Med Polen skulle sändebudet söka förnya den tidigare vänskapspakten mellan konungarna Hans och Sigismund. På kejsarens begäran skulle Smither vidare erbjuda Kristians medling i den polsk-ryska konflikten.[1] Men den huvudsakliga och väsentliga

[9] »Quare petit dictus dominus Cristiernus rex etc. dictos magistrum liuonie ac magistratus ciuitatum antedictarum quod si contingeret regiam maiestatem futuris temporibus propter non seruatam publicam fidem ac multas et varias sub honori fama et aliis penis obligaciones, contra Suecos arma sumere et bellum mouere Velint non admittere dictos suecos negociaciones vllas aut commercia in terris et ciuitatibus eorum habere sed eos in complacentiam, vsum et vtilitatem dicti domini regis dacie cum nauibus bonis et mercibus arrestare impedire et detinere Nec eos vllum cum nauibus bonis et mercibus in terris ciuitatibus et portibus eorum commercium accessum discessum vel stacionem concedere Similiter quod non patiantur milites aut stipendiarios arma machinas tormenta et instrumenta alia bellica quibus vires et excercitus dictorum Suecorum augeri et confirmari possint a terris eorum et ciuitatibus eorum ad dictos suecos deferri seu transmitti quamdiu bellum assumendum et inimicitia inter dictos Serenissimum regem et Suecos durauerit.» Kristian II:s instruktion för Ditlef Smither till mästaren i Livland och städerna Danzig, Reval och Riga av den 6 april 1516, DRA, TKUA, Polen A II:7. Handlingarna i denna samling hava tidigare utnyttjats av Allen (a. a., s. 440 ff.), dock huvudsakligen efter avskrifter i Langebeks diplomatarium (Allen, a. a., s. 563, not 76).

[1] Kristian II:s instruktion för Ditlef Smither till konungen av Polen av den 6 april 1516 i DRA, TKUA, Polen A II:7. Den sistnämnda punkten fick ingen praktisk betydelse, då, som vi redan sett, både storfursten och konung Sigismund av olika skäl ställt sig avvisande till tanken på dansk medling. Kejsaren själv hade redan i början av 1516 uppgivit planerna på tvistens biläggande med Kristian II:s bistånd, då han genom ett nytt sändebud, Balthasar Eder, föreslagit storfursten att träda i direkta förhandlingar med Sigismund (Fiedler, a. a., s. 230 ff.). Vid Eders ankomst till Moskva befann sig det kejserliga sändebud, Pantaleon von Thurn, som kort förut framfört Maximilians förslag om den danska medlingen, ännu kvar i staden. Illa berörd av Eders från hans egna i hög grad avvikande instruktioner — den förre hade det obehagliga uppdraget att rent ut förklara, att kejsaren till följd av krigen i Frankrike och Italien icke kunde lämna storfursten sitt bistånd mot Polen — tillgrep von Thurn den mindre sympatiska men effektiva utvägen att inför storfursten anklaga Eder som polsk spion med påföljd att

avsikten med beskicningen till Polen var att söka förmå konung Sigismund att i sin egenskap av Danzigs landsherre öva påtryckning på de styrande i Weichselstaden till förmån för de danska syftena, vilket tydligt nog framgår av instruktionens ordalag.[2]

I dessa instruktioner framträder den danske konungens plan med all önskvärd tydlighet. Den är enkel och radikal, åsyftande att fullständigt lamslå Sveriges handel och helt avspärra landet från kontinenten. Kristian II framstår i själva verket som en av de mest utpräglade föregångsmännen till vår egen tids totala blockadpolitik.[3] Det var dock att förutse, att det kungliga projektets praktiska verkställande skulle mötas av minst sagt svåröverstigliga hinder. Men det vore knappast fullt rättvist, om man menade, att konungen saknat blick för svårigheterna vid förverkligandet av den stora avspärrningskoalitionen. Åtminstone voro de långvariga och besvärliga förhandlingarna med Ryssland ägnade att öka hans insikter i de östeuropeiska förhållandena med deras splittring, divergerande intressen och varandra korsande politiska kraftfält.

Ditlef Smither begav sig först till Königsberg, dit han synes hava anlänt i mitten av maj. Vid framkomsten överlämnade han sitt den 15 april daterade kredensbrev till högmästaren och framförde sitt uppdrag. Albrekts svar erhöll han den 19 maj.[4] Högmästaren sade sig icke utan sina prelaters och rådsherrars hörande — tiden medgåve icke att sammankalla dessa — kunna lämna ett slutgiltigt besked. Dock, så snart han erfore, att konungen börjat krig med svenskarna, ämnade han förhålla sig så, att konungen skulle förnimma och förstå hans vänskap.[5] Ehuru svaret således

---

denne under sin vistelse i Moskva hölls under sträng bevakning (Fiedler, a. a., s. 232 f.).

[2] »Et insuper suis subditionibus tam in suo regno Polonie quam aliis terris et ciuitatibus sibi subiectis *presertim magistratui ac ciuibus ciuitatis gedani* (kurs. av förf.) strictissime precipere et mandare ne nauibus, bonis aut mercibus eorum quibuscunque regnum Suecie accedant, nec vllos contractus ineant cum illis Nec milites stipendiarios arma machinas aut Instrumenta bellica quibus dictorum Suecorum vires et excercitus augeri ac vllo pacto confirmari possint ad illos deferant siue deferri aut transmitti patiantur.» Smithers instruktion för Polen (se föregående not).

[3] I detta sammanhang bör dock framhållas att blockadvapnet varit långt ifrån obeaktat av hans företrädare på den danska tronen. Härom vittnar vältaligt bl. a. Nyköbingsrecessen av år 1507. Själva tanken var således icke ny eller originell.

[4] Joachim, a. a., s. 100.

[5] »(sich) gegen ko:r Ir:t alls seynem allerlipsten hern Ohem Bruder vnnd

var undvikande, är å andra sidan sett den hjärtliga och vänskapliga tonen i Albrekts besked till doktor Ditlef att uppfatta som något mer än en rent formell hövlighet. Högmästarens belägenhet var nämligen vid denna tid långt ifrån avundsvärd. I den alltmera tillspetsade konflikten med Polen stod han praktiskt taget utan bundsförvanter och således i händelse av krig hänvisad blott till sina egna och ordens svaga stridskrafter. Fränderna i riket hade länge visat sig kallsinniga, och kejsaren hade föregående år undandragit honom sitt mäktiga stöd och därmed i realiteten prisgivit honom åt Sigismund. Endast det pågående polsk-ryska kriget skänkte honom för tillfället andrum, och numera stod hans egentliga förtröstan om hjälp till Moskva. Men även denna osäkra frist hotade att omintetgöras av Maximilians ansträngningar att mäkla fred mellan de båda slaviska makterna. I detta läge har ett närmande från samme Kristian II, som tidigare ställt sig så avvisande mot det kejserliga alliansprojektet till Tyska ordens skydd, säkerligen varit en både välkommen och glädjande överraskning. Högmästaren gjorde därför vad han kunde för att jämna vägen för Smither genom flere rekommendationsskrivelser till Wolter von Plettenberg, i vilka denne tillråddes att visa tillmötesgående mot de danska önskemålen.[6] Albrekt har för övrigt icke underlåtit att utnyttja Smithers ambassad som utgångspunkt för fortsatta förhandlingar med den danske konungen[7], vilka under de följande åren skulle leda till en nära politisk anknytning mellan de båda furstarna — till föga båtnad för någondera parten.

Från Königsberg fortsatte doktor Ditlef till konung Sigismund i Vilna. Underhandlingarna med denne resulterade den 8 juni i ett tämligen intetsägande vänskapsfördrag mellan konungarna av Danmark och Polen. Smither lyckades även utverka en kunglig skrivelse till Danzig, vari staden förbjöds att utskeppa vapen, krigs-

freunde aller gebure vnd freuntlicher Nackparschafft dermassenn halten derob ko. Irt. eyn besonder gnedig gut gefallenn tragenn sol vnnd menniglich S. F. G. zwgetanen freuntlichenn willen vnnd dinst So S. F. G. gegen ko:r Ir:t, als S. F. G. allergelipstenn hernn Ohem Bruder vnnd Freunt auch bluts verwanten treget, vernemen vnd versteen mogen». DRA, TKUA, Polen A II:7. Kort referat i HR 6, s. 793, not 1.

[6] Joachim, a. a., s. 100, noten, där tre dylika skrivelser, daterade den 18, 26 och 28 maj, omtalas. Se även Regesta diplomatica Historiae Danicae, Ser. II, I:2, nr 10132.

[7] Joachim, a. a., s. 143 ff.

förnödenheter och landsknektar till Sverige.[8] Men den polske konungen förklarade sig däremot utan sina rådgivares hörande icke kunna fatta beslut om avbrytande av handelsförbindelserna med Sverige och beslagtagande av svenska fartyg och varor.[9] I huvudfrågan har Sigismund alltså ställt sig till synes avvaktande, i verkligheten avvisande, ett omdöme, som bestyrkes av ordalagen i konungens ovannämnda skrivelse till Danzig. Han undvek i denna att förbjuda hansestaden kommersiella förbindelser med Sverige och nöjde sig med en uppmaning till de styrande i Danzig att rådslå om möjligheten för honom själv att *utan skada och omak för Danzig* (citra dispendium et grauitatem vestram) uppfylla den danske konungens begäran[1] — en meningsfull reservation. Från förhandlingarna i Vilna har ett danzigskt rådssändebud, Georg Zimmermann, lämnat en inblick i ett par enskildheter, som bekräfta intrycket av den polska regeringens kallsinnighet gentemot Kristian II och hans svenska blockadprojekt. Denne skall enligt Zimmermann som stöd för sina krav på konung Sigismunds västpreussiska undersåtar (angående handeln på Sverige) hava åberopat 1507 års Nyköpings-recess (se nedan bil. 2). Den polske kanslern lät då översätta den på lågtyska avfattade recessen till latin och tillfrågade sedan Zimmermann, om även Danzig vore förpliktat enligt artiklarna i fördraget. Härtill svarade rådssändebudet, att danzigborna under fejden mellan konung Hans och svenskarna alltid handlat med dessa, när de anlöpt staden, men beträffande sjöfarten till Sverige hade rådet genom offentliga anslag kungjort, att det icke påtog sig något rättsligt ansvar för skador som tillfogades danzigska fartyg under resan dit. Efter åhörande av denna utredning hade kanslern uttryckt sitt gillande: »Est istud a prudentibus

[8] Konung Sigismund till Danzig, Vilna den 9 juni 1516. Samtida avskrift i DRA, TKUA, Polen A II:7. Originalet finnes i Danzigs arkiv (se Boeszoermeny, R., Danzigs Theilnahme an dem Kriege der Hanse gegen Christian II. von Dänemark I, s. 13 och 43, not 8 och 9). Tryckt i Acta Tomiciana IV, s. 73, men utan år och datum.

[9] Uppteckning av Smither i DRA, TKUA, Polen A II:7; jfr Allen, a. a., s. 441.

[1] »Et hortamur vos, vt habita inter se mutua consultacione, quomodo nos in ea ipsa re citra dispendium et grauitatem vestram ... prefato Serenissimo domino Regi Dacie adesse possemus nobis significare curetis» (DRA, TKUA, Polen A II:7).

inventum.»[2] Konung Sigismunds ståndpunkt är förklarlig nog. Han hade desto giltigare skäl för sin hållning, som han icke var okunnig om, att Kristian varit inblandad i kejsarens anslag mot honom och hans rike[3] och dessutom visste, att den danske monarken hos kurian gjort en framställning till högmästarens favör[4]. Säkerligen hade Kristian II:s täta beskickningar till hans fiende, storfursten, icke heller undgått att på polskt håll göra ett ogynnsamt intryck. De hava självfallet bidragit till att stärka den förklarliga misstro, som kommit till öppet uttryck i Sigismunds ovan angivna motivering för avböjandet av det kejserliga förslaget om dansk medling i den polsk-ryska konflikten.[5] Smithers besök hos Tyska ordens överhuvud före ankomsten till Vilna har varit ägnat att ytterligare accentuera denna misstro. Vi veta, att den var berättigad. Ty när doktor Ditlef å sin herres vägnar avslöt det polska fördraget, pågingo samtidigt i Moskva de förhandlingar, som ett par månader senare ledde till fullbordandet av en dansk-rysk alliansstraktat, vilken riktade sin spets mot Polen, vars intressen för övrigt i mångt och mycket sammanföllo med Sveriges. Ej minst med hänsyn till den för båda länderna gemensamma motsättningen till Ryssland var det knappast att vänta, att Sigismund skulle inlåta sig på en svenskfientlig politik i den av Kristian önskade riktningen. Det är i stället ett faktum, att man redan 1515 från polsk sida sökt kontakt med Sten Sture och inbjudit denne till förhandlingar om vänskap och förbund mot båda parternas moskovitiske arvfiende.[6] Att den polske konungen trots allt likväl visade ett visst tillmötesgående får väl främst sin förklaring i den omständigheten, att Sigismund i sin dåvarande ställning ansåg sig så långt som möjligt böra undvika misshälligheter med en den nyss blidkade kejsaren närstående furste.[7]

---

[2] Boeszoermeny, a. a., s. 13. Zimmermanns skrivelse är daterad Vilna den 2 juni (a. a., s. 43, not 7), före vilket datum Smither således anlänt.

[3] Acta Tomiciana III, s. 249.

[4] Acta Tomiciana III, s. 154.

[5] Se ovan s. 14.

[6] Ärkebiskop Johan av Gnesen till Sten Sture, Rom den 3 april 1515 (BSH V, nr 436).

[7] Kristian II hade dock vid denna tid drabbats av kejsarens onåd. Den officiella orsaken var, att konungen även efter Isabellas ankomst till Danmark behöll sin älskarinna, Dyveke, Sigbrit Willoms' dotter. Maximilians säkert uppriktiga indignation, sannolikt i förening med missnöjet över Kristians tillbakadragna

Från Vilna fortsatte Smither vidare till Danzig, dit medförande Sigismunds ovannämnda skrivelse. Där var stämningen något gynnsammare för den danske konungen, som i stadens tvist med Lübeck om fiskerilägren vid Falsterbo föreföll benägen att taga Danzigs parti.[8] Dessutom funno både Kristian och Danzig med sin fördel förenligt att till lübeckarnas grämelse gynna och uppmuntra den holländska sjöfarten i Östersjön.[9] Men konungens begäran om avbrytande av stadens svenska handelsförbindelser och beslagtagande av svenska varor och fartyg stod helt och hållet i strid med dennas intresse. Man grep därför gärna tillfället att utnyttja Sigismunds lättförstådda vink och förklarade sig följaktligen till åtlydnad av landsherrens befallning vilja förbjuda all utförsel av krigsfolk och vapen från danzigskt område till Sverige. Men i övrigt sade rådet sig icke kunna villfara Kristians begäran emedan man vid beslag på svenska skepp och varor löpte fara för att råka i krig med Sverige. Emellertid lovade Danzig att i händelse av öppen brytning mellan de båda nordiska makterna varna sina borgare för att inlåta sig på varutransporter till eller från Sverige.[1] De som icke ville taga hänsyn till denna varning finge stå sin egen risk.[2] Härmed antyddes dock i själva verket, att staden under en eventuell dansk-svensk konflikt icke iklädde sig något politiskt ansvar för de enskilda medborgarnas göranden och låtanden.

Hittills hade Ditlef Smither föga kunnat uträtta till främjandet av sin kungliga herres planer. Men ännu mindre förståelse än i Polen och Danzig rönte Kristians stora blockadprojekt hos Wolter von Plettenberg. Herre och mästare över den tyska riddarorden i Livland stod denne — jämte det svenska Finland — som Europas yttersta utpost mot den barbariska Östern. Ordensmästaren måste följaktligen i sin yttre politik ständigt räkna med det öppna eller

---

hållning gentemot det kejserliga koalitionsprojektet åren 1513 och 1514, torde dock ej vara den enda förklaringsgrunden till Siegmund von Herbersteins bekanta mission till Danmark våren 1516. Mycket tyder på rent politiska orsaker. Vilka dessa varit, kan här ej närmare utredas.

[8] Boeszoermeny, a. a., s. 15 f.

[9] Ibid.

[1] Danzigs svar på Smithers framställning, odat., och Smithers odaterade uppteckning angående beskickningens resultat i DRA, TKUA, Polen A II:7.

[2] »Szo auer yemandt van den vnsen daerouer bofundenn vnd daerunnder to schadenn qweme, den wille wie In keynen wech vorbidden.» (Ibid.) — vorbidden = vertreten.

latenta hotet från Moskva. Dyrköpta erfarenheter hade emellertid lärt honom att icke räkna på grannmakternas bistånd. Han har också kunnat konstatera kejsar Maximilians likgiltighet för den tyska nationens beträngda förpostställningar i rikets östra utkanter. En genomgående strävan att under aldrig slappnande verksamhet mot öster så långt möjligt bevara freden med Ryssland kom därför att beteckna huvudlinjen i Plettenbergs utrikespolitik. Denna linje förbjöd varje bindande engagement på annat håll. Redan av denna orsak, men framför allt emedan det alldeles otvivelaktigt låg i hans intresse, att Ryssland lämnades utan stöd i kriget mot Polen, hade ordensmästaren ställt sig avvisande mot kejsarens polskfientliga planer.[3] Det rysk-polska kriget innebar givetvis en lättnad för den livländska ordensstaten[4], låt vara att den tidvisa anhopningen av ryska eller polska trupper i Litauen påfordrade en skärpt uppmärksamhet från ordensmyndigheternas sida. Plettenberg kan av detta skäl knappast hava varit särskilt belåten med de kejserliga medlingsförsöken. Högmästarens och Maximilians antipolska koalitionsprojekt, i vilket den moskovitiske storfursten spelade en huvudroll, har vidare klargjort för Plettenberg den djupgående skillnaden mellan hans egen och Albrekts ryska politik.[5] Däremot sammanföllo på grund av den gemensamma motsättningen till Ryssland, ordensmästarens intressen i viss mån med Polens, men de erfaren-

---

[3] Joachim, a. a., s. 82.

[4] Eventualiteten av det polsk–ryska krigets upphörande har bevisligen väckt oro i Livland. I recessen från lantdagen i Wolmar, juni 1516, heter det sålunda: »Int erste will weszen to botrachten, de krich twischen ko. m. to Polen und dem grotfursten tor Muschow itzwelcke jar geduret und nu villichte to eynem vredelicken ende langen will, wes dor dusszen landen verlicheit uth enstan und erwassen mach, angesen de gedachte grothfurste vele ansprake lange tidt hir to dussen landen gedan hefft ahn und up den grensen dusser lande.» (Akten und Rezesse der livländischen Ständetage, III Band, Riga 1910, nr 66, p. 2.)

[5] Dock har för högmästaren liksom för Plettenberg ett polsk–ryskt fredsslut icke varit önskvärt, enär Sigismund i så fall skulle få fria händer gentemot den preussiska ordensstaten. Albrekt har, vilket icke förvånar, bevisligen sökt lägga hinder i vägen för den kejserlige fredsmäklaren Pantaleon von Thurn (Joachim, a. a., nr 100, s. 257). Han sökte förmå Plettenberg att genom falska rykten om storfurstens död och därav föranledda oroligheter i Ryssland kvarhålla von Thurn i Livland. Det är även påvisbart, att högmästaren inför Plettenberg givit luft åt sin oro för ett eventuellt fredsslut (und ist hochlichen zubefurchten, wo frid zwuschen Polen und Muschkaw gemacht wurd) och begärt dennes råd »solchem ubel zuvorkommen und den beweglichen friden zuschweren» (Joachim, a. a., nr 102, s. 261).

heter han tidigare inhöstat av sitt förbund med konung Alexander[6], kunde näppeligen fresta honom att frångå sin neutralitetspolitik, och dessutom har han säkerligen icke utan missnöje noterat Sigismunds expansiva avsikter gentemot den preussiska ordensstaten. Plettenberg var därför beredd att lojalt stödja högmästaren i händelse av polskt angrepp, även om han ogillade Albrekts aggressiva planer mot Sigismund, vilka han klart insåg kunde leda till ett ur hans synpunkt föga önskvärt närmande mellan högmästaren och Ryssland.

Den livländske mästarens fruktan för allianser mellan storfursten och europeiska makter jämte det ryska problemets dominerande betydelse för hans yttre politik blev givetvis avgörande för hans hållning till de nordiska staterna. Om Kristian II:s ihärdiga beskickningar till Moskva har ordensmästaren självklart varit väl underrättad, eftersom mäster David på sina resor till och från den ryska residensstaden alltid lagt vägen över livländskt område. Dessa beskickningar hava av lätt insedda skäl varit ägnade att väcka Plettenbergs misstro mot konungens avsikter. För en svenskvänlig inställning från ordensmästarens sida talade däremot de livliga handelsförbindelserna med Sverige och Finland och gemenskapen i förhållandet till Ryssland. I själva verket har Plettenberg år 1515 motiverat sina betänkligheter mot kejsar Maximilians stora koalitionsplan just med Danmarks deltagande i förbundet. Ordensmästaren hade nämligen förklarat sig av hänsyn till sina grannar svenskarna icke kunna liera sig med Kristian II.[7] Med ett ord sagt — det stod i öppen strid med den livländska ordensstatens intressen att tillmötesgå den danske konungens önskningar.

Utgången av Smithers mission i Livland kunde således under här i grova drag antydda omständigheter anses tämligen given. Den danska framställningen blev den 29 juni föremål för behandling på lantdagen i Wolmar, där man emellertid ansåg, att saken icke brådskade, då fredstillstånd sades råda mellan Sverige och Danmark till påsken påföljande år, varför frågan senare kunde av-

[6] I förbund med konung Alexander av Polen och förlitande sig på dennes bistånd hade Plettenberg 1501 inlåtit sig i krig med Ryssland. Hjälpen från Alexander uteblev emellertid, varför ordensmästaren trots vackra framgångar nödgades sluta fred med storfursten.

[7] Joachim, a. a., s. 82.

göras.[8] I enlighet härmed lämnade Reval den 11 juli och Riga den 24 juli sina svar, Reval under förklaring att staden intet kunde lova utan att först inhämta landsherrens och de övriga hansestädernas mening och Riga med den uttalade förhoppningen, att den svenska frågan måtte lösas på fredlig väg. I motsatt fall skulle man jämte Livlands prelater, råd och övriga städer förhålla sig tillbörligt, konungen och danska kronan till tjänst och behag.[9] Ordensmästaren själv hänsköt först ärendet till de på lantdagen i Wolmar representerade städerna.[1] Hans besked är odaterat men har i varje fall avgivits senast den 29 juli.[2] Plettenberg har, måhända påverkad av högmästarens rekommendationsskrivelser, i hövlig och formellt tillmötesgående ton besvarat de danska framställningarna, men i sak förhöll han sig ännu mera återhållsam än konung Sigismund och Danzigrådet. Doktor Ditlef underrättades om, att ordensmästaren förelagt landsständerna konung Kristians begäran, men på grund av ärendets vikt hade dessa ej sett sig i stånd att lämna definitivt besked, varför Plettenberg för egen del icke kunde taga ställning till frågan. Han ställde dock ett slutgiltigt svar i utsikt före den 2 febr. 1517[3] (man var nämligen i Livland underrättad om ett till detta datum beramat svenskt-danskt möte)[4].

Resultatet av Ditlef Smithers mission var långt ifrån lysande. Den diplomatiska framstöten i öster hade så gott som fullständigt förfelat sitt syfte, de berörda staternas inordnande i Kristian II:s blockadsystem. Särskilt har de livländska makthavarnas negativa

[8] Akten und Rezesse der livländischen Ständetage III, nr 66, p. 57.

[9] Revals och Rigas svar i DRA, TKUA, Polen A II:7; HR 6, s. 793, not 1 med korta men korrekta referat av svarens väsentliga innehåll. Av dessa källor framgår, att Smither i Reval överlämnat de danska förslagen den 9 juli och i Riga den 21 juli.

[1] »Item ko. w. tho Dennemarcke badesschop bogerde *na vorgevinge des heren meisters* (kursiv. av förf.), men de Sweden hir im lande solde arresteren...» (Akten und Rezesse der livländischen Ständetage III, nr 66 p. 57).

[2] a. a., nr 70, s. 246 f.

[3] Wolter von Plettenbergs odaterade svar till Smither i DRA, TKUA, Polen A II:7 (kort referat i HR 6, s. 793, not 1). När Allen (a. a., s. 442) betecknar den livländske mästarens svar som »meget imødekommende», måste hans framställning på denna punkt betecknas som missvisande. Joachim däremot, enligt vilken i Wolmar högmästarens förböner hos Plettenberg åtminstone uträttat så mycket »dass auch hier trotz der besonders bei den Städten vorherrschenden Neigung für Schweden der dänische Gesandte einen nicht unfreundlichen Bescheid erhielt» (a. a., s. 100), kommer sanningen betydligt närmare.

[4] HR 6, s. 793, not 1.

hållning vållat konungen bekymmer. Vi skola snart se, huru han på andra vägar sökte hindra eller försvåra det svensk-baltiska handelsutbytet.

Efter misslyckandet i öster koncentrerade Kristian sin utrikespolitiska uppmärksamhet på Lübeck och de övriga hansestäderna i västra Östersjöområdet. Den ur konungens synpunkt nedslående utgången av Smithers beskickning blev en kraftigt bidragande orsak till skärpta påtryckningar från dansk sida på de vendiska städerna. Som tidigare antytts, hade dessa i 1512 års Malmöfred förbundit sig att avbryta handelsförbindelserna med Sverige, om man där framhärdade i sitt motstånd mot en för Kristian godtagbar uppgörelse. Konungen satte nu in sina ansträngningar på att framtvinga ett hanseatiskt medgivande om ingående dansk kontroll av denna förpliktelses efterlevnad. Självfallet skulle en dylik kontroll göra blockaden effektivare. Med hänsyn till Lübecks och de övriga vendiska städernas dominerande roll inom Östersjöhandeln bleve i så fall trots Polens och de baltiska makternas uteblivna medverkan Sveriges handelspolitiska avspärrning kännbar nog.

Förhandlingarna i blockadfrågan mellan Kristian II och Lübeck inleddes på mötet i Sonderburg, den 25 aug.–5 sept. 1516, som ursprungligen beramats för att slita uppkomna tvistigheter om konungens verkliga eller förmenta kränkningar av hansans privilegier.[5] Under loppet av dessa förhandlingar lät Kristian den 30 augusti genom sin sekreterare, mäster Blasius, helt oväntat framställa kravet på hansans fördragsenliga medverkan i blockaden av Sverige *enligt bestämmelserna i 1507 års Nyköbingsrecess* med anhållan, att de vendiska städerna måtte stadfästa och bekräfta denna traktat.[6] Kristians begäran väckte olust och misstämning hos lübeckarna. Det är icke svårt att förstå varför. Medan Malmöfördraget endast i största allmänhet förpliktade de vendiska städerna att avbryta in- och utförseln på Sverige[7], innehöll Nyköbingstraktaten dessutom ett flertal närgångna detaljföreskrifter, vilka praktiskt taget ställde hela den hanseatiska handelssjöfarten i Östersjön under danskt förmynderskap, så länge kriget varade.[8] Under dylika

[5] HR 6, nr 717.
[6] HR 6, nr 723, p. 24 och 25.
[7] HR 6, nr 404.
[8] Se bil. 2.

omständigheter är det givet, att det kungliga förslaget kommit som en ytterst oangenäm överraskning för de vendiska städernas ombud, en borgmästare, en rådman och en sekreterare från Lübeck. Dessa undveko därför att över huvud taget inlåta sig på en diskussion om Nyköbingsrecessens konfirmation och förklarade sig för övrigt sakna fullmakt till förhandlingar i denna fråga.[9] Konungen insisterade icke men föreslog ett möte i Kallundborg, den 11 november, närmast för att få till stånd ett avgörande i privilegietvisten[1] men väl också i avsikt att ånyo taga upp frågan om Nyköbingsfördraget.

För att taga ställning till de danska förslagen sammanträdde den 8 oktober i Lübeck en vendisk hansedag. Man beslöt, ehuru motvilligt, att deltaga i Kallundborgsmötet, dels med tanke på spörsmålet om Nyköbingstraktatens förnyande och dels i avsikt att undanrödja konungens tydliga misstankar, att hansan stödde och uppmuntrade svenskarna i deras »obilliga förehavanden»[2]. Beträffande Nyköbingsrecessen konstaterades, att de vendiska ständerna numera icke voro bundna av denna, sedan man efter fördragets tillkomst haft krig med Danmark och freden medfört nya bestämmelser om hansans förpliktelser i den svenska frågan. Kriget och det nya fredsslutet hade med andra ord satt Nyköbingsfördraget ur kraft. Dock ämnade man lojalt fullgöra sina skyldigheter enligt Malmörecessen.[3] Men givetvis sågo lübeckarna helst, att ett för deras handelsintressen störande nordiskt krig kunde förhindras och arbetade därför in i det sista på tvistigheternas biläggande i godo. I nov. 1516 gjorde de ett försök att övertala den påvlige legaten Arcimboldus, som vid denna tid uppehöll sig i Lübeck, att åtaga sig fredsstiftarens roll och sökte även intressera konungen för förslaget, samtidigt som de förklarade sig beredda att själva medverka i en medlingsaktion.[4] Ännu så sent som i maj 1517, d. v. s. efter krigsutbrottet, erbjödo de vendiska städerna Kristian sina tjänster till fredens bevarande genom medling i den nordiska konflikten.[5]

Kallundborgsmötet kom av ej fullt kända orsaker icke till stånd. Man vet dock, att Kristian II i början av november haft för av-

[9] HR 6, nr 723, p. 26.
[1] HR 6, nr 723, p. 65, 79.
[2] HR 6, nr 727, p. 15.
[3] HR 6, nr 727, p. 18 och 19.
[4] HR 6, nr 732.
[5] Bil. 1, p. 2 och 11.

sikt att själv komma över till Tyskland, närmare bestämt Rostock, men den 17 nov. lät rådet i Rostock meddela Lübeck, att konungen lämnat Nyköbing, där han i avvaktan på gynnsammare väderlek en tid uppehållit sig, och återvänt till Köpenhamn.[6]

Vid denna tid hade ett intermezzo inträffat, som i hög grad var ägnat att skärpa irritationerna mellan Kristian II och Lübeck. Den 9 november 1516 uppenbarade sig ett danskt skepp under befäl av konungens skeppshövitsman Tile Gisler[7] på Traves redd. Där låg ett segelklart svenskt fartyg lastat med salt, kläde och krigsförnödenheter för Sten Stures räkning. Fartyget överrumplades och beslagtogs av Tile Gisler i fru Metta Ivarsdotters namn, samt fördes därefter till Köpenhamn.[8] Metta Ivarsdotter, den svenske riksföreståndaren Svante Nilssons änka, hade efter makens död råkat i bitter tvist med sin styvson, den nye riksföreståndaren, varefter hon bosatt sig i Danmark och anslutit sig till Kristian II. Sten Sture blev, som man kunnat förutse, ursinnig över förlusten av den värdefulla skeppslasten, men var dock för sin del övertygad om, att det var konung Kristian, som stod bakom dådet.[9] Det är emellertid icke alldeles säkert, att det förhållit sig så, som riksföreståndaren menade. Fru Metta har nämligen i ett brev till Kristian II, daterat Roskilde den 18 nov., meddelat konungen att hon med några vänners hjälp låtit utskicka »ett föge skepp på Herr Stens argesta» vilket nyligen uppbringat en Sten Svantesson tillhörig holk. Hon slutar med en bön till Kristian om fri lejd för sitt folk att införa skeppet och lasten i dansk hamn. Att fartyget kapats i Lübecks hamn nämner hon överhuvud taget icke. Av detta brev att döma kan det förefalla, som om hela episoden verkligen varit en privataktion, företagen utan konungens vetskap.[1]

[6] HR 6, nr 734 och 736; jfr s. 824, not 1.

[7] I Nordens historia mest känd för sin djärva undsättning av Köpenhamn på senhösten 1523.

[8] Allen, a. a., s. 451; HSH 2, s. 57 ff. Möjligheten av ett samband mellan denna händelse och Kristians inhiberade Tysklandsresa får ej förbises.

[9] »Thet angrep i thenna felige dagh mich orädelige skeeth är, giordes eij behoff att besköddas och fforteckis meth henne (Metta Ivarsdotter).» Sten Sture till Ove Bilde och Anders Glob, Arboga den 9 jan. 1517, DRA, TKUA, Sverige A II:15, fasc. 13; jfr riksföreståndarens brev till Metta Ivarsdotter, Arboga den 10 jan. 1517 i BSH V, s. 566.

[1] Henrik Behrmann, Kong Christian den Andens Historie II, Köpenhamn 1815, s. 75 f.

Man kan taga för givet att händelsen väckt harm och upphetsning i Lübeck.[2] Med största sannolikhet har rådet hos Kristian II protesterat mot den flagranta suveränitetskränkningen, företagen av ett danskt skepp under befäl av en kunglig dansk skeppskapten. Att de styrande i Travestaden reagerat är desto troligare, som en stor del av det uppbringade fartygets last tillhörde lübska borgare.[3] Händelsernas utveckling i denna sak under den närmast påföljande tiden känner man dock icke i detalj, ty mellan hansedagen i Lübeck i okt. 1516 och hansedagen i juni 1517 flyta både de danska och hanseatiska källorna så pass sparsamt, att de praktiskt taget lämna oss i sticket. Visst är i varje fall, att Lübeck och de vendiska städerna trots allt höllo fast vid sina förpliktelser enligt Malmöfördraget. Detta framkom klart och tydligt vid det svensk-danska mötet i Halmstad i februari 1517, i vilket även en lybsk emissarie, sekreteraren Johan Rodhe deltog. En av de svenska delegaterna, biskop Mattias av Strängnäs, rapporterade nämligen till herr Sten, att ingen uppträtt bryskare mot svenskarna än Lübecks representant, mäster Johan Rodhe.[4] Man konstaterar, att lübeckarna påfallande otvetydigt underrättat svenskarna om sakläget. De hava icke lämnat Sten Stures delegater i ringaste tvivel om hansans ställningstagande i den aktuella konflikten. Emellertid har Lübecks hotande uppträdande i Halmstad mindre sin grund i svensk-fientliga stämningar än i ett försök att i elfte timmen förhindra krigsutbrottet. Det låg, som tidigare framhållits, i hansans intresse att avvärja en väpnad svensk-dansk sammanstötning, ty om freden bevarades, behövde de vendiska städerna icke alls råka i den situationen att nödgas infria Malmöfredens betungande förpliktelse att avbryta handelsförbindelserna med Sverige. Det är därför sannolikt, att lübeckarna genom ett kraftigt språk till Sten Stures ut-

[2] Sten Sture sade sig hava erfarit »at radhet och menighethen ibidem (i Lübeck) tycker gantzske illae warae, at konghen lot tage miit skep om natter tiid pa theres strøma thenna felige dagh uthen all erlig førwarning, oc mena fulkomplige, at the vele efter theres ytterste macht vedergøret, om thet ecke kommer friit met all tess ladningh in oppa theres strøma ighen». HR 7, nr 14.

[3] Bil. 1, p. 4.

[4] »ibland annan haeskelige swar, wii haer finge, taa war oss ingen waerre aen mester Johan Rodhe paa the Lybeskes wegna, thii han icke alena nekade oss frii haffn før konungen, wtan jaempwaell tilsagde oss, at the Lybeske ok andra Wendiske staeder wele gøra konungen bistand». Biskop Mattias till Sten Sture, Halmstad den 17 febr. 1517, ST III, s. 588.

skickade hoppats kunna skrämma svenskarna till de ur hanseatisk synpunkt önskvärda eftergifter, varigenom den överhängande konflikten kunnat undgås eller åtminstone uppskjutas. Har avsikten verkligen varit denna, uteblev framgången. De svenska sändebuden varken ville eller vågade medgiva Kristians hyllning som konung i Sverige eller utbetalandet av den årliga tribut, som alternativt föreslagits från dansk sida. Konsekvensen härav blev enligt biskop Mattias' ord, »at dectingen ær sig swa førlupin, at thii wær ær nw kommit tiil wppenbara feigd». Men Rodhes uttalande har nog också haft sin adress till konungen. Avsikten har säkert varit att skingra dennes misstankar om mer eller mindre förtäckt bistånd åt Sverige från hansans sida. Det är ett faktum, som framgår av handlingarna från den vendiska hansedagen i oktober 1516, att man på lybskt regeringshåll hyst vissa farhågor för misstro från Kristians sida, och att man varit angelägen undanrödja denna sinnesstämning hos monarken.[5]

Sannolikt har Johan Rodhe under sin beskickning till Danmark med konungen även dryftat spörsmålet om Nyköbingsrecessens återupplivande och därvid framhållit den ståndpunkt, som de vendiska städernas representanter intagit vid oktobermötet i Lübeck. Med bestämdhet kan dock ingenting sägas, då materialet, som tidigare antytts, här sviker oss. Källorna förmäla endast, *att* förhandlingar förts mellan Kristian II och Lübeck under de fyra första månaderna av år 1517. Under hansedagen i Lübeck den 14 juni–2 juli 1517 nämnde sålunda en av borgmästarna i denna stad, att man på sista tiden av flere skäl varit nödsakad sända beskickningar till Danmark för att underhandla med Kristian II.[6] Vid samma tillfälle omtalas en episod, som icke saknar sina poänger. Man hade för någon tid sedan tillskrivit konungen och danska riksrådet. Brevdragaren, en av Lübecks stadstjänare vid namn Ditlef, fick mottaga ett svarsbrev med 12 sigill. Men när de förnämsta riksråden avrest, lät Kristian återtaga dokumentet under motivering, att det avfattats på danska i stället för på tyska. Budbäraren hade senare erhållit ett nytt brev, som dock endast varit försett med sex sigill

[5] »item ... to vornemen, dat he (Kristian II) de stede vordechtlich helde, dat se den Sweden in eren umbilligen vornemende ... byplichten unde de jegen syne k. w. upholden edder stiven scholen...». HR 6, nr 727, p. 15.

[6] HR 7, nr 40, p. 8.

»dar denne dat beste nicht uth to bedenckende».[7] Det måste vara detta aktstycke, som avses i en skrivelse från Lübeck till Lüneburg, vari ett bilagt brev från konungen av Danmark och danska riksrådet omtalas, vilket brev utgjorde svaret på en skrivelse från de vendiska städerna. Då meddelandet till Lüneburg är daterat den 22 april, har således Ditlefs budskickning ägt rum före detta datum. Med samma skrivelse har även följt en avskrift av ett av konungen uppsatt förslag till överenskommelse, som likaledes någon gång före den 22 april överlämnats till Lübecks protonotarius, d. v. s. Johan Rodhe[8], vilken dock endast mottagit det ad referendum. Sannolikt har detta fördragsutkast tillställts Rodhe under hans mission till Danmark i samband med Halmstadsmötet i februari. Förslaget, vars innehåll är obekant, tycks i varje fall icke hava tilltalat lübeckarna, ty i den nämnda skrivelsen till Lüneburg sade de sig ämna sända en ny legation till Danmark, »vilket», heter det i brevet, »enligt vårt förmenande torde vara av nöden». Vidare skrev Lübeckrådet, att man beträffande det begärda svaret angående svenskarna icke kunde giva konungen annat besked än det, som redan lämnats vid föregående sammankomster och i tidigare överenskommelser.[9] Vad Kristians begäran avsett beröres således icke direkt, men omnämnandet av svenskarna gör det sannolikt, att han framhärdat i sin fordran på förnyad giltighet för Nyköbingstraktatens förpliktelser under kriget med Sverige. Det ovan refererade innehållet i skrivelsen till Lüneburg visar emellertid, att lübeckarna icke voro sinnade att falla undan för konungens krav. Enligt de underrättelser en svensk kunskapare vid ungefär samma tidpunkt meddelade den svenske riksföreståndaren, vore de tyska städerna »ganska genstörtiga» mot Kristian II, ja, Lübeck skulle till och med börjat värva krigsfolk. Men samme man återgav samtidigt ett rykte, att förlikning ingåtts mellan konungen och lübeckarna.[1] De motsägande uppgifterna visa hur oklart läget ännu var. Under sådana förhållanden berodde mycket på utgången av den beramade lübeckska beskickningen till Danmark. Denna beskickning, bestå-

[7] HR 7, nr 39, p. 246.
[8] Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde, Bd XXIX, s. 134.
[9] Lübeck till Lüneburg den 22 april 1517, HR 7, nr 19.
[1] Grönblad, a. a., s. 675 f.

ende av tvenne sekreterare från Lübeck, magistrarna Johan Rodhe och Paul vom Velde[2] uppsökte Kristian i Nyköbing[3], där man vet att denne under tiden den 18–23 maj uppehöll sig[4]. Sändebuden framhöllo, att Lübeck och de vendiska städerna stode fast vid sina åligganden *enligt Malmöfreden* och de senare bekräftelserna av dessa bestämmelser (åren 1513 och 1515[5]), d. v. s. man lovade att avstå från all handel och sjöfart på Sverige samt under inga omständigheter hjälpa eller bistå detta rike[6]. Lübeck och de övriga vendiska städerna fasthöllo alltså envist vid sitt beslut att icke åtaga sig några nya förpliktelser utöver de i Malmöfördraget stipulerade, vilket innebar ett tillbakavisande av Kristians begäran, att man skulle underkasta sig Nyköbingsrecessens besvärande och närgångna danska kontrollbestämmelser.

Kristian II:s svar, som de första dagarna i juni av rådet i Lübeck i avskrift översändes till kollegerna i Lüneburg och Rostock[7] och förmodligen ungefär samtidigt till alla de övriga vendiska städerna, har till innehållet hittills blott varit ofullständigt känt. Endast tack vare den bevarade recessen från junihansedagen i Lübeck har man ägt någon vetskap härom. Det kungliga förslaget har nämligen punkt för punkt diskuterats på denna hansedag och har alltså refererats i recessen[8], men mycket summariskt och som sagt ofullständigt. Under forskningar vid stadsarkivet i Rostock påträffades emellertid av en lycklig tillfällighet det till Rostock överlämnade exemplaret i en bunt oordnade handlingar[9], vilken i förbigående sagt för övrigt icke innehöll något av nordiskt intresse. Dokumentet är odaterat men har enligt en samtida anteckning inkommit till stadens kansli den 3 juni 1517.

Av aktstycket framgår, att Kristian numera sett sig föranlåten

---

[2] Bil. 1, p. 1.
[3] HR 7, nr 47.
[4] Regesta diplomatica Historiae Danicae, Ser. I:1, s. 670.
[5] HR 6, nr 510 och 674.
[6] Bil. 1, p. 1.
[7] HR 7, nr 20; bil. 1.
[8] HR 7, nr 40, p. 24–32.
[9] Aktstycket är numera placerat i samlingen *Briefe von fremden Fürsten, Könige von Dänemark*, vol. I. — Förf. är Doktor Paul Babendererde mycken tack skyldig för hans vänlighet att under pågående arkivordningsarbeten till förf:s förfogande ställa ett par buntar oordnade och oplacerade arkivalier i Stadtarchiv, Rostock.

till ett par eftergifter, den viktigaste dock av formell natur. Konungen lovar, att lybska medborgare tillhörigt gods på det av Metta Ivarsdotters folk i nov. 1516 i Travemünde kapade svenska fartyget skulle återlämnas eller ersättas. Dessutom ämnade Kristian söka övertala fru Metta att till Lübeck även överlämna själva skeppet och den Sverige tillhöriga delen av lasten.[1] Med detta löfte hade konungen förstått att vända hela episoden till sin fördel, då han nu sökte utnyttja den i kompensationssyfte. Vidare ställde han i utsikt, att han, om de vendiska städerna från påsken 1517 tills svenskarna bragts till behörig lydnad enligt utfästelse inställde all handelstrafik på Sverige, icke blott skulle respektera hansans privilegier utan också därutöver förläna den särskilda gunst- och nådebevis.[2]

I det förnämsta spörsmålet, frågan rörande det danska kravet på förnyad giltighet för 1507 års Nyköbingsrecess, har Kristian II gjort ett betydelsefullt principiellt medgivande. Han godtog stillatigande 1512 års Malmöfred som förhandlingsbasis[3], vilket innebar en framgång för den hanseatiska uppfattningen. Men samtidigt som konungen gav efter på denna punkt, framställde han en rad nya fordringar — det blir snart tillfälle att återkomma till dem — som tillsammantagna bildade en väsentligt utökad och — ur dansk synpunkt — förbättrad upplaga av Nyköbingstraktaten.[4] I fredsfrågan slutligen sade sig Kristian gärna se en hanseatisk medling (som föreslagits av sändebuden), om den kunde leda till det resultatet, att han komme i besittning av Sveriges rike, »till vilket han inför Gud och hela världen hade rättighet». I så fall skulle konungen av kärlek till fred och rätt hellre se en dylik underhandling än nödgas underkuva landet med svärdet.[5] Fullständig svensk underkastelse var med andra ord enligt hans ståndpunkt den enda förutsättningen för en framgångsrik medlingsaktion.

I Lübeck var man både oroad och uppbragt över de nyssnämnda kraven, som befunnos hårda och tryckande.[6] Under den i juni pågående stora hansedagen i Lübeck sammankallades därför de ven-

[1] Bil. 1, p. 4.
[2] Bil. 1, p. 3.
[3] Bil. 1, p. 1.
[4] Se bilagorna.
[5] Bil. 1, p. 2.
[6] HR 7, nr 40, p. 9–11.

diska städerna till en särskild konferens, som ägde rum den 17–19 juni. Härvid dryftades frågan, hur man skulle ställa sig till den danske konungens nya framstöt, sedan lübeckarna först för den vendiska hansans övriga ombud framlagt Kristian II:s fordringar, vilka Lübecks sändebud vid sammanträffandet med konungen i Nyköbing saknat fullmakt att diskutera och därför emottagit endast ad referendum.[7] Dessa konungens anspråk på en ingående dansk kontroll av den neutrala hansans sjöfart och handel sakna icke ett visst allmänt intresse, varför det må vara tillåtet att efter det nyfunna aktstycket utförligt återgiva dem.

I syfte att skärpa blockaden och göra den så effektiv som möjligt begärde Kristian, att det vendiska förbundet skulle underkasta sig följande kontrollåtgärder. Respektive städers borgmästare och råd hade att sammankalla alla köpmän och skeppare m. fl., som drevo handel och sjöfart med utlandet. Dessa skulle avkrävas en ed att icke transportera varor till eller från svenska orter samt varken befordra personer eller brev till eller från Sverige eller överhuvud anlöpa svenska hamnar. Sedan denna ed avlagts skulle var och en av dessa skeppare och köpmän av stadens myndigheter tilldelas ett officiellt bevis härom, en s. k. certifikation. Befunnes någon hava brutit mot sin certifikation, skulle han ovillkorligen straffas som menedare. Om brottet icke beivrades skulle »de vendiska städerna därför stå Kungl. Maj:t till rätta och ansvar».[8]

Hur konungen tänkt sig denna certifikations praktiska användning, kommer till uttryck i nästa punkt. »De vendiska städernas skepp», heter det, »skola, varhelst de möta Kungl. Maj:ts utliggare, stryka segel, sätta ut båten och låta skepparen genast begiva sig till Kungl. Maj:ts kapten, eller, om Kungl. Maj:ts män förr bleve färdiga, tillåta tre eller fyra av dem att komma ombord på städernas skepp för uppvisande och granskning av certifikationen.» Befinnes denna i sin ordning få de hanseatiska fartygen segla vidare »oantastade av Kungl. Maj:ts utliggare».[9]

Efter uppläsningen av dessa artiklar voro de vendiska ombuden fullt eniga om att Kristian II:s föreslagna kontrollåtgärder vore

[7] Framgår av anteckningen »vpp report» på det ifrågavarande aktstycket. Se bil. 1.

[8] Bil. 1, p. 5.

[9] Bil. 1, p. 6.

olidliga, och man var i stort sett ense om att motsätta sig konungens krav. Det föreslogs, att man i stället skulle segla förbi de danska örlogsmännen, om så behövdes med användande av våld, och endast i yttersta nödfall bekväma sig till att förete certifikation, som dock för säkerhets skull borde medföras. Endast Wismars representanter förklarade sig nödsakade att acceptera certifikationskontrollen, eftersom stadens fartyg ej voro så utrustade med kanoner m. m. att de med vapenmakt kunde värja sig.[1]

De följande artiklarna i det kungliga förslaget beröra endast delvis kontrollen men äro icke desto mindre ur andra synpunkter av synnerligen stort intresse. Kristian medgav att svenska varor i Livland, som tillhörde hanseatiska köpmän, finge därifrån hemföras men endast på villkor, att man nöjaktigt kunde bevisa, att sagda varor före påsken, d. v. s. före krigsutbrottet, inköpts, betalts och utförts till Livland av köpmän från de vendiska städerna. Samma bestämmelse gällde även för sådana svenska varor, som redan förvärvats men ännu lågo kvar i Sverige. Certifikation krävdes i båda fallen.[2]

Beträffande de hanseatiska handelsförbindelserna med de baltiska länderna har konungen uttryckt sin önskan, att Lübeck och de vendiska städerna för en tid framåt helst borde avstå från att importera varor från Livland. Motiveringen för denna begäran är värd att återges. De livländska varorna voro föga olika de svenska, hette det, varför de vendiska städernas köpmän och skeppare i öppen sjö kunde åsamkas dröjsmål och obehag av »Kungl. Maj:ts utliggare», för vilka de nämnda varorna helt naturligt måste te sig skäligen misstänkta. Emellertid ville konungen icke direkt förbjuda handelstrafiken på Livland, men måste i så fall påyrka samma edgångs- och certifikationsprocedur, för vilken ovan redogjorts.[3]

Det verkliga skälet till konungens önskemål i detta fall var självklart ett helt annat än omsorgen att bespara de hanseatiska skepparna trakasserier från de danska skeppshövitsmännens sida. Hans begäran måste ses i samband med Ditlef Smithers beskickning till Österuropa på försommaren 1516. Som vi veta, har denna beskickning resultat klargjort för Kristian II, att förutom Polen,

[1] HR 7, nr 40, p. 28.
[2] Bil. 1, p. 7 och 8.
[3] Bil. 1, p. 9.

högmästaren och Danzig även ordensmästaren i Livland jämte städerna Reval och Riga undandrogo sig att medverka i den tilltänkta östersjöblockaden mot Sverige. Därför sökte konungen nu på omvägar störa den svensk-livländska handeln genom påtryckningar på Lübeck och de vendiska städerna i syfte att åtminstone försvåra dessas in- och utförsel av varor till och från Sverige via Livland. Men främst avsåg väl det danska förslaget om den vendiska hansans avbrytande av handels- och sjöfartsförbindelserna med Livland att skapa ett verksamt påtryckningsmedel mot Plettenberg till förmån för den kungliga blockadplanen.

Det är knappast förvånansvärt, att man på den vendiska hansedagen i Lübeck med skärpa reagerade mot Kristians uttalade önskemål om avbrytandet av handelsförbindelserna även med Livland. Konungens krav på att få utsträcka kontrollen också till hansans livländska handel och sjöfart förklarades besvärande och omöjligt att uppfylla.[4] Ännu större ovilja väckte den tionde punkten i det kungliga förslaget. Där krävdes, att om konungens folk av de vendiska städernas skeppare i öppen sjö begärde någon vara, som nödvändigt behövdes, borde dessa, heter det, »Kungl. Maj:t till behag dess folk och skepp därmed undsätta».[5] I recessens referat av de vendiska ombudens ställningstagande till denna artikel genombrytes den eljest torrt sakliga protokollstilen av en tydlig förtrytelse kryddad med bister humor. Recessen kan därför på denna punkt vara värd att i sin helhet citeras. Där står: »Den tionde artikeln, angående det fall, att Kungl. Maj:ts utliggare vore i behov av någonting, kan icke godtagas, ty om man ställde sig tillfreds därmed, skulle de måhända taga ankare, tågvirke, segel, ankartåg, kanoner och kanske hela skeppet, under förevändning att man nödvändigt behövde det.»[6] De vendiska städerna hade således starkt opponerat sig mot Kristians försök att påtruga dem nya förpliktelser enligt Nyköbingstraktatens mönster. Det beslöts, att man skulle uppsätta en svarsskrivelse till konungen.[7] Denna svarsskrivelse föreligger i form av ett odaterat koncept i Archiv der Hansestadt Lübeck[8] och överensstämmer i stort sett med de av den

[4] HR 7, nr 40, p. 30.
[5] Bil. 1, p. 10.
[6] HR 7, nr 40, p. 31.
[7] HR 7, nr 40, p. 33.
[8] HR 7, nr 47.

vendiska konferensen givna direktiven. I enlighet med dessa avböjer man visitation och certifikationsgranskning av danska örlogsmän men är dock villig lämna medborgarna certifikationer, vilket medgivande dock icke borde tolkas, som om man rättsligen iklätt sig en ny förpliktelse.[9]

Skrivelsen är hållen i hovsam och hövlig ton. Emellertid har den från början varit betydligt strävare formulerad men genom icke väsentliga ändringar i avsevärd grad mildrats.[1]

Naturligtvis kan man icke med säkerhet angiva orsaken till denna högst betydande mildring. Men det är möjligt att göra ett antagande, för vilket sannolikheten talar. Det synes nämligen troligt, att konceptet, vars ursprungliga lydelse nära överensstämmer med uttalandena på den vendiska konferensen, sedermera genom Lübecks försorg på eget bevåg ändrats i konciliantare riktning. Anledningen till detta förfarande torde i så fall få sökas i den omständigheten, att Kristian i sina majartiklar gjort ett medgivande, som endast kom Lübeck till godo, d. v. s. löftet om restitution av det på Metta Ivarsdotters tillskyndan uppbringade skeppet med dess last.[2] Betecknande är för övrigt, att denna punkt icke omnämndes på den vendiska hansedagen. Det har självfallet legat i Lübecks intresse att icke genom ett alltför bryskt uppträdande äventyra uppfyllandet av denna konungens utfästelse.

Dock, resultatet av de danska påtryckningarna blev i sak blygsamt nog. Den stort tänkta östersjöblockaden av det svenska väldet hade krympt samman till de vendiska städernas tidigare avgivna löfte om avbrytandet av handelsförbindelserna med Sverige, varvid

---

[9] »Des vorhapens, dat wi in dessem falle na gelegen dingen van rechtes wegen nicht hoger vorplichtet werden.» Ibid.

[1] Så har efter den mening, som innehåller löftet om godtagande av certifikationssystemet i förhoppning att städerna härigenom icke skulle anses »hoger vorplichtet», orden »wor avers sodans nicht to erlangen, idoch haven unse vortrostinge, is to bdencken, dat de kopman nicht stille liggen, dan villichte na sineme behage segelen wolde; welk wi, dar idt in unser macht were, gerne vorhot seggen» strukits och ersatts med »eyn jewelik sodane certificatien donde wert sick ock by sinem ede, als eynem jewelken christliken mynschen eigent, geborlick schicken. Ift avers dar baven jemandt vor uns sambt edder ock int bsunderen vorclaget unde sculdich bfunden wurde, willen wi, dar aver so vele recht is to vorhelpen, uns der gebor unde wo billich weten to holden.» HR 7, s. 97, anm. c–c; se även s. 96, anm. a–a.

[2] I marginalen på Rostocks exemplar (bil. 1) står vid denna punkt följande anteckning att läsa: »dyt bolanget de von lub mest. stelt me by se».

likväl i medvetandet om de egna icke föraktliga sjömilitära resurserna dansk kontroll hövligt men bestämt undanbads. Blockadens effektivitet komme under sådana omständigheter att ytterst bliva beroende av Kristian II:s marina maktmedel. Komplikationer med de övriga östersjömakterna stodo emellertid knappast att undvika i ett läge, där ansvaret för en framgångsrik handelskrigföring mot Sverige så gott som uteslutande kom att vila på »Kungl. Maj:ts utliggare».

* *
*

Av det föregående framgår, att Kristian II icke skytt några ansträngningar, när det gällt att skapa ett så gynnsamt som möjligt utrikespolitiskt utgångsläge för angreppet på Sverige. Även under kriget uppehöll han förbindelserna med sina naturliga bundsförvanter, högmästaren och storfursten, samt fortsatte den diplomatiska bearbetningen av de allt motspänstigare hansestäderna.

Däremot är det tydligt, att Sten Sture försummat att utnyttja de för Sverige gynnsamma utrikespolitiska konjunkturer, som dock funnos. Som ovan påvisats, kunde man i det dåvarande östeuropeiska konfliktläget urskilja tvenne mot varandra fientliga läger: å ena sidan Polen och i viss mån den ständigt av Moskva hotade livländska ordensstaten, å den andra Ryssland och Tyska orden i Preussen. Medan Kristian II i god tid anknöt till de sistnämnda staterna, synes den svenske riksföreståndaren intet hava åtgjort för att tillgodogöra sig den förstnämnda maktgruppens i rätt hög grad med Sveriges sammanfallande intressen. Icke heller har, efter vad man kan finna, Sten Sture gjort något allvarligare försök att till sin fördel begagna de vendiska hansestädernas redan före krigsutbrottet påfallande motvilja och motsträvighet mot den danske konungens krav. Källornas tystnad är i båda fallen så påtaglig, att en slutsats e silentio här är berättigad.

Riksföreståndarens utrikespolitiska aktivitet har således varit i det närmaste obefintlig. Och dock hade redan tidigt åtminstone från auktoritativt polskt håll framförts tydliga inviter till en närmare anknytning mellan de båda staterna.[3] Det var först, när i

[3] BSH V, s. 546 f.

början av år 1520 Sveriges läge blivit verkligt oroväckande, som Sten Sture beslöt sig för ett närmande till hansestäderna och Polen, dit Peder Jakobsson utsågs att avgå som sändebud.[4] Riksföreståndarens frånfälle i början av februari 1520 omintetgjorde dessa förbundsplaner, särskilt vad hansestäderna angår.[5] När det avgörande slaget föll, stod Sverige utan bundsförvanter och var dessutom försvagat av inre splittring. Genom att utnyttja denna inre splittring och hansestädernas framtvungna passivitet lyckades Kristian II slutligen göra sig till landets herre.

[4] BSH V, s. 609 ff.
[5] HR 7, nr 321, p. 4; jfr nr 316, p. 20.

BILAGOR.

1. Kristian II:s svar till de lübeckska sändebuden Johan Rode och Paul vom Velde. Odat. (maj 1517).[1]

vpp report Koningkliker W. Antwordt vnnd affscheit der wendisschen Steder Sendebaden vp oren angebrachten gewerue gegeuen

j Szo vnnd alszdenne de Ersamen wendisschen Stede to voren beyde schrifftlich vnnd muntlich, ock nhu In macht eyns Credentzbreues durch ore vulmechtigen Sendebaden de werdigenn vnnd Achtbaren mester Johann Roden vnd Mester pawel vame velde hebben der Ko. mt. to dennemargken angesunnen weruen vnnd toseggen latenn, dat se sick der tho vnnd affore, bsterkinge edder biplichtinge Jeniger maten den Sweden vnnd dem Ryke Sweden to donde, entholdenn willen, vnnd by allen vnd Jszliken oren breuen vnd Segelen vth dem Mallmogesschen Recesse erspratenn, den ock vnnd allent wes en nha vormoge vnd Inholde derszuluigenn breue vnnd segel to donde sy vpgelecht, Sick tegen ko. Mt geborliken vnnd als vprichtige frame lude, ertogen schicken, hebbenn vnd holden willen Mit dem anhange als sick vann Rechten vnnd vth billicheit nich anders eigent Dar to sick ko. Mt gentzlichenn vorlaten moge Sodant hefft de Ko. M. to bsunderem danckbarn dinstlichen gefallenn angenamen, szick dar to ock gentzlich also vorleth vnnd is den wendisschenn Steden des hir mit flitich bodanckende, genegt allewege gnedichlich wedderumme tho erkennenn.

[1] Lübecksk avskrift i samlingen Briefe von fremden Fürsten, Könige von Dänemark, vol. I i Stadtarchiv, Rostock. En annan avskrift av samma aktstycke har den 3 juni av rådet i Lübeck översänts till Lüneburg (HR 7, nr 20) men finnes icke bevarad i denna stads arkiv. — Aktstycket består av fyra blad med sex textsidor. Vid tryckningen hava ett par marginalanteckningar utan betydelse för den föreliggande undersökningen uteslutits.

Dar nha is angetagenn dat de wenden Stede to mermalen der ko. Mt *ij*
to erenn vnnd denste In truwem flite szick bokummert, des wisze vnnd wege gesocht dar mit se der szakenn to ghude twisschen ko. Mt vnd denn Swedenn In affwendent Schades vnnd vorderffs muchten wes gudes vorwenden, vnnd wo se sick derwegen to vorenn erbadenn vnnd nhu ock Jegenwerdich szick noch erbedenn, dat se willen der ko. Mt to erhen stande vnnd gluckzelicheit, als gtruwe vnnd ghude naburs, vnnd In mate Ifft se dersuluen zambtlich tostunden vnd togedann weren, Sick na orem vormoge also ertogenn, bowiszenn, schicken, vnnd holden dat de ko. Mt schall truwe vnnd gelouen by ehn fynden vnnd willen sick dar Inne nener vnlust, moye, arbeit vorffehlen latenn, noch vnkost schuwen. deszuluen guden willens vnnd wolmenynge de ko. Mt den wendisschen Steden ock mit allem flithe gunstlick bodanckszagt, vnnd dar se wes fruchtbares gehandete kondenn, dar mit ko. Mt to dem Ryke Sweden, dar to de vor godt vnnd der werlt (sic) recht hebbe, kamen muchte, So konde ko. Mt als eynn leffhebber des rechtenn vnnd fredes, dar an handels wol lydenn, vnnd vele leuer dan szick to vnderstann, datszulue Ryke nha gots willen vnnd hulpe mit dem szwerde tobokrefftigenn.

Item Als denne Ko. Mt den wendisschenn Steden den gelouenn *iij*
wil geuen vnnd ock ghifft dat se nhu van passchen negest vorschenen an, beth solange de Sweden to gborligem horszam gbracht synn, Sick wo vorberurt, der to vnnd affore densuluen Sweden to donde gentzlich willenn entholdenn, Sick ock szust tegen ko. Mt truwlich, vnnd als vprichtige frame lude In allen dingen schicken, hebbenn, vnd holden willen, Szo wil ko. mt demsuluen also nha, den wendisschen Steden Nycht alleyne eyn gnedich gunstich here synn, tho vnderholdinge orer priuilegien bognadinge vnnd frigheit, Sundernn ock se vnnd de orenn, mit bosunderen gunsten vnd gnaden allewege gerne forderen.

Wil ock Ko. Mt den wendisschenn Steden to sunderliken gnedigen *iiij*
gunstigen willen vorschaffen dat oren borgeren vnnd copluden vp ore forderent, alleyne ore eigenen ghuder vp dem Swedisschen Schepe geweszen, durch Frow Metten gelaten bokummert, vnnd vp eyn recht angeholden scholen wedder werdenn, Edder ock nha

temeliker billiger werde botalt werdenn, vnd dar to, wanner Ko. Mt vp de anderen dar by geweszen guder vnnd Schip den Sweden bykamende, genochszam Quitantien erlanget, der de ko. w gesediget, vnnd tor genoge antonemenn sy, Alszdenne wil ko. Mt by der genanten Frowen Metten vorfugenn dat idtszulue Schip myt dar Ingeweszen Swedisschen guderen, ock schole wedder gegeuenn werden, Edder na werde to betalenn.

v Wil ock ko. Mt by den wendisschen Steden orer bede nha, den gelouen gestelt hebbenn, dat se mogen vnnd scolen ore borger, Inwaner, Coplude Schipper etc. vor szick vorbadenn, de Ostwart vnnd westwart szegelenn willen edder guder schepen etc. loffte vnnd eede van ehn to nemende, dat se In Sweden nicht szegelen willen, noch ore gudt dar hen szenden dat nein Swede an den gudern noch part edder deil hebbe, Nein Swedissch volck edder Swedissche breue nha Sweden gscreuen, edder vth Sweden kamende foren, edder mit sick nemen, vnd ehn dar vp, ock vp Schip, vnnd vp alle vnnd Iszliche klein vnnd groth Ingeladenn guder, bszwaren vnnd rechtferdige Certification geuen vnnd dar emandt dar en bauenn handelende wurde, denszuluen als eynen meyneeder na gbor to straffenn In orenn Steden vnnd gebedenn to wauen to wesenn, huszenn, hegen edder to hanteren nicht gestadenn offte liden In Jeniger mate, vnnd weret dat sodans nicht gschege So willen vnnd scholen de wendisschenn Stede der Ko. Mt dar vor to rechte stan vnnd antwerdenn.

vj Item So scholen der wendisschenn Steder Schepe wor sze by ko:r Mt vthliggerenn kamen willichliken strykenn, ore both vthszettenn de Schipper dar na sulff ander edder veerde by ko Mt Captein sick bonalenn Edder ock wo szick de gelegenheit derhaluen bogeue, der ko. Mt vollck er boreth wurde, dat men van densuluen dre edder vere etc. In der Steder Schepe gestade, vmme de certificationn to erwiszen vnd tobszichtigen De also rechtuerdigenn erfunden, mogen se alszdenne vor der ko. Mt vthligger vmbofarth segelenn.

vij Wider is angeroget vmme effte Inn Lyfflandt noch Swedissche guder werenn, den copluden der wendisschen Steder togehorende

etc. wil ko. Mt to den Stedenn den gelouen gestelt hebbenn dat se mit allem ernstliken flithe dar an szehnn, dat, dar men bowiszlick vnnd loffhafftich wo sick rechtlich eigent nabringen vnnd bowiszenn kone, dat sodane guder durch der wendisschenn Steder coplude vor den passchen negestuorschenenn, gekofft szint, botalet vnnd In lyfflant geschickt, vnnd dat na gbor gecertificert vnnd apene kuntschup dar vp gegeuenn blyue, So kan ko. Mt lydenn dat men desuluen guder lade vnnd van dar bringe.

Des glykenn ock mit den luden, der wendisschen Steder, ock *viij* ghuder, In Sweden noch synde, vnd In sunderheit darsulues ock vor passchenn wo berurt gekofft, botaltt vnnd sodant wo to voren bowiszlick wargemaket, kan ko. Mt ock lidenn, dat men de ock vth dem Ryke Swedenn bringe, doch by also dat se nichts mit szick nemen edder forenn, dat den Swedenn tokumpt, edder tokamen moge am dele edder am gantzen etc. vnnd wo hir entbauen anders bofunden Ock ifft Jemant van der Stede vorwanten vnrechtlich vnnd falsch szweren vnd certificeren wurde edder hedde, dat men den edder desuluen In desuluigen straffe holde wo to vorenn borurt is.

Geliker wyse ock mit der Lyfflendisschen ware so der Swedisschenn *ix* ware nicht vngelyck synn schole, to holdenn, vnnd dewile auers to bodenckenn dat sulcker guder haluen van den vthliggeren In der Szee hinder vnnd vorszumenisse den kopluden der wendisschenn Steder bogegen muchte, dan dat by den vthliggerenn vordechtlike ware sy, So sege men vor gudt an, dat men szick derszuluigen ware eyn tidt lanck entholde, wo auers nicht, dat men alszdenne de ock na gbor rechtlikenn boeide vnd vorcertificerde vnnd richtigenn dar by fare, wil ko. Mt gherne darumme, ock der anderenn articel haluen an de vthligger vorschriuenn vnnd ernstlich geboth dhonn vnd vorscaffenn, sick dar na to richtenn.

Item weret dat Jemandt van Ko. Mt volcke Ichteszwes notturfftigenn behuff hedde, Idt sy denne eyne last bers edder mer Iffte ander nottrofft vnnd van der wendisschenn Steder Schipperen vnd copludenn In der Szee bogerennde wurden dat men de der ko. Mt togefallenn dar mede entszetten wille vnnd des eyn Recognition *x*

vame Capteine neme wil ko. Mt alszdenne vorschaffenn, dat szodanns na themeliker wise botalt werde.

xj Item So denne de wendisschen Stede sick vorluden laten vnnd gantzer meyninge syn ore vulmechtige Sendebadenn vmme szick handels to vndernemen In Sweden to hebbenn etc. dat desuluen Sendebaden oren wech nemen auer landt durch Dennemargken vnnd de Ko. Mt ansprekenn, ehr vnnd vor dat sze Inn Sweden kamen.

På fol. 4 v. anteckningen: Entfangen to Rostock des middewekens in dem pinxten anno V^{c}XVII.

2. Lübecks blockadpolitiska förpliktelser enligt Nyköbingsförslaget av 1507.[2]

1 — — — Int erste is bededinget unde vorlaten, dat der koningkliken majestatt to willen unde gefalle wy myt den anderen Wendesschen steden sampt den van Dantzick willen an den rikesradt to Sweden myt eghener bodesscup schryven, umme sick tegen de koningklike majestatt to schicken, myt erbedinge, dar wy derhalven wes gudes mochten vorwenden, syn wy geneget.

2 Vurder dat wy van Lubegk unde de unsen scholen uns des rikes to Sweden genslik unde ane elle geverde entholden, de Sweden myt thofore unde affor in nener mathe to sterken solange, desulven syner koningkliken gnade in geborlikem horsam underdanich syn.

3 Vortmer dat unse schipper und andere uth unsen haven segelende scholen in nener haven gudere innemen, de uth deme rike Sweden gekamen syn.

4 Worde emant dar mede bowant, dat he, wo vorgerort, dar enbaven gedan hadde, den scholen wy straffen als eynen, de unse both to holdende vorachtet.

5 Scholen unde willen ock wy van Lubeck, so danne in unser stadt havene, strome unde gebede hirnamals jenige Sweden edder Swedessche gudere kamen worden, desulven, wanner wy de Sweden myt den alderersten warschuwet hebben, hinderen, toven unde der koningkliken majestatt tome besten upholden.

[2] HR 5, nr 265.

6 Unde furder mit flite bearbeiden unde unsen geschickten gelick siner gnade geschickten myt den ersten to Dansicke, Rige, Revell unde anderen steden, dar des to donde is, bosenden laten, dat dar so in geliker gestalt, wo vorgerort, moge geholden werden solange, gemelte Sweden to geborlikeme horsam gebracht syn.

7 [löfte att respektera privilegierna.]

8 [löfte om frigivande av 2 beslagtagna skepp.]

9 Weret, dat wy van Lubeck edder unse schipper by der koningkliken majestatt uthliggere in der szee kamen, scholen se willichliken striken unde ore certificatien edder zeebreve irtogen unde des geneten; wen se, wo vorgerort, don, schole en van der koningkliken majestatt uthliggeren neyn averfall edder walt wedderfaren.

10 Dar denne de schipper myt trane, botteren, selspeck, werck, hude unde andere ware, de uth Ruslande, Lifflande unde nicht uth siner koningkliken majestatt rike Sweden weren gekamen, bofunden worden unde ore certificatienbreve darup luden, so scholen sick syner koningkliken werde uthliggere an sulke gudere nicht holden.

11 De koningklike majestatt will ok uns unde unseme copmanne vorgunnen, dat he syne eghen Swedesschen gudere, de he itzundes to Dansick, Rige unde Revele hefft, aver see umbefart myt certificatien moge bringen.

— — —

II

KRISTIAN II, PARTIERNA I SVERIGE OCH STOCKHOLMS BLODBAD

4 — 43271. *R. Bergström.*

År 1928 framlade professor Lauritz Weibull sin undersökning »Stockholms blodbad».[1] Hans fängslande och skarpsinniga framställning blåste nytt liv i den gamla diskussionen om blodbadets gåta. Weibulls uppfattning visade sig vara diametralt motsatt den professor Gottfrid Carlsson i sin 1920 publicerade uppsats[2] hävdat, särskilt i den så kallade skuldfrågan. Enligt Carlsson föll huvudansvaret på Kristian II, samtidigt som Gustaf Trolle i huvudsak rentvåddes från blodsskulden. För Weibull åter framstod ärkebiskopen som den verklige tillskyndaren och konungen endast som ett viljesvagt redskap åt den hämndgirige prelaten. Weibulls undersökning följdes av en rad inlägg för och emot, de mest uppmärksammade av Nils Ahnlund, Kristian Erslev, Georg Landberg och Josef Sandström.[3] Debatten har fört forskningen framåt, tack vare en del nya synpunkter och en allsidigare belysning av detaljfrågorna. Man hade otvivelaktigt kommit problemets lösning ett steg närmare. Föreliggande framställning innebär ett försök att med hjälp av ovannämnda forskares redan vunna resultat nå fram till en säkrare uppfattning om katastrofens närmaste förhistoria. Härvid blir det emellertid nödvändigt att sätta in blodbadet på dess plats i händelsesammanhanget. Tilldragelserna den 8 november 1520 hava alltför ofta behandlats som en isolerad företeelse. Framför allt måste den inre utvecklingen i Sverige efter slaget på Åsunden och riksföreståndarens kort efteråt timade frånfälle uppmärksammas.

I Sten Sture d. y. hade vårt land fått en utpräglad representant

---

[1] Lauritz Weibull, Stockholms blodbad (Scandia 1928, s. 1 ff.).

[2] Gottfrid Carlsson, Stockholms blodbad (HT 1920, s. 123 ff.).

[3] Nils Ahnlund, Kring Stockholms blodbad (Särtryck med förklarande anmärkningar ur Svensk Tidskrift 1928); Kr. Erslev, Det stockholmske Blodbad (DHT, R 9, bd 6, s. 249 ff.); Georg Landberg, Stockholms blodbad (Nordisk Tidskrift 1928, s. 265 ff.); Josef Sandström, Kättardomen vid Stockholms blodbad (HT 1928, s. 33 ff.) och Några bidrag till Stockholms blodbads historia (HT 1929, s. 395 ff.).

för den starka furstemaktens renässans.[4] Stödd på folkets breda lager strävade han ihärdigt att bryta riksrådets, d. v. s. de feodala ståndens, maktställning. Unge herr Stens regering kan med skäl betecknas som en folklig diktatur. Redan hans regeringstillträde betydde ett nog så kännbart nederlag för riksrådet. Rådet hade efter Svante Nilssons död 1512 till riksföreståndare utsett herr Erik Trolle. Men Sten Sture försäkrade sig skyndsamt om rikets slott och fästen — den som hade dessa i sin hand var på den tiden Sveriges verklige herre — och lät hylla sig av landskapsmenigheterna. Herr Sten hade med kraft och hänsynslöshet satt sig i besittning av de reala maktmedlen. För rådet återstod endast att motvilligt tills vidare acceptera faktum. Härvid lyckades dock aristokratien att — som man trodde — rädda ett av de viktigaste slotten, gränsfästet Viborg, åt en man ur den egna kretsen, Nils Bosson (Grip), känd som en av Sturekandidaturens ivrigaste motståndare.[5] Försedd med riksföreståndarens skriftliga bekräftelse på avtalet infann sig herr Nils på ort och ställe, men endast för att finna slottsportarna obevekligt stängda. Sten Sture hade nämligen, utan hänsyn till sina tidigare löften, med Erik Turessons änka, fru Gunhild Johansdotter (Bese) överenskommit, att slottet icke skulle överlämnas till Nils Bosson utan till Tönnes Eriksson (Tott).[6] Nils Bosson var icke den ende, som fick pröva, att en ny tid brutit in. Innehavaren av Kumogårds län i Finland, Ivar Fleming, nåddes på hösten 1512 av ryktet, att han skulle mista sin förläning.[7] Trots sina ödmjuka böner och trohetsförsäkringar, och fastän han i biskop Arvid Kurck av Åbo hade en mäktig gynnare, måste Fleming på riksföreståndarens befallning frånträda Kumogårds län.[8] Som man ser, tillägnade sig riksföreståndaren från första stund bestämmanderätten över förläningarna, vilken tidigare ansetts tillkomma riksrådet. Det till sina följder viktigaste förfogandet i detta avseende var indragningen av Stäks län år 1515,

[4] Ett modernt svenskt arbete om Sten Sture den yngres regering saknas alltjämt (mars 1943). Viktiga bidrag till hans historia hava emellertid lämnats av Gottfrid Carlsson (Sten Sture den yngre. En karaktärsstudie. Scandia 1929, s. 106 ff.) och Lars Sjödin (Gamla papper rörande Mora socken II. Arvid Siggessons brevväxling med en kommentar av Lars Sjödin. Västerås 1937).

[5] Gottfrid Carlsson i Scandia 1929, s. 123.

[6] Ibid.

[7] Grönblad, Nya källor till Finlands medeltidshistoria, s. 566 f.

[8] Grönblad, a. a., s. 578 f.

vilken gav upphov till den skickelsedigra tvisten mellan Sten Sture och Gustaf Trolle.

Men även i ett annat avseende sköts riksrådet åt sidan. Redan Johannes Magnus, vars opartiskhet i fråga om striden mellan riksföreståndaren och ärkebiskopen en forskare på ett övertygande sätt påvisat, talar om det stora inflytandet på herr Stens regeringshandlingar från män i hans »camerario consilio».[9] Modern forskning har endast kunnat bestyrka Johannes Magnus' uppfattning. Särskilt riksföreståndarens kansler, Peder Jacobsson, och den bekante kyrkoherden i Mora, Arvid Siggesson, hava av allt att döma utövat ett icke ringa inflytande på riksstyrelsen.[1] Sten Sture d. y:s regeringssystem framstår i själva verket som föregångare till en något senare tids »sekreterareregemente» och företer överhuvud taget stora likheter med Karl IX:s diktatoriska regim. Maktusurpationen, undanträngandet av riksrådet, skrivareväldet och den demagogiska upphetsningen av de lägre klasserna äro i båda fallen typiska. För bedömandet av den inre händelseutvecklingen efter riksföreståndarens bortgång är det dock viktigare att konstatera den slående överensstämmelsen mellan Sten Stures och hans ärkefiendes regeringssystem. Även Kristian II förde en demokratisk inrikespolitik, även han bekämpade med olagliga medel den andliga och världsliga aristokratien, och även i Danmark koncentrerades makten till det kungliga kansliet, där lågbördiga skrivare fingo ett icke obetydligt inflytande.

Oppositionen mot herr Stens maktsträvanden kom till ett våldsamt utbrott i Gustaf Trolles och hans anhängares upprorsförsök 1516–1517. Riksföreståndarens lika hårdhänta och beslutsamma som framgångsrika ingripande är allmänt känt. Det räcker med att erinra om de viktigaste händelserna: stormningen av Nyköping 1516 och slottshövitsmannens, Sten Christiernssons (Oxenstierna) fängslande, belägringen av Stäket och slottets nedrivande, ärkebis-

---

[9] Gottfrid Carlsson i Scandia 1929, s. 113 ff.

[1] Ibid.; Sjödin, a. a., s. 561 passim. En dansk samtida till Sten Sture, den kände Paulus Eliæ, som var en bitter fiende till Kristian II och alltså icke kan beskyllas för partiskhet, har betecknat herr Stens regim som tyranni. Efter att i sitt verk »Skibykrönikan» hava omtalat Kristians anklagelser mot utfärdarna av 1517 års brev tillägger Paulus Eliæ: »ad qvam fuerant nihilominus coacti, potestate ac tyrannide Domini Stenonis Suantesson regni Gubernatoris», SRD II, s. 569.

kopens avsättning, Nils Bossons och Erik Trolles arrestering. I samband härmed avvisades med kraft två danska invasionsförsök. Det var stora framgångar, och de hade huvudsakligen vunnits med stöd av allmogen, som i kampen mot de andliga och världsliga herrarna helt stod på Sten Stures sida. Men detta stöd synes hava vunnits med väl långt gående eftergifter för bondekraven. Sålunda inberättade Sören Norby år 1521 till Kristian II, att över tusen bönder i Kalmar län låge efter med 10 års skatt, som Sten Sture efterskänkt för att de i gengäld skulle ligga i ständig krigsberedskap. Själva ansåge dessa bönder, att denna sedvänja skulle bliva bestående.[2] De följande bonderevolterna mot den stramare statsauktoriteten under Gustaf Vasa giva en säker antydan om, att en frihet av detta slag icke sällan urartat till självsvåld.

Det fanns emellertid under Sten Stures regering en annan opposition än den som manifesterade sig i Gustaf Trolles och Sten Christiernssons resning. Till den hörde aristokratiens flertal, som i väntan på bättre tider nödtvunget böjt sig under riksföreståndarens välde. Med tvångsmakt hade Sten Sture lyckats åvägabringa ett slags nationell enighet, i och för sig nödvändig under konflikten med Kristian II. Men denna enighet var dömd att brista, så snart diktatorns järngrepp av en eller annan anledning slappnade. Inom högfrälset rådde nämligen ett starkt och utbrett missnöje med det rådande styrelsesättet. Kritiska röster läto redan under riksföreståndarens livstid höra sig. Biskop Otto Svinhuvuds bekanta skildring under 1515 års förhandlingar i Köpenhamn av de inre förhållandena i Sverige[3] lämnar knappast något tvivel övrigt om biskopens egen ståndpunkt. Märkligare är dock den ganska skarpa kritik, som den gamle unionsfienden Hemming Gadh år 1514 eller 1515 i en skrivelse till herr Stens kansler, Peder Jakobsson, riktade mot Sten Sture d. y:s regim för dess enligt Gadh tydligen alltför demokratiska läggning.[4] I förbigående sagt lämnar detta brev nyckeln till det omdiskuterade problemet om doktor Hemmings beryktade »avfall» år 1520.[5] Efter riksföreståndarens död yttrade

[2] Smålandslif 1521, HT 1900, s. 302.

[3] HH 28:2, s. 9 o. 14; Scandia 1929, s. 127 f.

[4] »hade wij fortrösth oss oppa bondha hyllisth och mene man, hade wij fortörnath Gud, kirkiona och klerkeridh, och är än nw rådandes hwath endhin wara wil». Scandia 1929, s. 124 f.

[5] Rudolf Bergström, Sturetidens historia i ny belysning, HT 1937, s. 409 f.

man sig, som vi skola se, åtskilligt frispråkigare. Hemming Gadh har i sin skrivelse till Stockholms stad den 11 mars 1520 några ord om herr Stens »onda tillskyndare», varmed riksföreståndarens närmaste omgivning, främst Peder Jakobsson, torde avsetts, vilka omintetgjort Sten Stures enligt Gadh förnuftiga föresatser.[6] Man jämföre Johannes Magnus' ord om männen i herr Stens »camerario consilio», som »långt mera lade an på att smickra honom än att befordra det allmänna bästa och som, själva okloka, hindrade andra klokare att vinna inflytande på honom».[7] Vida utförligare och ännu skarpare nagelfares riksföreståndarens styrelse i staden Örebros och allmogens i Närke av biskop Mattias inspirerade hyllningsskrivelse till Kristian II av den 25 september 1520[8], till vilken det senare blir tillfälle att återkomma.

Man har alltså anledning att konstatera en stark inre spänning i landet och ett utbrett om än hårdhänt undertryckt missnöje i råds- och högfrälsekretsar vid den tid — vintern 1520 — då Kristian II igångsatte det avgörande anfallet mot Sverige. Den 20 januari[9] sammanstötte den kungliga huvudhären med riksföreståndarens styrkor på den tillfrusna sjön Åsunden i Västergötland. Redan i början av slaget sårades Sten Sture svårt av en kanonkula, som träffade honom i högra underbenet[1] och dödade hans häst. Såret torde till en början icke hava varit allvarligt men förvärrades på grund av kölden och bristfällig vård. Herr Sten hade emellertid krafter kvar att på nytt organisera motståndet, denna gång på Tiveden, där enligt dansk uppgift de svenska ställningarna förstärkts med skansar, blockhus och bråtar.[2] Men den 1 februari[3] lyckades de danska stridskrafterna efter en hård och länge oviss

[6] BSH V, s. 626.

[7] Scandia 1929, s. 114.

[8] Hadorph, Twå gambla Swenske Rijm-Krönikor, s. 450 f.

[9] Dateringen är icke fullt säker. Se härom: Rudolf Bergström, Sten Sture den yngres banesår, PHT 1938, s. 49, där ett par källor meddelas angiva dagen för sammandrabbningen till den 19 januari. Utöver de i a. a. anförda källorna, finnes i en skrivelse från Kristian II till Rostock av den 22 februari 1520 uppgiften, att striden ägt rum den 20 januari (»vpp den dach fabiani vnd Sebastiani». St. A., Rostock, Hanseatica, Korrespondenzen, Könige von Dänmark, vol. I), varför förf. ansett den sistnämnda dateringen böra äga något företräde.

[1] PHT 1938, s. 49 f.

[2] Kristian II:s ovannämnda skrivelse av den 22 februari till Rostock i St. A., Rostock.

[3] Ibid.

kamp genombryta det svenska försvaret. Endast ett par dagar senare, den 3 eller 5 februari[4] avled Sten Sture i en släde på Mälarens is under färden mellan Strängnäs och Stockholm.

Riksföreståndarens bortgång gav luft åt den dittills undertryckta oppositionen. Dit hörde i första rummet Gustaf Trolle och hans anhängare. Deras ställningstagande mot Sturehuset var i den nya situationen givet. Men det visade sig nu, att ärkebiskopen och kretsen kring honom hade ett stort antal meningsfränder, som av nödtvång eller opportunistiska bevekelsegrunder under herr Stens livstid uppträtt lojalt mot regimen men nu begagnade tillfället att ansluta sig till de öppet oppositionella. Främst inom denna kategori märkas biskop Mattias av Strängnäs och riddaren Erik Abrahamsson (Leijonhufvud), vilken sistnämnde under Sten Stures regeringstid varit betrodd med hövitsmansdömet över Västergötland. Båda dessa herrar verkade från tiden närmast efter herr Stens död nitiskt för Kristians sak.[5] Orsaken till rådskretsarnas övergång till ärkebiskopens falang var deras ovilja mot riksföreståndarens styrelsesätt, vilket utan vidare framgår av den ovannämnda hyllningsskrivelsen från Örebro stad och Närke till Kristian II. Detta aktstycke har dikterats av biskop Mattias och ger därför uttryck åt hans egna och säkert även meningsfrändernas tankar om Sturevåldet. Dokumentet innehåller bland annat en mycket skarp vidräkning med Sten Stures och hans anhängares politik. Tvedräkten mellan rikets herrar säges här hava varit den främsta orsaken till landets olyckor. Denna tvedräkt skulle hava berott på, att vissa av dessa herrar ej varit nöjda med den ställning, de redan hade, utan velat upphöja sig själva till konungar eller hövitsmän, vilket de företagit sig, både då riket haft en konung (i avsikt att fördriva honom) och när konung eller hövitsman skulle utkoras. Vid dessa tillfällen gingo de åsyftade herrarna så till väga, att de först drogo till sig några av sina vänner och sedan med lögner och falska rykten förmådde allmogen att ansluta sig till dem och börja inbördes krig. En del av dem, »som enfal-

[4] Ang. dateringen, se PHT 1938, s. 49. Enligt vad professor Gottfrid Carlsson välvilligt meddelat mig, har en skrivelse från Kristian II i Marburgs arkiv den hos övriga källor vanligast förekommande uppgiften, att Sten Sture avlidit på St. Blasius' dag (den 3 februari).

[5] BSH V, s. 616.

diga voro», bedrogo de med dessa falska rykten, som folket satte tro till, och andra läto locka sig av deras löften om plundring av »både andliga och världsliga». Allmogens bistånd möjliggjorde för de oftanämnda herrarna att börja inbördeskrig och sätta sig upp mot riksrådets vilja.[6] Att denna propagandistiska skildring av Sturetiden huvudsakligast avser Sten Sture d. y:s regering framgår tydligt nog av det ställe i skrivelsen, där det sägs, att vissa av rikets herrar eftersträvat konungamakten. Ty herr Sten är den ende av Sturarna, som bevisligen försökt att sätta Sveriges konungakrona på sitt huvud.[7]

De åtgärder, som efter slaget på Åsunden av de styrande vidtogos för att bevara regeringsmakten i Sverige åt Sturehuset, voro

---

[6] Hadorph, a. a., s. 451 f. Det av Hadorph avtryckta aktstycket måste hava varit ett koncept. Originalet finnes nämligen bevarat i det danska riksarkivet (TKUA, Sverige A II:15). I jämförelse med konceptet företer det flera olikheter, de väsentligaste sannolikt beroende på, att formuleringen i dessa fall icke överensstämt med den danska regeringens syften. Konceptets vidräkning med Stureregimen är i originalet icke mindre skarp, och har i det senare aktstycket följande lydelse: »ffwnne wi i sanningh ath ophoffwet och sakän hwar före för:de inbördes örlig sketh är hawer warit, ath naagre aff swerges inföddhe herrar haffwe ekke laathet sigh nöyia medh thz härredöme och welle the hawe haffth och warit wti wthan wille welle sigh til konongz eller höwesmans döme i moth rikesins Raadhz wilia och forbwdh, och droge til sigh naagre sine wäner for theres egen nytthe och gangen, Then menighe man i swerges rike til allerestörste förderff och skadhe, och sidhen medh lögnactogh tall och rykthe, opresth swerges almoghe och begynth saadanth inbördes örligh, och fornwmme wi epther granne ransaken i sanningh ath fför:de Rikesens herrer haffdhe aldrik dyrffts saadhen opresningh begynne eller oppaa slaa hadhe the ikke i saningh sigh forwettith ath almoghen war ther til welwiliogh och redheboghen, hwilken welwiliogheth sketh är aff ffor:de almoghe ath somme bedragne äre med saadhan falska rycttlie ther the hawe sath tro och lith til skwlle ware i sanningh och ther menthe göre medh samma opresningh rikets ganghn och bestondh hwilket wi nw i röne hawe, ath thz är kommet tiil rikesens oc tess inbyggere, til obegrepeligh skadhe och forderff, Saa fins och ty wer i sanninghene ath somme aff almoghen hawe waret ther til redhebogne aff theres egen onardogheth besynnerlike löske karla som inthz hawa weder waaga och warit gladhe ther til ath the finghe tilfelle ath röfwe (?) och skinne hwar annan inbördes.» Man bör lägga märke till, att konceptets anklagelse mot bönderna för rov och plundring av »andliga och världsliga» i originalet ändrats därhän, att bönderna gärna sett tillfället att »röva och skinna» *varandra* inbördes. Denna ändring står troligen dels i samband med händelseutvecklingen i Sverige efter den 5 september och dels med den danska regimens allmänt »demokratiska» syften. Man har icke ansett det lämpligt att aristokratien framställdes som förfördelad av allmogen, och för övrigt hade Kristian II intet intresse till övers för de kränkningar, som högfrälset utsattes för.

[7] Gottfrid Carlsson, Hemming Gadh, s. 275 f.

ägnade att driva det förefintliga missnöjet till sin spets. Man kan taga för givet, att herr Stens främsta omsorg efter olycksskottet vid Bogesund varit inriktad på att säkerställa Stureättens maktställning. Dokumentariskt kan detta antagande ej bevisas, men det styrkes indirekt av en uppgift hos Reimar Kock. Kock berättar nämligen, att Sten Sture, sedan han blivit sårad, uppdragit regeringen åt en viss herr Nils Sture, men att denne icke velat åtaga sig riksföreståndareskapet utan stuckit sig undan.[8] Eftersom någon riddare med det namnet icke kan påvisas i Sverige vid berörda tidpunkt, är det tydligt, att Kocks något förvirrade uppgifter icke kunna åsyfta någon annan än riksföreståndarens äldste son, den sjuårige Nils Sture. Att fadern utsett denne till sin efterträdare, är således av allt att döma den kärna av sanning, som Kocks skildring på denna punkt innehåller. I varje fall blev det efter Sten Stures död fullt klart, att Sturehuset ämnade behålla riksstyrelsen i sina händer. Kristina Nilsdotter Gyllenstierna, herr Stens änka, övertog nämligen efter makens bortgång regeringen i egenskap av förmyndareregent för de minderåriga sönerna. Hon har själv i en skrivelse till staden Danzig av den 26 februari utan omsvep påstått det tillkomma henne att förestå riket för herr Stens efterlämnade barn, tills de blivit vuxna.[9] Det är tydligt, att såväl herr Sten som fru Kristina vant sig att betrakta riksföreståndareskapet som ärftligt inom Stureätten. Dessa ärftlighetstendenser hade varit skönjbara redan under Svante Nilssons livstid, då unge herr Sten åtminstone av en del av stureanhängarna betraktades som den blivande regenten.[1] När Sten Sture d. y. vid faderns frånfälle i strid mot riksrådets vilja ryckte till sig makten, väckte detta inom rådet och högfrälset de starkaste betänkligheter. Men oppositionen stod maktlös — herr Sten hade i tid försäkrat sig om rikets fästen — och följaktligen måste riksrådet för att åtminstone rädda skenet välja Sten Sture till riksföreståndare. Nu, 1520, försökte fru Kristina samma spel. Hon förfogade, liksom herr Sten år 1512, över slotten, de verkliga maktmedlen. Men för henne framstodo tydligen Sturehusets arvsanspråk vida självklarare än för den unge Sten Svantesson.

Men rådspartiet skulle denna gång icke böja sig. Med största

[8] SRS III:1, s. 269. [9] BSH V, s. 622.

[1] Sjödin, a. a., s. 546 f., 558 och 561 f.

sannolikhet var det de ohöljda arvsanspråken, som drev den hittills lojala delen av frälset med biskop Mattias och Erik Abramsson i spetsen över på Gustaf Trolles och Kristian II:s sida. Ty ett erkännande av riksföreståndarens söners successionsrätt efter fadern, skulle hava öppnat dörrarna på vid gavel för den ärftliga och därmed enligt tidens uppfattning absoluta monarkien. Kristina Gyllenstiernas egenmäktiga och lagstridiga usurpation av regentskapet har följaktligen varit synnerligen ägnad att på ett ödesdigert sätt hindra en långt ifrån otänkbar nationell samling kring en ny riksföreståndare av annan släkt och häva de sista betänkligheterna mot valet av Kristian II. Att dylika betänkligheter funnits får anses tämligen givet. I Sverige kan man icke gärna hava varit okunnig om konungens hårdhänta behandling av biskopen i Odense, Jens Anderssen[2] — en dansk motsvarighet till Trollesaken — och hans antiklerikala och antiaristokratiska inrikespolitik överhuvud taget. Av Olaus Petris skildring framgår också, att det under tiden närmast efter herr Stens död utom Sturepartiet och den deciderat danskvänliga gruppen kring Gustaf Trolle även funnits ett tredje parti, som på villkor att ny riksföreståndare utsåges, varit berett att fortsätta kampen. Mäster Olof berättar nämligen, att en del av adeln icke ville strida förrän en höfvitsman åter korats, medan somliga sade sig vilja strida för herr Stens barn och »en part sade kort nej till».[3] Den sistnämnda upplysningen, att ett parti inom adeln sagt »kort nej» till förslaget att fortsätta kampen för Sten Stures barn, stärker för övrigt ytterligare den här tidigare gjorda iakttagelsen om förefintligheten av en mycket bestämd opposition mot fortsatt sturevälde.

Spänningen mellan Sten Sture d. y:s diktatur och högfrälset har ovan konstaterats, liksom även det utpräglade missnöjet i rådskretsar med riksföreståndarens styrelsesätt. Det var att vänta, att detta missnöje vid första lämpliga tillfälle skulle komma till utbrott. Sten Sture hade visserligen förstått att undertrycka allt motstånd mot den demagogisk-demokratiska diktatur, som bar hans insegel. Men den kungliga härens segerrika framträngande till hjärtat av

---

[2] C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie II, s. 365 ff.

[3] »Somblighe sadhe sigh icke wilia strijdha för än the wiste sigh en höffuitzman igen, somblighe sadhe sigh wilia strijdha för her Steens barn, och en part sadhe korth ney til.» (Olai Petri svenska krönika utgifven av G. E. Klemming, s. 318.)

Sverige jämte härskarens oväntade frånfälle återgav oppositionen rörelsefriheten. Det blev i Sverige åter möjligt att visa den rätta partifärgen, och unionspartiet levde upp på nytt. Som dess främsta ledare framträdde, som ovan nämnts, biskop Mattias och Erik Abrahamsson. (Gustaf Trolle synes däremot åtminstone till en början hava hållit sig mer i bakgrunden.) Rådspartiet försummade icke det gynnsamma tillfället utan handlade beslutsamt och planmässigt. Strängnäsbiskopens och herr Eriks verksamhet till Kristians förmån[4] har redan berörts. Jämsides med dessa verkade biskop Otto Svinhufvud av Västerås. Genom honom gjorde rådspartiet kort efter herr Stens frånfälle eller omkring den 10 februari ett första försök till underhandlingar med konungens fältherrar. Försöket strandade på den sturetrogna allmogens förbittrade motstånd.[5] I stället överenskoms att bjuda fienden spetsen vid Illersund i Strängnästrakten. Denna plan omintetgjordes i sin tur av adeln, om man får tro Olaus Petri. Enligt hans framställning höjdes bland adeln vid fiendens ankomst ett rop på klart besked för vem man egentligen skulle strida. Ingen ville heller åtaga sig överbefälet. Av dessa orsaker skingrades hela hären, och fienden mötte intet motstånd. Händelsen skall hava utspelats den 20 februari.[6] Vid ifrågavarande tillfälle blevo enligt det danska överbefälets rapport till Kristian II av den 21 februari några av dalkarlarna slagna.[7] Sedan bondehären skingrats, kunde adeln

[4] BSH V, s. 616.

[5] BSH V, s. 615. Händelsen bör hava ägt rum senast den 10 februari. Befälhavarna uppgiva i en skrivelse till konungen (BSH V, s. 615 f.), att de vid ankomsten till Västerås fått kunskap om herr Stens död. De hava alltså anlänt dit efter den 3 februari. Sedan dalkarlarna med sitt hot omintetgjort den av biskop Otto ledda delegationens förhandlingar, stannade den danska hären ytterligare tio dagar i Västerås, varefter tåget gick vidare till Strängnäs. Skrivelsen är daterad den 21 februari 1520 (den har av Styffe felaktigt daterats till den 20 februari, vilket sakförhållande fil. lic. Rune Stensson haft vänligheten fästa förf:s uppmärksamhet på). Marschen till Strängnäs kan antas hava tagit en dag i anspråk, som kan läggas till de tio, som förgått efter biskop Ottos ankomst, vilken således icke har ägt rum senare än den 10 februari.

[6] »Tå nu fienderna komo draghandes, begynte somblige aff adhelen göra anskrij, at the wille weta för hwem the skulle stridha, och inghen wille tagha sigh höffuitzmandzdömet vppå, och regera folket. Therföre bleeff tå hela häären förskingrat, så at ingen wille bidha fienderna, Och thetta skedde på Måndaghen i Fastelaghen» (Olaus Petri, a. a., s. 318).

[7] I denna rapport, den säkrare källan alltså, förlägges händelsen till den 19 februari (BSH V, s. 615).

emellertid utan hinder fullfölja sina planer på underhandlingar med konungens hövitsmän. Större delen av de adelsmän, som varit församlade vid Illersund, begav sig omedelbart till biskop Mattias på Tynnelsö slott.[8] Resultatet av sammankomsten blev, att man beslöt sig för förhandlingar med fienden. Den 21 februari infann sig biskopen hos de danska överbefälhavarna i Strängnäs.[9] Det mötte tydligen ingen större svårighet att uppnå samförstånd. Redan följande dag ingicks mellan Mattias å det svenska riksrådets vägnar och de kungliga fältherrarna å Kristian II:s ett stillestånd, enligt vilket ett rådsmöte skulle sammankallas, varvid det danska överbefälet å konungens vägnar lovade, att Kristian, om han bleve erkänd som konung av Sverige, skulle tillgiva svenskarna deras förseelser, respektera Sveriges lag och låta andliga och världsliga åtnjuta hävdvunna privilegier och friheter samt hålla andra »nyttiga stycker och recesser», på vilka utfästelser befälhavarna förbundo sig att skaffa konungens bekräftelsebrev.[1] Det överenskomna rådsmötet ägde rum i Uppsala. Man saknar närmare upplysningar om förhandlingarnas gång.[2] Men deras utgång är välkänd.

Den 6 mars 1520 avslöts mellan de danska befälhavarna Otto

---

[8] Olaus Petri, a. a., s. 318.

[9] BSH V, s. 616.

[1] BSH V, s. 618.

[2] Enligt Olof Celsius, Konung Gustaf Den Förstes Historia, Förra Delen, s. 70, skall den på mötet närvarande ärkebiskopen hava hållit ett tal av följande innehåll. Även om Kristian på nytt skulle bliva tillbakaslagen, komme dock riket att i framtiden alltid oroas, ty de danska konungarna hade redan låtit märka, att de ej kunnat glömma sin förmenta rätt till svenska kronan. Om ej Sturarna retat folket till uppror, hade riket haft en stadigvarande fred. De nordiska rikena vore av naturen ägnade att leva under ett huvud. Likheten i språk och seder visade, att de vore av samma stam. Genom släktband och giftermål vore innebyggarna i de tre länderna »med hwarannan så inwiklade och sammanbundne, at äfwen sjelfwa blodsbandet fordrade deras förening. De skulle ju af hela Europen blifwa befruktade, så länge de woro uti en tropp.» Riket måste hava en konung. Efter den gamla konungaättens utslocknande kunde ingen svensk adelsman utan avund och osämja upphöjas på tronen. Som ättling av de gamla svenska konungarna kunde även Kristian II hava någon rätt till riket. Man kunde ju hylla honom på vissa villkor »och förse sig med all möjelig säkerhet». — Det är svårt att avgöra, om Celsius haft någon numera förlorad källa till grund för sin uppgift. Argumenteringen i »talet» har dock en stor inre sannolikhet. Särskilt gäller detta om förslaget att antaga Kristian till konung på vissa villkor. Traktaten av den 6 mars, som blev förhandlingarnas resultat, är ett tydligt vittnesbörd om svenskarnas framgångsrika strävanden att »förse sig med all möjelig säkerhet».

Krumpen, Kaj von Alefeldt, Karl Knutsson (Tre rosor) och Didrik Bramstedt å ena sidan och det svenska riksrådet å den andra — närvarande i Uppsala voro ärkebiskop Gustaf Trolle, biskoparna Mattias i Strängnäs och Otto i Västerås, riddarne Sten Turesson (Bielke), Holger Karlsson (Gera) och Erik Abrahamsson (Leijonhufvud) samt väpnarne Johan Arendsson (tillbakaseende ulf), Bengt Gylta, Knut Bengtsson (Sparre till Ängsö) och Knut Nilsson (dansk sparre) — ett fördrag av följande innehåll. Riksrådet erkände och hyllade Kristian II som konung av Sverige. På konungens vägnar utlovade hans fältherrar full tillgift för det framfarna. Kristian förpliktade sig att styra riket med råds råde och efter Sveriges lag och goda gamla sedvänjor och hålla andliga och världsliga vid deras privilegier och friheter. Vidare skulle han »efftir thesse try righens raadz raad, sambtycke, ofuerweginge och forbetringe» vidmakthålla och fullgöra alla »nyttiga» brev och recesser »ehwor the giorde ere, i Kalmarne eller andenstädz», som vore konungen och de tre rikena till gagn. Slotten i Sverige skulle hållas till riksrådets hand. Fästena Elfsborg och Borgholm, som under kriget erövrats av danskarna, skulle vid kröningen återlämnas till svenska kronan och överantvardas åt riksrådet. Konungen finge vidare utan rådets och adelns samtycke icke pålägga nya skatter. De som under kriget mist gods och ägodelar skulle återfå sin egendom, såvida denna icke av rådet i två av de tre rikena tilldömts konungen. »Dog skal hans nade efftir thesse try righens raadz raadt ther vti lade sig welwillige findes.» Båda parterna skulle lösgiva alla fångar. Mellan de tre rikena skulle en »evig» fred både till lands och sjöss råda. Till sist innehåller fördraget en bestämmelse, som riktar sig mot Sturepartiet, konungens och rådets gemensamme fiende. Enligt denna bestämmelse skulle Stockholms slott och stad och andra som fortfore att trotsa riksrådet, stå sin egen risk, varvid rådet och adeln skulle lämna allt bistånd till att straffa dem samt hålla dem för konungens och sina egna uppenbara fiender, »som Sueriges riges oc then menige mandz skade oc fordärff wille wiide».[3]

Traktaten lämnar, som man finner, intet utrymme för kunglig maktutövning. Kristians maktbefogenheter hava inskränkts till ett minimum. Han är bunden av riksrådets och i vissa fall även adelns

[3] ST III, s. 605 ff.

samtycke. Rådsaristokratien har genomdrivit sina krav. Uppsalafördraget innebär en triumf för högfrälset. Unionspartiets strävan, avskaffandet av Sturedynastiens diktaturregim och dess ersättande med en aristokratisk rådsregering, nödtorftigt camouflerad av en unionskonung med rent nominella befogenheter, tycktes med ens hava burit frukt. Intet kan under dessa omständigheter vara felaktigare än den gängse uppfattningen, att 6 mars-fördraget inneburit en kapitulation, förorsakad av modlöshet eller resignation. Bestämmelserna vittna i stället om de svenska underhandlarnas vilja och förmåga att driva sina krav igenom. Att den svenska aristokratien sett sig i stånd att vinna danskarnas bifall till en överenskommelse, som tycktes förverkliga ovanstående program i hela dess vidd, tyder dessutom på en stark ställning gentemot motparten. Så underligt det kan förefalla, berodde detta på Sturepartiets fasta position. Detta innehade de flesta och viktigaste av rikets slott och fästen, var med andra ord i realiteten landets behärskare och hade därför tills vidare övertaget. Den uppbådade allmogen hade visserligen besegrats vid Bogesund och Tiveden, men dess motståndskraft var alltjämt obruten[4], och bondeskarorna väntade endast på sakkunnig ledning för att ånyo taga upp kampen mot konungens knektar. Sveriges verkliga — om än icke lagliga — regent hette Kristina Gyllenstierna. Unionspartiet har under dessa omständigheter kunnat spela ut Sturepartiet mot danskarna. En antydan om ett hot att göra gemensam sak med fru Kristina bör hava varit ett tillräckligt talande argument, om det gällt att förmå de danska befälhavarna till eftergifter i önskad riktning. Dessutom var trots de vunna framgångarna den kungliga härens militära ställning icke så lysande, som man vore böjd att föreställa sig. Ty i skrivelse till konungen av den 21 februari anhålla Otto Krumpen och hans kolleger i befälet om undsättning i penningar, livsmedel och vapen. Denna begäran upprepas enträget i den tre dagar senare uppsatta skrivelsen. Båda breven innehålla en begäran om grovt artilleri, varav framgår, att konungens fältherrar för tillfället icke sågo sig i stånd att betvinga de svenska fästningarna.[5] Därtill kom, att de värvade landsknektarna i mer än ett fall uppträdde ore-

[4] Härom vittna ganska tydligt de danska befälhavarnas skrivelser till Kristian II av den 21 och 24 februari (BSH V, nr 497 och 499).

[5] BSH V, nr 497 och 499.

gerligt och därigenom vållade befälet allvarliga bekymmer.[6] Kristians fältherrar hava icke varit i den ställningen, att de kunnat diktera fredsslutet. Det är med hänsyn till ovan angivna läge därför icke förvånansvärt, att överenskommelsens fördelar i övervägande grad ligga på den svenska sidan.

Om det således är uppenbart, att den svenska rådsaristokratiens ställning varit mer än gynnsam och att den haft möjlighet tillgripa verksamma påtryckningsmedel, förblir det dock en öppen fråga, om den alls haft användning för sitt övertag. Det är nämligen långt ifrån uteslutet, att de danska fältherrarna i själva verket gärna sett, ja rent av främjat traktatens tillkomst.

Kristian II hade i Danmark fört samma undertryckning- och våldspolitik mot det högre frälset som Sten Sture i Sverige. De tre högadliga befälhavarna över den kungliga hären hade intet intresse av att gynna konungens maktaspirationer men däremot att i möjligaste mån stävja Kristians olagliga och handfästningsstridiga inrikespolitik. Under sådana omständigheter kan man icke tillbakavisa misstanken, att fördraget tillkommit som en frukt av gott samförstånd mellan danskar och svenskar. Ett närmare studium av traktaten styrker detta antagande. Fördraget berör nämligen icke endast Kristian II och Sverige. Det inbegriper även de båda övriga nordiska länderna. Så är fallet i fråga om konungens förpliktelse att vidmakthålla alla nyttiga brev och recesser. Här har tillagts: »huilke wore nadigste herre oc *thesse try righe* nyttige oc bestandige ere». Nämnda brev och recesser skola fullgöras efter de tre rikenas råds råd och samtycke. En annan bestämmelse förpliktar konungen att återgiva gods och ägodelar åt dem, som mist sin egendom under kriget, »poä thet at alle *i thesse try righe* skulle clarlige formärke, at the hafue en gunstige herre aff hans nade». Det medgives visserligen Kristian att behålla det gods, som tilldömts honom av två rikens råd. Men även i detta fall bör han »*efftir thesse try righens raadz raadt*» låta nåd gå för rätt.[7]

Uppsalatraktaten är således icke endast en freds- och hyllningsakt. Den bär även unionsfördragets prägel. Avsikten kan icke missförstås. Av allt att döma har de danska och svenska herrarnas mening varit, att överenskommelsen skulle gälla icke endast

[6] Ibid.; Allen, a. a., III:1, s. 191 f.
[7] ST III, s. 606 f.

för Sverige utan även för Danmark och Norge. Den riktar sin spets ej blott mot Stureregimen utan även mot de kungliga diktaturtendenserna i Danmark. Nog så meningsfullt hade de tre fältherrarna redan den 21 februari rått Kristian II att hålla riksråden i Sverige vid lag och rätt »och skicka sig mot dem, som det tillkommer en kristen furste att handla mot sitt råd och ridderskap».[8] Det torde icke vara för djärvt, om man i de danska och svenska herrarnas överenskommelse av den 6 mars 1520 anser sig kunna skönja konturerna till en omfattande skandinavisk adelskonfederation.

Uppsalakonventionens verkliga innebörd är härmed klarlagd. Den har en betydelse, som icke får underskattas vid det nödvändiga försöket att få klarhet om Kristians förhållande till den svenska rådsaristokratien och därmed också ett grepp på problemet Stockholms blodbad. Man har i den vetenskapliga debatten kring denna fråga åtminstone på en punkt kunnat konstatera fullständig enighet. Alla äro nämligen ense om, att avrättningarna tjänat ett rent politiskt syfte, Sturepartiets förintande. Häremot torde ingen invändning med fog kunna göras. Men vill man komma problemets lösning närmare, räcker det icke med att fastslå nämnda faktum. En utredning av konungens ställning även till unionspartiet blir ofrånkomlig.

Redan vid en flyktig blick avslöjar Uppsalafördragets innehåll Kristian II:s och hans svenska bundsförvanters divergerande politiska syftemål och intressen. Det var icke tänkbart, att konungen, som i Danmark med kraft och framgång bekämpat råds- och kyrkoväldet, i Sverige skulle låta sig nöjas med rollen av en krönt dekoration. Kristian och det svenska högfrälset representerade, som man lätt inser, skilda politiska ideal. En oförenlig motsättning mellan konungen och det svenska rådspartiet är härmed konstaterad. Å ena sidan en målmedveten strävan efter en stark konungamakt och å den andra en politik, som syftade till konungamaktens depreciering till förmån för en rådsoligarkisk regim. Med dessa fakta för ögonen kan man med ganska stor säkerhet fastslå, att det legat i Kristian II:s intresse att omintetgöra Uppsalakonstitutionen och kväsa icke blott Sturepartiet utan även unionspartiet.

För konungen hade det därför legat närmast till hands att icke

[8] BSH V, s. 616.

godkänna överenskommelsen. Men det politiska realläget i Sverige var i hög grad ägnat att påverka honom i motsatt riktning. Där var Sturepartiets maktställning alltjämt i stort sett obruten. Från överbefälet över den kungliga huvudhären kommo böner om undsättning och underrättelser om svårigheter med krigsfolket.[9] Allt gav vid handen, att Kristian ännu stod långt från målet. Konungen var under dessa omständigheter beroende av rådspartiets bistånd. Den 31 mars ratificerade han Uppsalatraktaten.[1]

Den följande händelseutvecklingen visade, att Kristians undfallenhet och sammanhållningen mellan honom och det svenska högfrälset varit mer än nödvändig. Det hängde på ett hår, att den kungliga hären den 6 april i det bekanta långfredagsslaget vid Uppsala i grund besegrats av de svenska bondeskarorna. Även om krigslyckan i elfte timmen vände sig, måste segern dock anses dyrköpt, särskilt i betraktande av, att den icke bragte något avgörande i kriget.[2] I maj ankom Kristian i egen person med sin flotta, och Stockholm inneslöts både från land- och sjösidan. Men utsikterna att betvinga staden tedde sig föga ljusa. Konungen skall, om man får tro Olaus Petri, själv hava sett mycket pessimistiskt på situationen.[3] Mäster Olof anser för övrigt, att Kristian icke kunde uträtta något med belägringen, eftersom staden icke kunde stormas och de belägrade hade bättre tillgång på livsmedel än konungens folk. Han erbjöd därför tid efter annan kapitulation, men de ledande i staden ville icke höra på det örat, ehuru konungen gjorde allt, som stod i hans makt, för att förmå dem därtill, ty sommaren led mot sitt slut, och han kunde till följd av oron i landet och livsmedelsbrist icke upprätthålla belägringen över vintern.[4] Riktigheten av Olaus Petris skildring av krigsläget bestyrkes indirekt av konungens amnestibrev vid Stockholms kapitulation[5] med dess långt gående medgivanden och utfästelser, vilka vältaligt vittna om Sturepartiets starka militära position.

[9] BSH V, s. 616 f.; s. 619 f.

[1] ST III, s. 607 f.

[2] Om långfredagsslaget se Allen, a. a., III:1, s. 217 ff.

[3] »Ty han war eendeles förtwifflat, och förmalediedhe them som honom gåffuo rådh, til at tagha then feyden före, ther han war en förderffuat herre offuer» (Olaus Petri, a. a., s. 325).

[4] Olaus Petri, a. a., s. 324 f.

[5] ST III, s. 613 ff.

I detta läge blev förhandlingsvägen den enda möjliga vid försöken att övertala de sturetrogna och deras ledning att avblåsa striden och hylla Kristian II som landets konung. Härvid kunde denne räkna på det värdefulla biståndet av några bland rådspartiets ledande män, främst biskop Mattias, Hemming Gadh och Erik Abrahamsson. Strängnäsbiskopen och herr Erik hade, som vi veta, redan vid Sten Stures bortgång ställt sina krafter till förfogande för motståndet mot Sturevåldet. Båda återfinnas bland de svenska utfärdarna av 6 mars-traktaten. Doktor Hemming, som redan under herr Stens livstid icke utan skärpa klandrat dennes regeringsmetoder, hade den 11 mars i en temperamentsfull skrivelse till Stockholms stad tillkännagivit sin anslutning till konungen.[6] När det gällde att vinna allmogen, var biskop Mattias kanske den, som uträttade det mesta arbetet. Han agiterade i bygderna för konungen och mot Sturevåldet. Biskopens skoningslösa kritik av denna regim framgår av staden Örebros och Närkeallmogens ovan åberopade trohetsförsäkran till Kristian II.[7] Detta aktstycke lämnar för övrigt ett påtagligt vittnesbörd om, att det för rådspartiet mindre varit en hjärtesak att göra Kristian II till landets konung än att en gång för alla sätta punkt för ärelystna ståndsbröders personliga maktsträvanden eller med andra ord att förhindra en upprepning av Stureditaturen.

Strängnäsbiskopen lyckades av berörda trohetsförsäkran att döma till sist förmå bönderna att ansluta sig till konungen och riksrådet.[8] Pacificeringen av allmogen var i själva verket lika nödvändig som lösandet av uppgiften att på det ena eller andra sättet bringa slotten och framför allt Stockholm i konungens händer. Hemming Gadhs förhandlingsskicklighet och övertalningsförmåga öppnade slutligen huvudstadens portar för Kristian II.[9] Betecknande nog var det adeln i staden, som mot menighetens vilja först visat sig böjd för dagtingan.[1]

Utan de båda nämnda prelaternas auktoritet och politiska inflytande över landsmännen hade utgången av Kristians svenska företag

[6] BSH V, s. 624 ff.

[7] Hadorph, a. a., s. 450 f.; DRA, TKUA, Sverige A II:15.

[8] Redan i maj hade han mottagit Fjärdhundraböndernas hyllning av Kristian II (BSH V, s. 634).

[9] Gottfrid Carlsson, Hemming Gadh, s. 316 f.; BSH V, nr 517 och 518.

[1] Olaus Petri, a. a., s. 325.

tydligen varit mer än tvivelaktig, och det bör i detta sammanhang ännu en gång betonas, att båda — jämte Gustaf Trolle, Otto Svinhufvud och Erik Abrahamsson — äro att räkna bland unionspartiets spetsar. Det är en slående riktig iakttagelse, mäster Olof gjort, när han framhåller, att konungen intet hade kunnat uträtta, fastän han hade mycket krigsfolk. Visserligen hade han kunnat tillfoga svenskarna avbräck, men att erövra hela landet hade icke stått i hans makt, om han icke på sin sida haft så många svenskar, som litade på hans ord, eder och förpliktelsebrev, varmed han uträttade mycket mera än med sitt krigsfolk.[2] Under dessa förhållanden hade det varit synnerligen oklokt av konungen att stöta sig med unionspartiet. Man finner också, att han ännu den 5 september regerar enligt Uppsalakonstitutionen, vilket framgår av ingressen till de samma dag utfärdade amnestibreven för Kristina Gyllenstierna och hennes anhängare, enligt vilken förlikningen överenskommits »epther wort elskelige Sverikes oc Danmarkis riikes raadts raadt».[3] Ifrågavarande aktstycken äro, som synes, regeringshandlingar, vilka företagits och utfärdats av en enligt traktatens stadganden sammansatt regering, d. v. s. unionskonungen med råds råde.

Men just i spörsmålet om amnestien åt Sturepartiet börjar den latenta motsättningen mellan Kristian II och hans svenska rådsherrar att träda i dagen. Först och främst är det nämligen uppenbart, att denna amnesti står i strid med Uppsalafördragets bestämmelse, att Stockholms slott och stad eller andra, som i fortsättningen framhärdade i att trotsa riksrådet, skulle bliva vederbörligen straffade som konungens och rikets uppenbara fiender. Av Kristians frikostigt tilltagna utfästelser i förlikningsbreven framgår emellertid, att han för sin del icke gjort några svårigheter.[4] Han har uppenbarligen satt sig över unionspartiets önskningar. I rådskretsar, särskilt bland de andliga, har för övrigt långt före den

[2] »Göra skadha och få skadha motte han wel haffua bekommet, men föröffra hela riket hadhe honom icke mögelighit warit, hwar han icke hade hafft så monga aff the Suenska med sigh, the ther förläte sigh på hans ordh, edhar och förplictelse, breff och insigel, ther han och fast mer vthrettade med, än med sitt krijgsfolk, thet hwar och en bekenna moste.» Olaus Petri, a. a., s. 324.

[3] ST III, s. 613. Jfr s. 615 och 618.

[4] Av skäl, som Sjödin, a. a., s. 601 f., anfört, anser även förf., att Hadorphs version (a. a., s. 446 ff.) är att föredraga.

5 september en stark motvilja mot tanken på tillgift för Sturepartiet bevisligen kunnat fastslås. I en skrivelse till Gustaf Trolle av den 26 maj har sålunda biskop Brask manat ärkebiskopen att vaka över, att konungen i händelse av eventuell förlikning icke eftergåve kyrkans och andra förfördelades rätt till skadestånd. Trolle borde även tillse, att kyrkan alltjämt finge åtnjuta sina gamla privilegier och friheter.[5]

Den motsättning, som i amnestifrågan konstaterats, bör dock icke tillmätas alltför stor vikt. Icke minst med hänsyn till Lübecks och hansestädernas osäkra hållning var det nödvändigt för Kristian II att före vinterns inbrott få Stockholm i sina händer, vartill hans militära resurser emellertid visat sig otillräckliga. Konungen befann sig alltså i ett tvångsläge, och det återstod honom endast att tillmötesgå de belägrades krav. Rådspartiet å sin sida var icke i den ställningen, att det kunde inlägga sitt veto mot amnestien. Det låg nämligen i dess eget intresse, att Kristian på något sätt blev herre över huvudstaden. Under inga omständigheter kunde nämligen unionspartiet våga risken, att Kristian II ånyo med oförrättat ärende återvände till Danmark, därmed prisgivande rådsaristokratien åt stureanhängarnas säkra hämnd. Amnestien var således nödvändig icke endast för konungen utan även för rådsherrarna. Uppenbart är dock, som nyss påvisats, att dessa icke med lätt hjärta hängt sina sigill under urkunderna av den 5 september.

Med tanke på högfrälsets motvilja mot de nämnda förlikningsöverenskommelserna kunde man dock vara frestad att instämma med den forskare, som av de berörda dokumentens beseglingsformler dragit slutsatsen, att rådet genom den beseglingsform, som anlitats, lyckats undvika att binda sig vid de i amnestibreven givna utfästelserna och således bevarat händerna fria gentemot Sturepartiet.[6] Ty medan konungen beseglar »till yttermera förvaring och stadfästelse», göra riksråden med ärkebiskopen i spetsen det endast »till vittnesbörd».[7] Slutsatsen skulle kunna anses riktig, om man finge fatta orden »till vittnesbörd» i deras moderna betydelse. Riksråden skulle i så fall hava hängt sina sigill under dokumenten en-

[5] BSH V, s. 635 f.
[6] Weibull, a. a., s. 72 f.
[7] ST III, s. 615 och 620.

dast till vittnesbörd av Kristians löften. Så är emellertid icke fallet. Först och främst betyder »till vittnesbörd», översatt till nutida svenska, detsamma som »till bevis» eller »till bekräftelse». Vidare var konungen enligt Uppsala-konstitutionen förpliktad att styra riket med råds råde. De båda amnestibreven äro regeringsakter, som i full överensstämmelse med detta stadgande utfärdats av konungen och rådet gemensamt eller riktigare av konungen med råds råde. Rådet uppträder här som en integrerande del av den grundlagsenliga regeringen.[8] Därav följer, att beseglingsformeln »till vittnesbörd» icke syftar på konungens utan på rådsherrarnas egna löften eller rättare sagt deras delaktighet i hela regeringens utfästelser. Emellertid har nämnde forskare tydligen velat göra gällande, att formeln »till vittnesbörd» skulle vara av lägre valör än »till yttermera förvaring och stadfästelse».[9] En dylik uppfattning håller emellertid icke streck. Beseglingsformeln »till vittnesbörd» visar sig vid denna tid nämligen hava anlitats i ett flertal lika betydelsefulla dokument som 1520 års förlikningsbrev. Så är till exempel fallet med konventionen mellan det svenska riksrådet och konung Hans av den 15 och 17 april 1508[1], fördraget med denne konung av den 30 juni samma år[2], fredsfördraget i Köpenhamn av den 17 augusti 1509[3], konventionerna mellan svenska rådet och Kristian II av den 15 juli 1513 och den 29 juli 1515[4], samt slutligen även Kristina Gyllenstiernas och hennes underlydandes kapitulationsbrev av den 5 september 1520[5]. Det kan av anförda skäl icke råda någon tvekan om, att annestibreven av den 5 september formellt sett äro fullt korrekt utfärdade och beseglade och således icke mindre bindande för riksrådet än för konungen.

Stockholms kapitulation bör enligt fru Kristinas och hennes underlydandes förpliktelsebrev av den 5 sept. hava skett två dagar senare.[6] Innebörden av stadens dagtingan var, att Sturepartiet

---

[8] Alltså icke som »garanterande part». Weibull, a. a., s. 72.

[9] »I motsats till konungen, som beseglade till förvaring och stadfästelse, beseglade sålunda de andra endast 'till vittnesbörd'.» Weibull, a. a., s. 73.

[1] ST III, s. 535 ff.

[2] ST III, s. 538 ff.

[3] ST III, s. 548 ff.

[4] ST III, s. 581 ff.

[5] ST III, s. 612 f.

[6] ST III, s. 612.

uppgivit motståndet. Kristian II var äntligen herre över Sverige. Stödd på en respektingivande krigsmakt såg han sig nu oförhindrad att genomföra sina planer. Redan samma dag överlämnandet skedde, blev det klart, i vilken riktning dessa gingo. Den 7 september överantvardade ärkebiskopen och riksrådet Stockholms slott »uti en fri och obehindrad slottsloven till hans nådes troer hand att bliva och hållas för en väldig konung över allt Sveriges rike». I händelse av konungens död skulle hans äldste son, Hans, inträda i samma rättigheter. Om även denne avlede, skulle slottsloven ställas till drottning Elisabeth. Först vid hennes död skulle slottet övergå till det svenska riksrådet.[7] Härmed hade i själva verket det första steget till arvrikets införande tagits. Det är uteslutet, att rådsherrarna fullt frivilligt lämnat ett så vittgående medgivande, ty överenskommelsen i Uppsala stadgade uttryckligen, att »alle slott och land, som nw Sveriges crone til lyder» skulle hållas till riksrådets hand.[8] Det var alltså en av de viktigaste garantierna i den för riksrådet så dyrbara Uppsalakonstitutionen, som genom Kristian II:s första handling som allmänt erkänd svensk konung strukits.

Konungen var efter Sturepartiets kapitulation icke längre i behov av rådspartiets bistånd. Numera utgjorde detta parti och dess av Uppsalafördraget garanterade maktställning det största hindret för hans oinskränkta maktutövning i Sverige. Konungens åtgärd att låta riksrådet överlämna Stockholms slott till honom och hans efterkommande visar, att han målmedvetet och utan tidsspillan koncentrerat sig på uppgiften att undanröja även detta hinder. Kristians antiaristokratiska politik efter den 5 september kan även spåras vid tillkomsten av Örebro stads och allmogens i Närke trohetsförsäkran. Denna var, som man erinrar sig, dikterad och inspirerad av Uppsalakonstitutionens upphovsman, biskop Mattias av Strängnäs. Det är därför icke ägnat att förvåna, att det av Hadorph tryckta konceptet till nämnda trohetsförsäkran starkt framhävt riksrådets makt och myndighet, ej minst rådets rätt att fritt utse konung: »Och när saa hender, at Swerige er wtan Herre, Konungh eller Höfuitzman, tho schole wij holle för.de Sweriges Rikis Rodh för war Herrer, som oss bör ath göre, och them tro-

[7] ST III, s. 620 f.
[8] ST III, s. 606.

liga wid macht holla, i all then deel Rijksens Regement anrörandes är, saa ath the moge frij försee Rijket med Herre och Koning, som Sweriges Lagh vthwiser.»[9] Denna mening har emellertid helt utelämnats i det i danska riksarkivet befintliga originalet.[1] Det saknar för övrigt icke intresse att konstatera, hurusom de i konceptet ganska skarpa tillvitelserna mot allmogen i den slutliga utredigeringen märkbart mildrats. I konceptet sägas sturevännerna delvis hava vunnit bönderna med att de lämnat dem fria händer till »rov och skövling» av både andliga och världsliga.[2] Allmogen drabbas här alltså av anklagelser för våldsdåd även mot kyrkans män. I originalet sägas bönderna däremot endast hava rövat och skinnat varandra inbördes, varvid dessutom framhålles, att de, som gjort sig skyldiga till dylika våldsdåd, särskilt varit löst folk, som intet haft att vedervåga.[3] Denna ändring är knappast tillkommen av en slump. Den står snarare i samband med den danska regimens förkärlek för de lägre klasserna och Kristian II:s den 7 september inledda antiaristokratiska politik i Sverige. Den närmare utvecklingen av denna politik och den inre ställningen i landet kan under tiden mellan kapitulationen och arvhyllningen i slutet av oktober icke närmare angivas, emedan källuppgifter om denna period praktiskt taget saknas. Man vet, att konungen mellan den 23 september, då han befann sig i Kalmar[4] på väg till Danmark, och den 19 oktober[5] gjort en resa till Köpenhamn. Under hans frånvaro fortsatte biskop Mattias ute i landet med framgång den sturefientliga propagandan och agitationen bland allmogen för dess anslutning till konungen och riksrådet. Örebro stads och Närkeallmogens oftanämnda trohetsförsäkran har sålunda tillkommit så sent som den 25 september.[6] Emellertid saknas icke helt och hållet tecken på en konflikt mellan konungen och rådsherrarna eller i varje fall mellan rådet och konungens förtroendemän. Hövitsman-

[9] Hadorph, a. a., s. 452.
[1] DRA, TKUA, Sverige A II:15.
[2] Hadorph, a. a., s. 452.
[3] DRA, TKUA, Sverige A II:15.
[4] R. Boeszoermeny, Danzigs Theilnahme an dem Kriege der Hanse gegen Kristian II von Dänemark I, s. 30 och 46, anm. 89. Enligt Allen, a. a., III:1, s. 397, anm. 37, avreste Kristian omkring den 15 september från Stockholm.
[5] DN XIV, s. 226.
[6] Hadorph, a. a., s. 450.

nen på Västerås, Henrik von Mehlen, synes sålunda icke hava respekterat riksrådet Knut Bengtssons rättigheter i dennes förläning i Yttertjurbo härad, de tre socknarna Tortuna, Björkesta och Sevalla. Det i Enköping församlade riksrådet såg sig därför föranlett att den 5 oktober till von Mehlen rikta en förmaning att för framtiden icke göra Knut Bengtsson »nogit ytermere hinder» jämte en anmodan att icke heller göra biskop Otto, herr Erik Abrahamsson eller andra rådsherrar något förfång på deras förläningar, vilka de erhållit av konungen.[7]

Man känner föga eller intet om Kristians förehavanden under vistelsen i Köpenhamn. Att han rådgjort med Sigbrit, kan dock anses säkert. Efter konungens återkomst till Stockholm spelar nämligen vid sidan av Odensebiskopen, Jens Andersen, hennes gunstling Didrik Slagheck en mycket framträdande roll i Sverige. Man kan i detta sammanhang icke undgå att lägga märke till Otto Krumpens oväntat undanskymda ställning. Det var dock han, som genom det skickligt ledda och segerrika vinterfälttåget skapat möjligheterna för landets slutliga erövring. Men han fick aldrig någon ledande post i Sverige. Under Kristians frånvaro i september–oktober finner man honom visserligen i slottsloven på Stockholms slott.[8] Men därefter sköts han helt och hållet åt sidan till förmån för mäster Didrik och Jens Andersen. Segraren från Bogesund och Tiveden fick nöja sig med riddarslaget och Hälsingborgs slottslän i Danmark. Det ligger närmast till hands att finna anledningen i kungligt missnöje med Krumpens andel i Uppsalafördragets tillkomst.

Vad Odensebiskopen[9] beträffar, överraskar det onekligen att finna honom bland konungens närmaste rådgivare. Han hade under åren 1517–1520 från Kristians sida blivit föremål för en behandling, som i mångt och mycket påminner om Gustaf Trolles under konflikten med Sten Sture d. y. Han hade sålunda en längre tid hållits fängslad och därunder utsatts för både misshandel och umbäranden för att slutligen nödgas gå med på en »förlikning»,

[7] DRA, TKUA, Sverige A III:81. Rådets ingripande till förmån för Erik Abrahamsson vid denna tidpunkt ökar icke sannolikheten av, att riksrådet för sin del umgåtts med planer på att rödja honom ur vägen.

[8] Allen, a. a., III:1, s. 304.

[9] Denne hade redan tidigare åtföljt konungen till Sverige och återfinnes bland utfärdarna av amnestibreven av den 5 september. ST III, s. 613 och 618.

som berövade honom hans värdefullaste lösegendom och två tredjedelar av inkomsterna från stiftet. Men trots allt fanns det vissa beröringspunkter i tänkesätten hos konungen och Odensebiskopen. Son till en byskomakare, hade den sistnämnde ofta bemötts med ringaktning av de högättade herrarna i landet och delade följaktligen Kristians ovilja mot adeln. Och konungen förstod konsten att vinna människor, när han behövde anlita deras tjänster. Ty Jens Andersen hade vissa kvalifikationer, som kunde vara konungen till särskild nytta. Utrustad med en mindre vanlig intelligens och tankeskärpa ägde han en för sin tid grundlig juridisk bildning. Men med denna rättsvetenskapliga lärdom förenade han en utpräglad böjelse för sofisteri och juridisk spetsfundighet.[1] För denna sistnämnda egenskap hade Kristian för ögonblicket god användning. Det föll nämligen på Odensebiskopens lott att förse konungens krav på hyllning som svensk arvkonung med en åtminstone till skenet rättsenlig motivering. Som var att vänta, löste biskopen med stor fyndighet sin uppgift.[2] Konungen hade visserligen även utan Jens Andersens utläggningar kunnat framtvinga arvrikesförklaringen. Men det är utmärkande för Kristian II, att han alltid varit mycket mån om en formell rättsgrund för sina handlingar. Exempel härpå erbjuda förfarandet mot Torben Oxe 1517, kättardomen i Stockholm 1520 och rättegången mot Didrik Slagheck 1522.[3] I samtliga dessa fall, som realiter voro av politisk natur, grundades domen formellt på anklagelser för stöld, kätteri och förskingring.

Arvhyllningen den 29 oktober och den av rådet två dagar senare utfärdade skriftliga bekräftelsen på denna[4] var ett dråpslag mot unionspartiet och dess politik. Som suverän arvkonung var Kristian II ej längre bunden av rådet. Uppsalakonstitutionen av den 6 mars hade med ens satts ur kraft. Därmed visade sig Gustaf Trolles, biskop Mattias' och rådspartiets till en början skenbart framgångsrika politiska strävanden helt och hållet förfelade. Vad konungen angår, betecknar den enligt mäster Olof under militärt

[1] Om Jens Andersen, se Allen, a. a. II, s. 349–381.

[2] ST III, s. 623 f.

[3] Lauritz Weibull, Dyvekekatastrofen och Torben Oxe. Scandia 1932, s. 17–55; Stockholms blodbad. Scandia 1928, s. 1–83; Didrik Slaghæk efter Stockholms blodbad. Scandia 1937, s. 165–190.

[4] ST III, s. 623 f.

hot frampressade arvrikesförklaringen[5] endast fullföljandet av hans målmedvetna och efter Stockholms kapitulation klart skönjbara föresats att förinta det svenska rådets politiska maktställning. Kristian II:s aktivitet har efter den 5 september främst riktat sig mot unionspartiet.

Sedan konungen genom att stryka ett streck över Uppsalaförslaget slutgiltigt avskaffat rådsväldet, återstod honom endast att undanrödja det sista hindret för en ohämmad maktutövning, amnestien av den 5 september. Följden blev, att Kristians åtgärder ånyo togo sikte på Sturepartiet. I detta läge såg han sig ännu en gång i behov av rådspartiets stöd. Åter stodo konungen och rådspartiet på samma linje.

Efter den föregående utredningen måste det anses självklart, att Gustaf Trolle och de övriga rådsherrarna varit givna motståndare till arvhyllningen. Men det är därför icke givet, att detta motstånd övervunnits enbart med tvång eller hot. Den svenska aristokratiens tidigare inställning till septemberamnestien bör i detta sammanhang särskilt uppmärksammas. Nödvändiggjord av det för konungen ogynnsamma militära läget hade denna likväl motarbetats av rådspartiets klerikala element.[6] I sin slutliga för såväl Kristian II som rådet fullt bindande form stängde förlikningen av den 5 september icke blott vägen till den av Trolle säkerligen önskade räfsten med motpartiet. Vad viktigare var, den omöjliggjorde även resandet av ersättningsanspråk mot Sten Sture d. y:s arvingar och anhängare. Men därmed bortföll också utsikten att återupprätta kyrkans genom krigets härjningar och Stureregimens konflikt med ärkebiskopen kraftigt försvagade ekonomiska maktställning. Kristian II har således kunnat locka de svenska prelaterna med septemberamnestiens upprivande som kompensation för arvrikets införande. När Trolle den 7 november krävde bestraffning av sina fiender och framför allt en skadeersättning, uppgående till det för dåtida förhållanden enorma beloppet av en million mark lödigt silver[7], skedde detta säkerligen i förlitande på ett av konungen tidigare avgivet löfte[8]. Beträffande denne, låg det

[5] Olaus Petri, a. a., s. 326 f.

[6] BSH V, s. 636.

[7] HT 1918, s. 123.

[8] Trolles klagoskrift inledes med orden: ».. jach Göstaff ... förmanar eders Högmechtighet paa eders Nades konwngxlige edh, som eders Nade swor mich

självklart i hans intresse att effektivt oskadliggöra Sturepartiets ledande krafter, som motvilligt och kanske endast tills vidare fogat sig i den nya ordningen. Septemberförlikningens öde kunde anses beseglat, emedan den stod hindrande i vägen för fullföljandet av ej blott Kristian II:s utan även unionspartiets — visserligen olikartade — politiska syften.

Den gemensamma aktionen lät icke länge vänta på sig. Den 8 november fingo huvudstadens invånare skräckslagna bevittna det sorgespel, som i Sveriges historia blivit ryktbart under namnet Stockholms blodbad. Slaget hade fallit, ett dråpslag mot Sturepartiet. Men det visade sig nu, att icke endast Sturepartiet drabbats. Ty bland dödsoffren märkas tre personer, som intogo en ledande ställning inom unionspartiet, nämligen biskop Mattias av Strängnäs, herr Erik Abrahamsson (Leijonhufvud) och sedermera även Hemming Gadh. De förstnämnda återfinnas båda bland de svenska utfärdarna av marsfördraget, vilket i övervägande grad är att anse som Strängnäsbiskopens verk, en omständighet som säkerligen bidragit till hans fördärv. Gadh hade för sin del långt tidigare börjat taga avstånd från Sturepartiet.[9] Alla tre hade framgångsrikt verkat för huvudstadens och allmogens anslutning till konungen. Men detta hade givetvis skett under den för dem självklara förutsättningen, att Kristians konungadöme skulle vila på Uppsalakonstitutionens grund. Sedan emellertid denna författning genom arvrikesförkla-

---

paa then helge kijrkes vegna nw paa sönnedagh nest förliden, thaa jack owerdugh crismade och vigde eders Nade tiill Sweriges konwngxlige crone, ath eders Nade ville hielpe mich, erchebijscop Jacob, bijscop Otte i Vesteraars och vaara kijrkior, clercherii och all cristendomen räth öffuer tesse epter:ne oppenbarlige kättere ...» (HT 1918, s. 122 f.). Innebörden av denna mening är icke fullt klar utan blir beroende av hur man tolkar verbet förmana. Man synes överlag hava översatt förmana med uppmana, i vilket fall satsen, som inledes med orden »ath eders Nade ville hielpe mich», måste hänföras till verbet förmana. Men även en annan tolkning är möjlig. Enligt Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, första delen, s. 293, betyder förmana jämväl påminna eller erinra om. I detta senare fall komme den nämnda att-satsen icke att hänföra sig till »förmanar» utan till »konwngxlige edh». De återgivna orden skulle då få läsas på följande sätt: »Jag Gustaf .. påminner Eders Högmäktighet om Eders Nådes konungsliga ed, som Eders Nåde svor mig .. nu söndag näst förliden ..., att Eders Nåde ville hjälpa mig ... rätt över dessa efterskrevne uppenbarlige kättare.» Skulle denna läsning vara den rätta, hava Kristian II och prelaterna senast den 4 november varit ense om beslutet att uppriva amnestien och gå till förnyad attack mot Sturepartiet.

[9] Scandia 1929, s. 125 f.

ringen upphävts, saknade konungen icke anledning befara, att rådspartiets ledare i en för honom ogynnsam situation skulle begagna tillfället att använda sitt inflytande *mot* honom. På grund av sitt anseende och sin makt över sinnena kunde sådana män som biskop Mattias och Hemming Gadh lätt bliva farliga för den nya regimen. Därför kunde det te sig säkrast att låta deras huvuden falla. Realpolitiskt sett måste alltså avrättningen av de tre rådsherrarna anses fullt motiverad och långt ifrån obefogad.

Mot en annan av unionspartiets ledare, Gustaf Trolle, hava Kristian II och hans medhjälpare icke kunnat tillgripa ett så radikalt medel, eftersom blodsdomarna grundades på ärkebiskopens anklagelser. Konungen har i stället förstått att vid dramats iscensättning skjuta Trolle framför sig, varvid han icke underlåtit att utpeka denne som den i egentlig mening ansvarige.[1] Både Olaus Petri och Reimar Kock berätta, att Kristian strax före avrättningarnas början låtit utropa, att det var på ärkebiskopens enträgna begäran, som straffen nu utkrävdes.[2] De båda krönikeskrivarnas uppgifter bekräftas av innehållet i den proklamation, som konungen dagen efter blodbadet, den 9 november, utfärdade till allmogen i några härader i Västergötland. Kristian II söker där bibringa allmänheten den uppfattningen, att Trolle jämte två andra biskopar varit blodbadets verklige anstiftare. I proklamationen framhålles nämligen, hurusom ärkebiskopen, Jakob Ulfsson och Otto Svinhufvud framträtt med anklagelser mot Sten Sture och hans anhängare. Dessa anklagelser refereras utförligt efter Trolles i kättardomsdokumentet införda klagoskrift.[3] I anledning härav säger sig konungen hava tillsatt en domstol bestående av högre andliga, som dömt de anklagade till uppenbara kättare och bannsmänniskor, varpå han sett sig nödsakad att verkställa det lagligen föreskrivna straffet. Ty om han underlåtit detta, skulle folket sannolikt hava drabbats av hårda straffdomar från den romerska kyrkans sida.[4] Det har säkerligen stått klart för Kristian II, att arvhyllningen och avrättningarna måste framkalla missnöje icke endast hos sture-

[1] Jfr Nils Ahnlund, Kring Stockholms blodbad (särtryck ur Svensk Tidskrift 1928 med tillagda anmärkningar), s. 5.

[2] Olaus Petri, a. a., s. 329; SRS III:1, s. 272.

[3] Lauritz Weibull har framhållit proklamationens ställvis nära nog ordagranna överensstämmelse med klagoskriften. Scandia 1928, s. 24 f.

[4] Hadorph, a. a., s. 454 f.

vännerna utan även inom unionspartiet, och därför kunde det vara klokast att i möjligaste mån oskadliggöra i främsta rummet ärkebiskopen som ledare av en framtida resning. Ett sätt, som kunde vara verkningsfullt nog, var att utså hat och misstro mot den mäktige prelaten bland hans egna landsmän och så mycket som möjligt kompromettera honom i de breda lagrens ögon. Konungens framställning var väl ägnad att förverkliga syftemål av antytt slag. Att Trolle genom Kristians åtgöranden diskrediterats hos allmogen, som hyste ett allt intensivare hat till hans person, framgår av ett uttalande av biskop Brask från hösten 1523 i ett brev till ärkebiskop Gustaf. Linköpingsbiskopen hade vid den tidpunkten fått anledning avråda Trolle från alla planer på en återkomst till Sverige. Ärkebiskopen vore nämligen i högsta grad förhatlig för rikets samtliga innebyggare, dels till följd av tvisten med Sten Sture, men dels även på grund av konungens intagande i riket och blodbadet, »som konung Kristian till sitt eget urskuldande tillvitat Eder i de brev, han låtit utgå till hela menigheten».[5]

För övrigt saknas icke helt och hållet skäl för misstanken, att Kristian II till och med umgåtts med tanken att bringa ärkebiskopen om livet. I en till påven ställd skrivelse år 1521 har han — sedan kättardomen visat sig vara en ohållbar förklaringsgrund för avrättningen av de båda biskoparna[6] — velat göra troligt, att Mattias av Strängnäs och Vincentius av Skara omkommit vid ett tumult, som förorsakats av en uppdagad krutkonspiration.[7] Denna förklaring har enligt en forskare haft sin motsvarighet i den ursprungliga planen för det tillämnade blodsdådet.[8] Hypotesen bekräftas i viss mån av innehållet i det latinska manifest, som i juni

[5] »Et ne veritatem vobis taceamus fatemur vos adeo odiosum omnibus regni incolis factum tum propter dissentias inter vos et dominum stenonem habitas tum propter regis introitum ac cedem nostrorum per litteras cristierni regis toti communitati pro sua excusatione contra vos suggestam.» Hans Brask till Gustaf Trolle, Söderköping den 18 oktober 1523, HSH 17, s. 172.

[6] Lauritz Weibull, Stockholms blodbad. Scandia 1928, s. 63.

[7] APD VI, s. 333 ff.

[8] Josef Sandström, Några bidrag till Stockholms blodbads historia, HT 1929, s. 413. Sandströms träffande reflexion, att konungens uppgift till påven, att han efter segern låtit sammankalla »regni primores omnes ac civitatis Stockholmensis consules» för att utröna det verkliga upphovet till den föregående tidens onda gärningar, tydligen innebär »ett dolt erkännande, att han själv planerat en räfst med Sturepartiet», styrker sannolikheten av både att blodbadet varit på förhand planerat och att konungen med sin omgivning dryftat planerna.

1523 utfärdades av Gustaf Vasa och de svenska rådsherrarna. Manifestet berättar, hurusom Kristian II efter Stockholms dagtingan rådgjort med sina anhängare om lämpligaste sättet att förgöra Sverige. Några föreslogo härvid, att man skulle ställa till ett tumult i staden, varvid de utsedda offren lätt kunde avlivas, utan att konungen behövde synas bära ansvaret för det skedda. Men åtskilliga i Kristians omgivning hyste tydligen — icke ogrundade — farhågor inför denna plan. De framhöllo, att även personer, som stodo högt i konungens gunst (regi homines charissimi), kunde riskera att själva mista livet i ett dylikt upplopp.[9] Är detta riktigt — detaljen förefaller i och för sig alltför betydelselös för att kunna misstänkas vara ren dikt — har man nog främst att söka de betänksamma bland Kristians *svenska* anhängare. Att även Trolle trott sitt liv sväva i fara, får under sådana omständigheter icke anses uteslutet. Orden »regi homines charissimi» *kunna* häntyda på ärkebiskopen.

Utredningen av Kristian II:s svenska politik och de inre förhållandena i landet ger således vid handen, att konungen icke endast strävat att krossa Sturepartiet. Slottslovens ställande till konungen och hans arvingar efter kapitulationen den 5 september, arvhyllningen som helt eliminerade Uppsalakonstitutionen, avrättningen av trenne av unionspartiets ledande män, de framgångsrika försöken att vältra över skulden på Trolle — allt detta lämnar ett otvetydigt vittnesbörd om, att Kristian planmässigt strävat att omintetgöra rådspolitikens redan vunna framgångar och oskadliggöra även unionspartiet. Det vunna resultatet saknar icke betydelse för uppfattningen i stort om det verkliga händelseförloppet bakom blodbadets kulisser. En av konsekvenserna blir, att den av en historiker förfäktade teorien om Gustaf Trolles ledande roll i novembertragediens förhistoria — den enligt samme författare svage och obeslutsamme Kristian II har endast varit ett redskap i den viljestarke ärkebiskopens händer[1] — bör kunna definitivt avföras ur diskussionen. Ty om det verkligen förhållit sig så, att Gustaf Trolles vilja varit den utslagsgivande faktorn, kan man vara övertygad om, att arvrikesförklaringen aldrig hade sett dagen. Likaså borde ärkebiskopen utan svårighet fått sina ekonomiska anspråk

[9] GVR I, s. 71.

[1] Weibull, a. a., Scandia 1928, s. 73 ff.

tillgodosedda. Men i verkligheten lämnades de av konungen utan avseende, ty så sent som den 25 juni 1521 riktar Trolle i denna fråga en hovsam påminnelse till honom.[2] Ännu en omständighet, som talar mot Weibulls uppfattning, tillkommer. När Kristian II stod i begrepp att återvända till Danmark, utsåg han en interimsregering i Sverige. Denna bestod av ärkebiskopen och riksrådet, inklusive de två nytillsatta stiftscheferna, Didrik Slagheck i Skara och Jens Andersen i Strängnäs. Men till ståthållare i Sverige och den främste i regeringen utsågs icke, som man dock haft skäl att vänta, Gustaf Trolle utan Didrik Slagheck.[3] Ärkebiskopen, vilken i egenskap av den förnämste i rådet bort vara självskriven som den tillförordnade regeringens chef, har alltså på ett synnerligen uppseendeväckande sätt skjutits åt sidan. Trolles relativt undanskymda plats i rikets ledning överensstämmer illa med den roll av politisk triumfator, man velat tilldela honom. I detta sammanhang förtjänar det ovan åberopade uttalandet av Hans Brask år 1523 att särskilt uppmärksammas med hänsyn till, att Linköpingsbiskopen på grund av sin egen roll i novemberdramat ovillkorligen bör hava ägt kännedom om det verkliga händelseförloppet. Hans ord, att konungen för att urskulda sig själv påbördat Trolle ansvaret för blodbadet[4], gör det tydligt, att Brask icke ansett ärkebiskopen som blodbadets upphovsman. Den omständigheten att Linköpingsbiskopen vid ifrågavarande tidpunkt var ganska ovänligt stämd mot Trolle[5], varvid den rent politiska motsättningen mellan de båda prelaterna[6] icke får förbises, kan endast göra hans för ärkebiskopen gynnsamma omdöme desto sannolikare.

Vi äro härmed inne på frågan, vilka som verkligen varit de

[2] Gottfrid Carlsson, Stockholms blodbad, HT 1920, s. 135. Även biskop Otto påminner i en skrivelse till Kristian II av den 16 juni 1521 om den stora skada, han och biskopsbordet under den förgående fejden tillfogats, och begär att som ersättning få några gårdar, som tillhört Sten Sture och Magnus Gren. DRA, TKUA, Sverige A II:15.

[3] Lauritz Weibull, Didrik Slaghæk efter Stockholms blodbad, Scandia 1937, s. 166.

[4] HSH 17, s. 172.

[5] Detta framgår av, att skrivelsen, vari uttalandet förekommer, genomgående präglas av en märkbart ogillande ton.

[6] Biskop Brask var vid denna tid (hösten 1523) en bestämd motståndare till unionen och Danmark, medan Trolle, som tidigare under året övergått till konung Fredrik, av de danskfientliga svenska rådskretsarna misstänktes vilja främja unionella planer från dansk sida. GVR I, s. 163 ff.

drivande krafterna bakom sorgespelet den 8 november. Den ovan hävdade meningen om Trolles mera blygsamma roll motsäges till synes av Weibulls iakttagelse, att Kristian II varit en svag natur, särskilt i kritiska ögonblick utmärkande sig för ett vankelmod och en obeslutsamhet, som gränsar till det patologiska, samt därtill lätt påverkad av starkare viljor.[7] Icke minst i fråga om viljestyrkan har ärkebiskop Gustaf utan tvivel varit den överlägsne. Weibulls påpekande är i och för sig fullt riktigt. Men Trolles inflytande är icke det enda, som kan hava gjort sig gällande. Man måste taga med i beräkningen, att just omkring 1520 stod Sigbrit Willomsdotter på höjden av sin makt, och det måste starkt ifrågasättas, om hon icke varit Danmarks verklige regent. Man vet, att Kristian under tiden mellan Stockholms dagtingan och blodbadet gjorde ett besök i Danmark, där han utan tvivel haft konferenser med Sigbrit, vars ovilja mot prelat- och adelsväldet är välbekant. Det är då värt att lägga märke till, att han på återfärden till Sverige åtföljdes av Didrik Slagheck. Känt är, att denne Didrik Slagheck stod högt i gunst hos Sigbrit.[8] Man har velat avfärda honom som ett underordnat redskap.[9] I förhållande till Sigbrit må detta vara riktigt. Men gentemot Kristian spelade han sannolikt i egenskap av Sigbrits representant rollen av övervakare, vilken det ålåg att tillse, att konungen fullföljde hennes planer[1] och icke lät påverka sig från annat håll (därmed naturligtvis icke sagt, att konungens och Sigbrits intentioner skulle stått i strid med varandra, ty den i Sverige förda politiken år 1520 låg helt och hållet i konungens intresse, sådant han troligen själv fattade det). Mäster Didriks framträdande roll på själva avrättningsdagen är bestyrkt[2], och hans självsäkra uppträdande vid detta tillfälle vittnar om medvetandet om ett säkert ryggstöd. Kristian II har senare anklagat mäster Didrik åtminstone för avrättningen av de båda biskoparna, medan denne å sin sida inför kurian sökt skjuta skulden på ko-

---

[7] Lauritz Weibull, Stockholms blodbad, Scandia 1928, s. 79 ff.

[8] Allen, a. a. II, s. 254 f. och 337.

[9] Weibull, a. a., s. 69.

[1] Sigbrit påstås i en skrivelse från de upproriska jutska adelsmännen till Sören Norby av den 31 januari 1523 hava varit den verkliga tillskyndaren av Stockholms blodbad. DN XIV, s. 231.

[2] HR 8, s. 535; HT 1918, s. 121.

nungen.[3] Slaghecks upphöjelse till ståthållare i Sverige visar tydligt nog, att han icke kan hava intagit den relativt underordnade ställning, som man velat göra troligt, utan att han med största sannolikhet varit en ledande kraft i det händelseförlopp, som kulminerade i Stockholms blodbad och avrättningarna i landsorten.

Men ärkebiskopen kan självfallet icke helt och hållet fritagas från andel i katastrofen. Man bör hålla i minnet, att amnestiens upprivande och räfsten med Sturepartiet lika mycket legat i Trolles som i konungens intresse, och »gemensamma fiender lägga en god grund för en allians».[4] Men om alltså den förres delaktighet i ansvaret för själva blodbadet icke bör förringas, har dock för honom hämnden över motståndarna endast kunnat hava sekundär betydelse. Kyrkopolitikern och rådspartiledaren Gustaf Trolles politiska planer hava säkerligen syftat längre än till den rent känslomässiga vedergällningen av lidna oförrätter. Inför denna synpunkt på problemet synes det självklart, att ärkebiskopens skadeståndsanspråk, det från kättarprocessen bekanta millionkravet[5], måste starkt skjutas i förgrunden. Tillgodoseendet av detta krav, helt eller delvis, skulle satt honom i stånd att återupprätta den under Stureregimen och de sista krigsåren hårt medtagna svenska kyrkans ekonomiska och därmed även dess politiska maktställning.[6] Trolles vidlyftiga skildring av det kyrkliga nödläget — i hans klagoskrift av den 7 november — avslöjar tillfyllest, vad som legat honom mest om hjärtat. Men den danska regeringens antiklerikala politik och dess absolutistiska tendenser utlovade å andra sidan ingen förståelse för tanken på den svenska kyrkans konsolidering. Vi hava här uppenbarligen kommit fram till den punkt, där samförståndet mellan Kristian II och Gustaf Trolle slutar.

Med utgångspunkt från denna slutsats skall här ett försök göras att rekonstruera händelseförloppet under tiden närmast före blodbadet. Den enda egentliga historiska kvarlevan från blodbadet är

[3] Oluf Kolsrud, Blodbadet i Stockholm aar 1520, KÅ 1940, s. 201 ff.; E. Arup, Processerne for rigsregimentet og ved rigskammerretten mellem Christiern II og Frederik I (1523–1531), Danske Magazin V:5, s. 70 f. och 81; Lauritz Weibull, Didrik Slaghaek efter Stockholms blodbad, Scandia 1937, s. 181 ff.

[4] Ahnlund, a. a., s. 16.

[5] HT 1918, s. 123.

[6] En liknande uppfattning har tidigare gjorts gällande av Sandström, a. a., HT 1929, s. 406.

den bekanta kättardomen (sententian) av den 8 november, vari finnes inryckt en Gustaf Trolles klagoskrift, som i dokumentet påstås vara identisk med en av ärkebiskopen föregående dag till konungen inlämnad handling. Det är i denna anklagelseskrift, som prelaten framställer sitt skadeståndskrav på en million mark och begär fängsling och bestraffning av ett antal namngivna medlemmar av Sturepartiet, samtliga benämnda »uppenbara kättare». Själva sententian är utfärdad av en kyrklig domstol, sammansatt av fjorton högre andliga med ärkebiskopen, biskoparna av Linköping, Odense och Västerås, domprosten i Uppsala, Jöran Turesson (Tre rosor), ärkedjäknen Verner i Linköping och ärkedjäknen i Strängnäs, Laurentius Andreæ, i spetsen. Domstolen har, bland annat under motivering att de anklagade sammansvurit sig mot påvestolen, förklarat dessa för uppenbara kättare.[7] Motiveringen grundar sig uppenbarligen på 1517 års bebindelsebrev.[8] Den formella rättsgrunden för avrättningarna, tidigare utredd av Lauritz Weibull[9], är härmed given.

---

[7] HT 1918, s. 122 ff.

[8] Se härom Lauritz Weibull, Stockholms blodbad, Scandia 1928, s. 49 ff. Ifrågavarande urkunds betydelse vid utväljandet av offren har mera haft formell än reell betydelse. Dokumentet har skänkt domstolen en lämplig anklagelse mot dem av utfärdarna och sigillanterna, som konungen ansåg obekväma och därför önskade rödja ur vägen. Men i och för sig har den i andliga ting mycket fördomsfrie Kristian II icke haft något intresse av att beivra förbrytelser mot kyrkan. Jämförelser mellan namnlistan på offren (Olaus Petri, a. a., s. 330) och listan på de av Trolle anklagade (HT 1918, s. 123) samt förteckningen på utfärdarna av 1517 års brev (HSH 24, s. 94) bliva därför tämligen ofruktbara. Däremot är det värt att observera, att bland Uppsalatraktatens utfärdare biskop Mattias och Erik Abrahamsson avrättats. En annan förteckning, som kan vara av ett visst intresse, är listan på de rådsherrar, som icke sigillerat arvrikesförklaringen av den 31 oktober. Den upptager biskop Mattias, Nils Bosson (Grip), Sten Turesson (Bielke), Peder Turesson (Bielke), Erik Johansson (Vasa) och Knut Nilsson (dansk sparre), ST III, s. 624. Av dessa avrättades biskop Mattias och Erik Johansson. Sten Turesson förekommer icke i urkunderna efter den 31 oktober (SBL 4, s. 165). Samma är förhållandet med Peder Turesson (SBL 4, s. 166). En i danska riksarkivet påträffad släktanteckning från 1500-talet har följande notis om den sistnämnde: »ithem sua h per turiissen oc gaff hand segh allethiide till koninghen aff danmark, fforthii bleff hanss gotz tijgdth brendth och skendth for danmarks kroness skildth oc fulde hand konningh chresthiern tiil stockholm oc thaer bleff hand død». DRA, Privatarchiver, samlingen Podebusk 1492–1568, fascikel med påskrift »Fru Anne Mouridsdatter Hr Prebjörn Podebusks». — Anna Mauritzdotter var dotter till Peder Turessons syster Margareta och hennes make, Mauritz Nielssen Gyldenstierne.

[9] Weibull, a. a., s. 42 ff.

Sententian är ett autentiskt aktstycke. När det gjorts gällande, att den tillkommit först efter blodbadet[1], mosäges denna hypotes av det faktum, att kättardomen av den 8 november bestyrkes av en annan källa, Uppsala-kanikernas relation (uppsatt i slutet av maj eller början av juni 1523), av vilken framgår, dels *att* en kättarförklaring avgivits, dels att detta skett den 8 november.[2] Relationens författare förneka visserligen att en formlig dom fällts. Men tillvaron av kättardomsurkunden, som beseglats av en av dem, domprosten Jöran Turesson, och deras eget erkännande, att en kättarförklaring i en eller annan form ägt rum, visar, att de farit med osanning, vartill de för övrigt haft goda skäl.[3] Indirekt medgiva kanikerna också, att det av den andliga församlingen avgivna utlåtandet (domen) legat till grund för de följande avrättningarna.[4] Det måste alltså anses fastslaget, att avrättningarna grundats på sententians kättardom. Men detta var endast slutakten. I själva verket betyga källorna enstämmigt, att aktionen mot Sturepartiet den 7 november påbörjats inför en *världslig* dom-

[1] Josef Sandström, Kättardomen vid Stockholms blodbad, HT 1928, s. 34 ff.; Några bidrag till Stockholms blodbads historia, HT 1929, s. 413 ff.

[2] HT 1918, s. 120; Scandia 1928, s. 19.

[3] Weibull, a. a., Scandia 1928, s. 28–40. Det är ganska påfallande, huru fullständigt kättarprocessen förtigits i alla de svenska manifesten mot Kristian II samt även av Olaus Petri, medan exempelvis dansken Paulus Eliæ väl känner denna detalj av händelseförloppet, som han i grova drag men korrekt återger: »Accusabat namque illos conspirationis adversus Romanum Pontificem, cujus edictum se neglecturos obligaverant, si fuisset intentatum ob demolitam arcem Archiepiscopi Wpsalensis ac violentam invasionem eidem Archiepiscopo factam» (SRD II, s. 569). Orsakerna till förtigandet av kättardomen i manifesten hava tidigare påvisats. Se härom Rudolf Bergström, En nyfunnen upplaga av Gustaf Erikssons och rådets manifest mot Kristian II av den 29 december 1522, NTBB 1938, s. 221 och Vårt äldsta bevarade officiella tryck, Nordisk Familjeboks månadskrönika 1939, s. 275. — Vad mäster Olofs tystnad angår, är det möjligt för att icke säga troligt, att han velat skydda Laurentius Andreæ, som varit ledamot av den andliga domstolen. En dylik bevekelsegrund har i särskilt hög grad varit påkallad, om krönikans ifrågavarande parti författats omkring 1545 (Carlsson, a. a., s. 125) d. v. s. under tiden efter processen mot de båda reformatorerna, då deras ställning givetvis var mycket ömtålig.

[4] »Men huat falskheth, grymhet och suick och huat vnt som helzt konungen och hans raagiffuare hadhe betractet i theres hierta vnder thetta spyrsmoll, bekennes wi med Gudh, som ransaker och kenner alla hierter och tancker, ath wi thet thaa ingen lees kunne forstaa, icke heller epter saadana spyrsmole eller suar, thet wi kunne forstaa, epter fwlgdhe naghen dom eller sententia, och är Gudh wart witne, ath wi paa then tiid icke kunne forstaa, till huat endhe forsaghde sporsmäle wäre gyordhe.» HT 1918, s. 120.

stol — konungen och riksrådet.[5] Emellertid saknade en världslig domstol befogenhet att avdöma kättarmål.[6] Kättarprocessen har således icke varit påtänkt från början. Under rannsakningens gång framdrogs ständernas bebindelsebrev av den 23 november 1517.[7] Detta aktstyckes innehåll är, som Weibull påvisat, ovedersägligen av den art, att det ger fullgod grund för en anklagelse mot utfärdarna och sigillanterna för uppenbart kätteribrott.[8] Mycket sannolikt är, att det varit biskop Jens Andersen, som med sitt kända juridiska skarpsinne först upptäckt de möjligheter, som härigenom öppnades för konungen. Denne kunde för det första utan att göra sig skyldig till löftesbrott nu annullera septemberamnestien, ty försäkringar och eder givna åt kättare voro rättsligt sett värdelösa.[9] Vidare skänkte bebindelsebrevet Kristian ett vapen i händerna mot obekväma medlemmar av unionspartiet — såväl biskop Mattias som doktor Hemming Gadh märkas bland utfärdarna. Men kanske viktigast var, att en fällande dom för kätteri skulle giva konungen ett klart juridiskt övertag över Trolle i fråga om sakens ekonomiska sida. Kättarprocessförfarandet var nämligen direkt ofördelaktigt för ärkebiskopen.[1] Ty det förhöll sig så, att dömda kättares förbrutna egendom enligt gällande kanonisk rätt tillföll den kejserliga eller kungliga fiscus, därest brottslingen var av världsligt stånd.[2] I detta fall skulle alltså de av Trolle anklagades förmögenhet hemfalla till Kristian II, emedan samtliga voro lekmän.[3] En motsättning mellan konungens och ärkebiskopens ekonomisk-politiska intressen kan alltså konstateras, och denna motsättning måste hava tagit sig uttryck i meningsskiljaktigheter om själva formen för

---

[5] Så sententian (HT 1918, s. 124), kanikernas relation (HT 1918, s. 118) och konungens proklamation av den 9 november (Hadorph, a. a., s. 454). Särskilt kanikernas relation betonar uttryckligen, att det varit fråga om en rättegång. (»Pa thet siste när konungen sat paa domstolen i storre salen.») Sententian uppger, att Trolle anklagat sina motståndare inför konungen och riksrådet. — Nils Bossons av Jan Liedgren framdragna anklagelseskrift mot Erik Ryning, HT 1938, s. 394 ff., är ställd till Kristian II och rådet.

[6] Weibull, a. a., Scandia 1928, s. 47.

[7] HSH 24, s. 94.

[8] Weibull, a. a., Scandia 1928, s. 50 och 53 ff.

[9] Scandia 1928, s. 65 f.

[1] Sandström, a. a., HT 1929, s. 409.

[2] Scandia 1928, s. 47.

[3] Se förteckningen i Gustaf Trolles klagoskrift, HT 1918, s. 123.

rättegångsförfarandet. Konungen har haft all anledning att slutföra räfsten i kätterimålets form, ärkebiskopen däremot icke.

Spörsmålet uppstår då, om det i källorna kan påträffas några spår av antydda meningsskiljaktigheter. Så är verkligen fallet. Kristian skall enligt Olaus Petri hava blivit misslynt på Trolle och straffat honom »med ordom hårdeliga ... så att ärkebiskopen och fruktade sig», detta emedan Trolle ej skulle stått så »allvarliga» efter de anklagades liv.[4] I de tre Uppsalakanikernas relation av år 1523 är det däremot konungen, som företräder en något mildare ståndpunkt. »Herre ärkebiskop», frågar han Trolle, »Lyster Eder icke hava framgång i denna sak med sämja och förlikelse ... eller velen I det allenast med lagen bepröva?» Men ärkebiskop Gustaf är obeveklig. Han bad »innerliga», att de närvarande skulle arresteras »och var och en göra honom fyllest i allahanda måtto, vilket han ock förvärvade av konungen, icke emotståndande, att sådan sak var på ärkebiskopens vägnar i Rom tillförene främjad». »Men», heter det vidare, »konungen ville icke, att förbenämnde sak skulle i Rom främjas eller ändas. Då böd han ärkebiskopen, att sådan sak skulle ransakas här i riket, lovandes, att honom skulle ske fyllest för hans skada och orätt i allahanda måtto. Åt vilket ärkebiskopen lät sig nöja.»[5] Uppgifterna äro till synes oförenliga. Men i två avseenden överensstämma de tvenne källorna. Av båda framgår, *att* ett meningsutbyte ägt rum mellan Kristian II och Gustaf Trolle, och att den senare nödgats giva vika för konungens vilja.[6] Vad har då vållat replikskiftet? Olaus Petris uppgift, att Trolle icke eftertraktat de tilltänkta offrens liv, är med hänsyn till mäster Olofs alltför välvilliga uppfattning om ärkebiskopen[7] ägnad att väcka misstro. Större uppmärksamhet förtjänar Uppsalakanikernas version av ordbytet. Relationens mening förefaller visserligen på denna punkt något oklar och har tolkats olika av olika forskare[8], men konstateras kan, att dispyten rört sig om själva *formen* för rättegångsförfarandet. Att en intressemotsättning i sak legat bakom denna formdiskussion är självklart. När

[4] Olaus Petri, a. a., s. 328.
[5] Scandia 1928, s. 18.
[6] Jfr Carlsson, a. a., HT 1920, s. 134.
[7] Ahnlund, a. a., s. 5 f.
[8] Så Gottfrid Carlsson, HT 1920, s. 131 ff. och Lauritz Weibull, Scandia 1928, s. 34, not 1.

man nu vet, att just en kättarprocess till sina konsekvenser i flera avseenden måste bliva förmånlig nog för konungen men avgjort till Trolles nackdel, ligger konklusionen nära till hands. Meningsutbytet har gällt frågan, om aktionen mot Sturepartiet skulle föras vidare i kättarprocessens form eller icke. Och som vi redan kunnat fastslå, blev det Kristian, som drev sin vilja igenom. Att de tre Uppsalakanikerna icke uttryckligen nämnt kättarprocessen som diskussionens föremål berodde på nödvändigheten för dem att inför Gustaf Vasa förtiga allt, som kunde leda tanken till ett dylikt rättegångsförfarande.[9]

Innebörden av det skedda var, att själva rättsgrunden rycktes undan ärkebiskopens skadeståndsanspråk. Trolle kunde efter beslutet om kättarprocessen icke längre framställa några rättsligen grundade *krav* på ekonomisk gottgörelse, då en lekmannakättares förmögenhet ju enligt lag hemföll till den världsliga maktens representant. Möjligheten att erhålla det begärda skadeståndet blev — förutsatt fällande dom — helt och hållet beroende av kunglig nåd.[1] Med full rätt har ärkebiskopens klagoskrift av Weibull karakteriserats som en supplik.[2]

Beslutet om kättarprocessen medförde en ändring av rättegångsformen. Aktionen mot Sturemännen hade, som vi funnit, inletts med ett domstolsförfarande inför världslig rätt, konungen och riksrådet. Kätteribrott föll emellertid helt och hållet inom den kyrkliga jurisdiktionens område, och förhandlingarna måste därför hänskjutas till ett andligt forum. Sententian visar, att så även skett. Den 8 nov. sammanträdde en andlig domstol. Domen löd, att de anklagade skulle för uppenbara kättare hållas och kallas. Men för att en dom skall kunna fällas, fordras även en anklagelse. Trolles i sententian införda klagoskrift, vari de anklagade beskyllas för uppenbart kätteribrott, fyller denna funktion. Sententian påstår emellertid, att just denna anklagelseakt redan den 7 november överlämnats till den världsliga domstolen.[3] Kan denna uppgift vara riktig?

Trolle anklagar i den i sententian inryckta klagoskriften icke

[9] Weibull, a. a., Scandia 1928, s. 28–40.

[1] Sandström, a. a., HT 1929, s. 398 och 409.

[2] Lauritz Weibull, Kristian Erslev och Stockholms blodbad (Scandia 1930), s. 126.

[3] HT 1918, s. 124.

direkt Sturepartiets män för kätteribrott utan för våldsdåden mot honom själv, ärkebiskop Jakob, biskop Otto och kyrkan. Hans inlaga utmynnar i en anhållan om restitution och skadestånd, samt att konungen måtte arrestera de skyldiga, »tagendhes lön aff Gudh och loff öffuer all cristendomen för straff eders Nades högmechtighet laather öffwergaa saadanne oppenbare kätthere».[4] Då således anklagelsen icke uttryckligen gäller kätteri, finnes formellt sett intet hinder för, att sententians uppgift kan vara riktig. Men på andra grunder måste man starkt betvivla kättardomsdokumentets sannfärdighet på denna punkt. Det har ovan konstaterats, att kättarprocessen måste lända till ärkebiskopens nackdel, och det är därför i hög grad osannolikt, att han själv ursprungligen skulle använt sig av uttryck, som osökt varit ägnade att leda konungens tankar till ett dylikt förfaringssätt. Sententians framställning, vari Trolles klagoskrift den 7 november icke framlägges av ärkebiskopen personligen utan genom mäster Jon[5], står heller icke oemotsagd av övriga källor. Kristian II:s proklamation av den 9 november har en helt avvikande skildring av händelserna den 7 november. Enligt detta aktstycke hava Gustaf Trolle, Jakob Ulfsson och biskop Otto denna dag var för sig i tur och ordning fört klagan inför konungen mot Sten Sture och hans anhängare för personligt våld och materiella skador på deras egendom. Men i ett senare skede, synbarligen efter framkomsten av 1517 års bebindelsebrev, som i sammanhanget åberopas, blir aktionen gemensam, varvid även en anklagelse för kätteri göres gällande.[6] Proklamationens uppgift, att bisko-

[4] HT 1918, s. 122 ff.

[5] HT 1918, s. 124.

[6] ».. Oc beretthe the *ythermere* (kurs. av förf.), at alle the som saadane ofwerwold giordt hafde indh paa then helige Kircke, wore obenbare i Pafwens bandt, oc wille therfore hwercken sky Closther eller Kirke, oc trängde Presther thil at sighe Messer modh then Helige Kirckes forbudt; Oc theslikes hafde the bebwndet them sammen med Breff oc Indsegle at afwerge ythermere bandzbreff, om Rommere Kircke saadanne Bandzbrefue ofwer them gifue wille. Oc paa manthe the oss, wedh wore Koninglige Eedh och Äre, at wij skulle skicke them oc then Hellige Kircke rett ofwer saadana obenbarlige Kättere och Bandtz menniske..» Hadorph, a. a., s. 454. Beträffande Weibulls förklaring av proklamationens mot sententian stridande uppgift, att de tre biskoparna till en början var för sig framställt sina klagomål (se Scandia 1928, s. 25), hänvisas till Sandströms tungt vägande invändning (HT 1929, s. 398, not 1). — Även Uppsalakanikerna, HT 1918, s. 118, och Olaus Petri, a. a., s. 328, uppgiva, att ärkebiskopen i egen person framfört sina klagomål.

parna till en början var för sig väckt talan för övervåld och skadegörelse och först senare för kätteri, står i full överensstämmelse med de slutsatser, vartill vi redan kommit. Även ledes har påvisats, att sententian med hänsyn till Trolles egna intressen icke varit lämplig som anklagelseakt inför den världsliga domstolen — konungen och rådet. Kristians uppgifter på denna punkt förtjäna därför tilltro. Det bör under sådana omständigheter hava funnits tre ursprungliga inlagor. En av Sandström företagen textkritisk undersökning[7] gör det mer än sannolikt, att kättardomsurkundens klagoskrift sammanställts på grundvalen av tidigare förefintliga anklagelseakter, som ingivits till den världsliga domstolen. Men efter beslutet om kättarprocessformens anlitande för räfsten med sturemännen måste saken dragas inför andlig domstol. De ursprungliga klagoskrifterna blevo då oanvändbara, och andra anklagelsehandlingar, vari de tilltalade måste ställas till ansvar för kätteri, erfordrades. Man lät då Gustaf Trolle uppsätta en ny klagoskrift, den i sententian inryckta, vari han för de båda övriga prelaternas talan. De tre ursprungliga inlagorna hava — troligast av rent praktiska skäl — sammanslagits till en. Att så skett framgår icke endast av proklamationens uppgifter, verifierade av Sandströms analys. Ty i klagoskriften finner man följande mening: »Desslikes hava de där uttagit ... alle mine och den helga kyrkans clenodia, guld, sölv, penningar ... och ägodelar, vilke clenodia, item min och stiktens ränta i 4 år, vilket allt både clenodia, guld, penningar ... och ränta skall löpa över 6 gånger 100000 lödige mark sölv, alltid till godan räkenskap och likvidats.»[8] Orden »vilke clenodia» kunna icke infogas i satsbyggnaden och äro i sammanhanget överflödiga och meningslösa. Felet är typiskt för den, som har att sammansätta två eller flera handlingar till en enda.

På grundval av ovan anförda synpunkter och slutsatser kan alltså händelseförloppet före blodbadet bestämmas som följer. Den 7 november hava Gustaf Trolle, Jakob Ulfsson och biskop Otto Svinhufvud av Västerås inför konungen och riksrådet anklagat stureanhängarna för våld mot dem själva och skadegörelse å deras egendom. Under rannsakningen framkom 1517 års bebindelsebrev. Konungen har förstått eller någon annan framhållit för honom, att

[7] Josef Sandström, Kättardomen vid Stockholms blodbad, HT 1928, s. 35 f.
[8] Scandia 1928, s. 10.

detta kunde motivera ett kättarprocessförfarande med de fördelar en dylik rättegångsform erbjöd honom. Ärkebiskopen å sin sida har med sin kunskap i gällande kanonisk rätt genast insett de nackdelar, detta tillvägagångssätt skulle medföra för honom själv. Till följd härav har ett meningsutbyte mellan Trolle och Kristian ägt rum, varvid konungen drev sin vilja igenom. Han beslöt, att aktionen skulle föras vidare i kättarprocessens form. Men då visade det sig också nödvändigt med en anklagelse för kätteri. Ärkebiskopen nödgades därför omforma eller låta omforma de ursprungliga inlagorna i enlighet härmed. Han har dock in i det sista gjort ett visst passivt motstånd och sökt undvika en *direkt* anklagelse för nämnda brott. Ty sententians klagoskrift lägger alltjämt huvudvikten vid våldsdåden och skadegörelserna men anklagar endast indirekt sturemännen för kätteri, i det den nöjer sig med att benämna dessa uppenbara kättare. För den andliga domstolen, som sammanträdde den 8 november, var emellertid detta tillräckligt, och frågan var genom konungens viljeyttring för övrigt redan avgjord. Klagoskriftens formulering, som föregriper domslutet — de anklagade betraktas redan på förhand som uppenbara kättare — tolkar prelatens resignation inför detta faktum. Trolle har inför kättardomens ofrånkomlighet, när det gällde att utkräva hämnd på vedersakarna inom Sturepartiet, och i anslutning till konungens löfte sökt bevaka sina intressen genom att förläna den nya anklagelseskriften supplikens form.

Den andliga domstolens ledamöter, bland vilka jämte ärkebiskopen märkas biskoparna av Odense, Linköping och Västerås, hade, ehuru av ekonomisk-politiska skäl motståndare till kättarprocessförfarandet, intet annat val än att avkunna en fällande dom. Därmed är dock icke sagt, att de nödvändigtvis varit föremål för direkt tvång eller tryck från konungens sida. När Kristian enligt Uppsalakanikernas relation förespeglat Trolle, »att honom skulle ske fyllest för hans skada och fördärv i allehanda måtto», visar detta, att konungen kanske föredragit, att försäkra sig om ärkebiskopens och kyrkomännens relativt frivilliga medverkan genom att använda sin vanliga taktik — frikostiga löften. I den givna situationen bestod Gustaf Trolles enda utsikt att erhålla det åtrådda skadeståndet i hoppet, att Kristian, trogen sitt löfte, skulle till honom utlämna de dömda kättarnas förbrutna egendom. Alla övriga

utvägar voro stängda. Under sådana omständigheter återstod endast att fälla den önskade domen. Ett vittnesbörd om, att denna dom icke varit resultatet av direkt yttre tvång eller under påtryckning avkunnats helt och hållet mot bisittarnas vilja, lämnar den relation, som tre av dem, Jöran Turesson, Peder Galle och Erik Geting, kort före konungavalet 1523 på befallning överlämnade till Gustaf Vasa.[9] Berättelsen präglas av en ängslig månhet att undvika allt, som kunde föra tanken till en avgiven kättardom.[1] De tre kanikerna förneka helt enkelt, att någon rättegång ägt rum och hava rent ut påstått, att »icke utgick där någon dom eller sententia»[2], ehuru en av dem, domprosten Jöran Turesson, hängt sitt sigill under kättardomsurkunden[3]. Anledning saknas alltså icke att instämma i omdömet, »att saken för deras vidkommande varit på något sätt tvetydig eller sjuk».[4] Men självfallet hava domstolsledamöterna med Trolle i spetsen känt olust inför ett förfaringssätt, som skulle försätta dem själva i en osäker position, när det gällde att få kyrkans krav på ekonomisk gottgörelse tillgodosedda, vilket de måste hava insett. Att Kristian II däremot varit synnerligen tillfredsställd med den form för uppgörelsen, han genomdrivit, är påtagligt. Både i proklamationen av den 9 november[5] och kanske ännu tydligare i brevet till Peder Hvid två dagar senare[6] visar sig konungen påfallande ivrig att framhäva, hurusom Sten Stures anhängare och Kristina Gyllenstierna dömts för uppenbart kätteri. Och man undgår icke att i båda aktstyckena förnimma en underton av triumf. Men det är här mindre fråga om en triumf över de avrättade än över de besegrade, överlistade och förödmjukade prelaterna.

---

[9] Den föreligger i två redaktioner, dels ett samtida koncept (se HT 1918, s. 116 f.), tryckt i HT 1918, s. 118 ff., dels i en senare avskrift, tryckt i HSH 2, s. 3 ff. och SRS III:1, s. 68 ff. Den viktigaste skillnaden mellan de båda upplagorna är, att orden »thet wi kunne forstaa», som i konceptet åtföljer bedyrandet, att någon dom eller sententia icke sett dagen, saknas i avskriften. I fråga om orsaken till uteslutningen ansluter sig förf. till Weibulls uppfattning (se Scandia 1928, s. 40).

[1] Lauritz Weibull, Stockholms blodbad, Scandia 1928, s. 33–40.

[2] HT 1918, s. 120; HSH 2, s. 10; SRS III:1, s. 69.

[3] HT 1918, s. 125.

[4] Ahnlund, a. a., s. 22.

[5] Hadorph, a. a., s. 453 ff.

[6] FMU 8, s. 34.

Gustaf Trolle hade nått sina syften endast på den punkt, där hans intressen sammanföllo med konungens d. v. s. vedergällningen mot Sturepartiet. Men i övrigt hade ärkebiskopens och rådspartiets politik resulterat i ett katastrofalt misslyckande. Uppsalakonstitutionen av den 6 mars hade utplånats av arvrikesförklaringen, och medelst kättarprocessförfarandet hade strävandena att ekonomiskt återupprätta kyrkans sjunkna maktställning korsats. Tre av unionspartiets ledare hade jämte Sturemännen fått böja huvudet under bödelssvärdet. Själv fick Trolle förgäves vänta på det utlovade skadeståndet, han utpekades av Kristian II som blodbadets verklige anstiftare, och slutligen måste ärkebiskopen finna sig i att vid tillsättandet av ståthållareposten i Sverige stå tillbaka för den obskyre uppkomlingen Didrik Slagheck. Allt detta medförde för rådsaristokratiens del ett bestämt avståndstagande från den dansk-nordiska unionstanken, ej minst bland kyrkans män. Ett talande och påtagligt vittnesbörd härom lämnar biskop Brasks bittert danskfientliga hållning under de följande årens befrielsekrig.

* *
*

De blodiga uppgörelserna fingo följder, som Kristian II icke förutsett. Sturepartiet och unionspartiet förenades i hatet mot den omilde tyrannen. Båda parterna fingo ett vitalt intresse av att göra slut på unionsmonarkens svenska konungasaga, en politik som tills vidare sammansvetsade de forna motståndarna. Men detta innebär icke, att de skarpa motsättningarna mellan rådsoligarkien och de sturetrogna utplånats eller ens mildrats. Det var att förutse, att samförståndet skulle upphöra, så snart inkräktaren kastats ut ur riket och det gemensamma målet därmed nåtts. Sturepartiets politiska slutmål måste självfallet vara restitutionen av den stupade riksföreståndarens dynasti och överhuvud taget återställande av den gamla regimen med dess generöst tillmätta bondefrihet och snäva behandling av det högre frälset. För det forna unionspartiet åter, som de närmast förflutna åren sett sig hårt trängt av den folkliga diktaturen, var ett återupprättande av det förhatliga Sturevåldet uteslutet. Så långt voro linjerna klara. Men frågan var: vilken väg skulle rådspartiet välja för att nå sina syften? Att falla tillbaka på den traditionella unionspolitiken var numera ogörligt.

Den allmänna förbittringen i landet mot Kristian II och Danmark syntes obevekligt sätta punkt för dylika strävanden. Likväl är detta förhållande icke den enda eller ens den avgörande orsaken till aristokratiens ändrade signaler i den nordiska frågan.

Efter Kristian II:s fall i april 1523 hade Danmark i Fredrik I fått en erkänt adelsvänlig och ur högfrälsets synpunkt i alla avseenden acceptabel konung. Men det är påfallande, att de högaristokratiska kretsarna i Sverige med biskop Brask i spetsen även *efter* det danska regimskiftet fortsatte att lägga i dagen en demonstrativt fientlig hållning gentemot Danmark. Detta ställningstagande kom på hösten 1523 t. o. m. i konflikt med själve Gustav Vasas politiska intentioner. Konungen förefaller nämligen vid berörda tidpunkt hava önskat en utjämning i förhållande till den nordiske grannen och i denna avsikt börjat förbereda en försoningspolitik.[7] Vad har då förorsakat det svenska rådspartiets avvisande inställning mot den av adeln i hemlandet högeligen uppskattade nye danske konungen? Kristian II:s bekanta arvrikesförklaring av år 1520 torde lämna svaret på frågan. Denna statshandling hade skapat ett för de högadliga intressena betänkligt prejudikat till den oldenburgska ättens favör. Den farhågan låg onekligen nära till hands, att en ny unionskonung av huset Oldenburg under sina tänkbara strävanden att etablera en enväldig regim kunde finna ett starkt stöd i det farliga aktstycket. Att man på ledande aristokratiskt håll haft ögonen öppna för det ödesdigra dokumentets betydelse, därom vittnar tydligt nog biskop Brasks enträgna försök att åren 1524–25 få till stånd en officiell protest mot den fallne unionsmonarkens lagstridiga arvhyllning.[8]

Det kan således anses fastställt, att högfrälsets ledare för framtiden varken kunde eller ville på nytt beträda unionspolitikens väg, när det gällde att hindra en befarad restitution av Sturediktaturen. En enda för aristokratien tilltalande lösning återstod: den nationella monarkien på landslagens grund. Detta konungadöme var nämligen kringgärdat med ur rådsoligarkisk synpunkt tillräckligt betryggande garantier och inskränkningar. Det gällde endast att finna den rätte mannen. Han finge icke hava varit för djupt in-

[7] Se nedan, avd. III.

[8] Tor Berg, Riksdagens utveckling under den äldre Vasatiden 1521–1592 (Sveriges Riksdag, Avd. I, Bd 2), s. 81 och 84.

blandad i Kristian II:s politik, men å andra sidan borde han i olikhet med Sturarna icke kunna framställa ärftliga eller sedvanerättsliga anspråk på regeringsmakten i Sverige. Slutligen måste han vara av förnäm börd. En som fyllde dessa fordringar fann man i den unge framgångsrike upprorsledaren Gustaf Eriksson av Vasaätten.

De flesta forskare äro med all rätt ense om, att Gustaf Vasa till en början framträtt som Sturepartiets ledare. Sin bekräftelse får detta antagande av dalaallmogens liknöjdhet inför avrättningarna i Stockholm den 8 november 1520; dessa hade ju främst drabbat de kyrkliga och adliga herrarna. Det var först när Kristian tycktes vilja inkräkta på de fri- och rättigheter, dalkarlarna åtnjutit under Sturarnas folkliga regemente, som man grep till vapen, förvisso i avsikt att återställa Sturevåldet. För det gamla unionspartiet gällde det nu att länka händelserna i önskad riktning. Under loppet av år 1521 anslöt sig den svenska adeln till upproret. Men detta skedde icke reservationslöst. Man förstod skickligt konsten att redan på ett tidigt stadium ställa villkor och skaffa sig garantier. Ett ganska säkert vittnesbörd härom lämnar den överenskommelse, som den 25 juli 1521 ingicks mellan biskop Brask och riksföreståndaren. Detta aktstycke innehåller ett par bestämmelser, som påtagligt falla utom ramen för en strikt privat uppgörelse. Gustaf Vasa förbinder sig, sedan biskopen först lovat uppsäga Kristian II tro och lydnad, att icke bortgiva någon förläning i Östergötland utan »hans nådes» samtycke, att skydda och försvara kyrkans privilegier, medlemmar och egendom, att Brask oåtspord icke »göra dagtingan med någon utländskan herre till rikets beskärm» samt slutligen att icke förbinda sig med någon, »Svenskan herra, friboren man eller androm till skada».[9] Som synes har Linköpingsbiskopen varit särdeles angelägen att redan från början inskränka riksföreståndarens maktbefogenheter. Avtalet gällde visserligen endast för Östergötland, men hade med största sannolikhet en vidare syftning. Det behöver knappast råda tvivel om, att det här är fråga om en preliminär handfästning. Endast en knapp månad senare valdes Gustaf Vasa på ett herremöte i Vadstena till Sveriges riksföreståndare. Det är av vikt att observera, att det är på ett *herremöte*, som den framgångsrike upprorsledaren korats till

[9] GVR I, s. 3.

rikets regent. Allmogens medverkan påkallades icke. Aristokratien hade — som en gång på Engelbrekts tid — med ens trätt i förgrunden. Högfrälset erkände Gustaf Vasa som ledare, men säkerligen endast under den förutsättningen, att Sturediktaturen icke tilläts återuppstå. Det är långt ifrån osannolikt, att den nye riksföreståndaren sympatiserat med detta program. Visserligen hade han, så vitt man vet, framstått som en lojal tjänare till Sten Sture d. y. men å andra sidan varit känd för sina goda förbindelser med den mot regimen oppositionelle doktor Hemming Gadh. Själv av hög börd, medlem av en av landets förnämsta riksrådsätter, har han förvisso både av böjelse och intressen känt sig dragen till sina likar, även om den världskloke ynglingen säkerligen icke gjort sig några illusioner om ståndsbrödernas oföränderliga trohet. Dessa å sin sida anade nog icke de planer, som till äventyrs redan nu grodde i den förslagne Vasaättlingens sinne. Den lätt nedlåtande och välvilligt överseende ton, som Hans Brask till en början anslår mot riksföreståndaren, ger klart besked om, vem biskopen ansåg vara den verklige ledaren.

Under den närmast följande tiden spåras en förskjutning av den inre maktbalansen i Sverige. Rådets inflytande synes hava ökat. Icke förty förblev dock än så länge bondeklassen den utslagsgivande maktfaktorn av det enkla skälet, att landets krigsmakt huvudsakligen utgjordes av den uppbådade allmogehären. Det väpnade folkuppbådet var en makt i staten. På detta berodde så gott som uteslutande ett framgångsrikt fullföljande av striden mot Kristian II. Rikets ledning måste i den situationen taga största hänsyn till de sturetrogna bönderna. Men på sommaren och hösten 1522 inträdde en radikal förändring av detta läge. Lübeck ingrep i kampen mot unionskonungen. Örlogsfartyg och landsknektar ställdes av hansestaden till den svenske riksföreståndarens förfogande. Följden av det tyska krigsfolkets ankomst blev, att bondeskarorna hemförlovades. Denna händelse betecknar den avgörande vändpunkten i vårt lands inre historia under befrielsekriget. Ty när bondehären upplöstes, och dess uppgifter övertogos av det tyska krigsfolket, splittrades härigenom samtidigt Sturepartiets krafter i så stor utsträckning, att det aristokratiska partiets övertag var givet.

I början av juni 1523 rådde liv och rörelse i biskopsstaden Strängnäs, dit en riksdag sammankallats — den första under Gustaf

Vasas regering. Händelserna följde slag i slag. Den 2 juni gåvo riksråden riksföreståndaren säte och stämma i riket framför biskoparna[1] — en lika uppsendeväckande som betydelsefull nyhet. Samma dag (enligt en annan uppgift följande dag) kompletterades rådet med nio nya män.[2] Fyra av dessa blevo lagmän.[3] Några dagar senare, den 6 juni, valdes Gustaf Vasa till Sveriges konung.

Konungavalet i Strängnäs framstår som en given följd av den nyss antydda inrepolitiska utvecklingen under befrielsekriget. Dess förnämsta innebörd är rådspartiets definitiva seger över Sturepartiet. Två omständigheter vid valet bekräfta denna slutsats och böra därför i detta sammanhang understrykas.

Den ena gäller personvalet vid kompletteringen av riksrådet. Ingen av de utsedda[4] har gjort sig känd som Stureanhängare. Däremot hava bevisligen två av dem — Berend von Mehlen och Peder Hanson — tidigare tjänat Kristian II och Gustaf Trolle.[5] En tredje, Ivar Fleming, som vid konungavalet fungerade som lagman i Södra Finlands lagsaga, hade, trots mäktiga förespråkares förböner, av Sten Sture d. y. kort efter dennes regeringstillträde fråntagits Kumogårds län[6] och kan således ganska säkert betraktas som Sturefiende. Av allt att döma hava de nya rådsherrarnas närmaste uppgift varit att förskaffa rådspartiet en betryggande majoritet. Åtgärden var så mycket mera befogad, som Sturepartiets ledare, Peder Sunnanväder, genom sitt val till biskop i Västerås fått säte i rådet, och icke mindre än tio riksråd av Sten Sture d. y:s rådsuppsättning[7] ännu funnos kvar. Av dessa kunna endast tre, nämligen biskop Brask, Ture Jönsson (Tre rosor) och Johan Arendsson (tillbakasående ulf), vilken sistnämnde kort efter Sten Stures död anslutit sig till oppositionen mot den stupade riksföreståndarens regeringssystem (han återfinnes sålunda bland de svenska utfärdarna av fördraget i Uppsala den 6 mars 1520)[8],

---

[1] HH 26:II, s. 2.

[2] GVR I, s. 63 f.; HH 26:II, s. 2.

[3] De voro: Peder Erlandsson (Öland), Axel Anderson (Västmanland och Dalarna), Tord Bonde (Tiohärad) och Ivar Fleming (Söderfinne). HH 26:II, s. 7.

[4] GVR I, s. 63 f.

[5] Om Peder Hansson, se Gustaf Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor II, s. 803.

[6] FMU 7, s. 238; jfr s. 179 f.

[7] BSH V, s. CLXVII f.

[8] ST III, s. 606.

anses som motståndare till Sturevåldet. Bland de sju före Strängnäsriksdagen under befrielsekrigets gång utsedda rådsherrarna äro — utom Peder Sunnanväder — den utvalde biskopen av Strängnäs, Magnus Sommar, och sannolikt även Nils Olsson (Vinge) och Michel Nilsson att anse som anhängare till denna regim[9], medan endast en, Lars Siggesson (Sparre) — av Gustaf Vasa upphöjd till riksmarsk — med säkerhet kan räknas till motparten. Denne hade nämligen före sin anslutning till upproret stått i Kristian II:s tjänst.[1] Till sist kan antecknas, att av den nyvalde konungens främsta medhjälpare utområds hade kanslern, Erik Svensson, 1520 lämnat Sturarnas tjänst och övergått till konung Kristian.[2] Den ryktbare Laurentius Andreæs politiska föregående är icke närmare utrett, men man vet, att han varit bisittare i den andliga domstol, som timmarna före Stockholms blodbad dömt de av Gustaf Trolle anklagade att »för uppenbara kättare hållas och kallas».[3] Gustaf Vasa har således icke hämtat sina förnämsta rådgivare ur det »nationella» Sturepartiets led utan från kretsen kring Kristian II och Gustaf Trolle.

Minst lika beaktansvärd förefaller dock den andra omständigheten. Man har, som professor Tunberg framhållit, med anmärkningsvärd och nästan ängslig noggrannhet vid konungavalet iakttagit de av landslagen stadgade formerna och föreskrifterna.[4] Detta förhållande styrker antagandet om det nationella konungadömet på landslagens grund som högfrälsets utväg mellan den ärftliga unionsmonarkiens Scylla och Sturediktaturens Charybdis. Tanken var icke ny. Elva år tidigare hade rådspartiet försökt en liknande utväg genom att till riksföreståndare utse en likasinnad ståndsbroder. Det är samma uträkning, som legat till grund för såväl Erik Trolles val till riksföreståndare 1512 som Gustaf Vasas konungaval 1523, nämligen upphöjandet av en man ur den egna kretsen till rikets regent, i det förra fallet som primus inter pares, i det senare kringgärdad av landslagens alla inskränkningar i de kungliga maktbefogenheterna.

Men den nykorade härskaren själv? Vad rörde sig i hans sinne i det högtidliga ögonblick, då han knäböjande svor konungaeden?

[9] Berg, a. a., s. 51; Nordisk Familjebok, 2 uppl., bd 32, sp. 673 f.; BSH V, s. 648.

[1] Berg, a. a., s. 49. [2] Berg, a. a., s. 49. [3] HT 1918, s. 122 ff.

[4] Sven Tunberg, Gustav Vasas konungaval år 1523, s. 52.

Kanske gingo hans tankar till farfarsfaderns, den oböjlige drotsen Krister Nilssons sega kamp om makten i Sverige, kanske skymtade för hans inre öga de båda fränderna, den krigiske Linköpingsbiskopen Kettil Karlsson och den ridderlige Erik Karlsson Vasa, vilken, som det sagts, ett ögonblick trott sig kunna »lyfta Sveriges krona på sin glavenspets».[5] Inget vet det. Men vad man vet är, att Gustaf Vasas regering i icke ringa grad blev en besvikelse för konungamakarne. Redan följande år måste rådet avge en försäkran, att konungen »bör ju efter lagen fullmäktuge råda och styra borgom och landom, kronones skatt och Uppsala öd».[6] Innebörden härav var, att konung Gustaf fick fri förfoganderätt över länen — i själva verket en sanktion av den praxis, som i fråga om länsväsendet tillämpats av Sten Sture d. y. Rusttjänsten blev föremål för noggrann reglering. Betänkligast av allt — ur rådspartiets synvinkel — var dock, att konungen snart nog visade sig uppenbart styra hän mot arvrikets införande. Redan Gustaf Vasas tydliga obenägenhet för den av Brask föreslagna protesten mot Kristian II:s arvhyllning av år 1520 varslade illa för framtiden.[7]

Men trots allt detta är det ofrånkomligt, att Gustaf Vasas hela regeringstid präglas av ett dämpat men omisskänneligt aristokratiskt-reaktionärt drag. Rådet bibehåller ett varierande men märkbart inflytande, särskilt i fråga om utrikespolitiken.[8] Behandlingen av bönderna blir avgjort stramare än under Sturetiden. Allmogen drabbas av kraftiga skattehöjningar, medan de skärpta bestämmelserna om adelns rusttjänstskyldighet i stort sett stanna på papperet.[9] Under det att Kristian II:s forna anhängare behandlas med överraskande mildhet och hänsyn — det mest flagranta exemplet är Gustaf Trolles fader, Erik Trolle, som av Gustaf Vasa icke endast återfick sin förverkade egendom utan även på nytt insattes i riksrådet — och i en del fall t. o. m. återfinnas i konungens närmaste omgivning, gjordes processen blodigt kort med Sturepartiets och den Sturetrogna allmogens män. Man frestas nästan att på den punkten tala om en komplettering av Stockholms blodbad. Det som emellertid i särskilt hög grad skänker den förste vasakonungens

[5] Emil Hildebrand, Gustav Vasa, s. 5.
[6] SRA I, s. 27.
[7] Berg, a. a., s. 81 och 84.
[8] Se Georg Landberg, De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, passim.
[9] Hans Forssell, Sveriges inre historia från Gustaf den förste, s. 80 ff.

regering en utpräglat medeltidsaristokratisk karaktär, är de stora förläningarna på tjänst till högadelns spetsar — en Lars Siggesson (Sparre), en Sten Eriksson (Leijonhufvud), en Gustaf Olofsson (Stenbock) m. fl.[1] Läntagarens praktiskt sett enda motprestation bestod i den sedvanliga rusttjänsten. För allmogens del innebar en dylik förläning skattskyldighet till den adlige länsinnehavaren i stället för till kronan.

Den uppfattning, som här hävdats, kan till synes motsägas av Gustaf Vasas omstörtande kyrkopolitik. Är icke den radikala omvälvning, som påbörjades med 1527 års Västeråsbeslut, en direkt fortsättning på en av Sten Sture d. y. inledd antiklerikal politik, klart nog manifesterad av dennes våldsamma framfart mot ärkebiskopen? Frågan kan knappast besvaras jakande. Striden mellan Sten Sture och Gustaf Trolle var av övervägande politisk art, m. a. o. en makt- och intressekamp, och hade alltså veterligen icke sin orsak i någon principiellt kyrkofientlig hållning hos riksföreståndaren. Det var icke mot ärkebiskopen utan mot unionspartiledaren och Kristian II:s handgångne man, som rikets hövitsman vände sina vapen. Vill man söka upprinnelsen till Gustaf Vasas kyrkoreduktion, måste man gå längre tillbaka i tiden. Under Svante Nilssons regering förekommo, som Styffe påvisat, flere häftiga och delvis rätt elakartade förläningstvister mellan världsliga stormän å ena sidan och andliga dignitärer å den andra.[2] Det i detta sammanhang icke minst intressanta är, att de sedvanliga partigränserna härvid sprängdes. I dessa konflikter stodo mer än en gång unionsvänliga herrar mot lika unionsvänliga biskopar. Man skönjer här en begynnande och oförtydbar motsättning mellan andlig och världslig aristokrati. Under dessa omständigheter innebär den kyrkopolitiska utvecklingen under den förste vasakonungen ingenting annat än en seger för de världsliga herrarna, och kyrkoreduktionen blir i viss mån ett led i den inre nydaningsprocessen i aristokratisk anda. Denna uppfattning förefaller att bestyrkas av de kända klerikala sympatierna hos de mot Gustaf Vasa upproriska bönderna. Särskilt under Dackefejden göra sig dessa sympatier starkt gällande.

---

[1] Joh. Ax. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630, första delen, s. 47 (MRA, Ny följd II:6).

[2] BSH V, s. XVIII f.

III

DE SVENSK-DANSKA RELATIONERNA FRÅN UNIONSUPPLÖSNINGEN TILL DET DEFINITIVA BESLUTET OM GOTLANDS-EXPEDITIONEN

Året 1522 medförde nya allvarliga svårigheter för Kristian II och hans nordiska monarki. Icke nog med att de svenska upprorsmännen inregistrerade fortsatta framgångar. På sommaren ingrep Lübeck i konflikten genom en inofficiell hjälpsändning till Gustaf Eriksson, något senare följd av hansestadens officiella krigsförklaring och, i oktober, en ny undsättningsexpedition, ledd av de tyska rådsherrarna Bernt Bomhouwer och Herman Plönnies, vilka hade i uppdrag att förbereda och verkställa ett svensk-hanseatiskt anfall mot Skåne.[1] I december sammansvuro sig några jutska riksråd mot konungen och funno snart ett stöd hos hertigen av Holstein. Denne, som i början av fejden förhållit sig neutral, lovade de upproriska sitt bistånd och avslöt den 5 februari med Lübeck ett anfallsförbund mot konungen.[2] Det kan visserligen icke bestridas, att dessa händelser givit Kristians välde dödsstöten, men huvudsakligast — åtminstone i första hand — genom sin moraliska inverkan på denne, i det de bragt konungen att förtvivla om en framgångsrik kamp och därmed förlamat hans handlingskraft. Objektivt sett var Kristians ställning — ehuru allvarlig — i verkligheten långt ifrån ohållbar. Sjötåget 1522 hade givit ett dåligt utbyte och invasionsförsöket i Skåne totalt misslyckats; den resultatlösa krigföringen hade dock dragit betydande kostnader och hårt ansträngt de alliera-des ekonomiska resurser, och slutligen var förhållandet mellan tvenne av de förbundna — Lübeck och Danzig — icke det hjärtligaste.[3] Vad hertigen av Holstein beträffar, bröt han först den 9 mars upp från Gottorp — den 26 i samma månad hyllades han som konung på Viborgs landsting — och det dröjde ända till den 13 april, innan hans härsmakt övergick till Fyen. Efter det svenska fälttågets stagnation i februari hade Kristian i själva verket fria händer mot de upproriska. En hänsynslös framfart hade

[1] Rudolf Bergström, Det svenska krigståget mot Skåne vintern 1523 (HT 1937, s. 113 ff.).
[2] HR 8, nr 280.
[3] HR 8, nr 162.

här varit det enda möjliga. Några a priori lönlösa förhandlingar med upprorsmännen under förra hälften av februari och ett lamt försök något senare att skilja Danzig från den fientliga ligan[4] var allt. Kristian II gav spelet förlorat; i mitten av april avseglade han till Holland. För ögonblicket var Skandinavien delat mellan trenne makthavare. Kristian II var sålunda alltjämt herre över ett ansenligt område, nämligen Norge, Finland, Gotland, Själland med småöarna och de skånska provinserna samt Stockholm och Kalmar, medan den nye konungen behärskade Jylland och Fyen samt Gustaf Eriksson det egentliga Sverige och Viken.

Hertigens framträdande på skådeplatsen komplicerade emellertid läget för Sveriges och även Lübecks vidkommande. Holsteinaren framträdde nämligen redan från början med anspråk ej blott på Danmarks och Norges utan även på Sveriges krona. Lübeck ställdes nu inför uppgiften att taga ställning till dessa hertigens unionella aspirationer och den därav följande självklara motsättningen mellan den senare och riksföreståndaren.

Det är tydligt, att Fredriks svenska anspråk mötts av motstånd från den lübeckska regeringens sida. Den skandinaviska storstatstanken hade av många skäl varit de styrande i hansestaden osympatisk och framstod efter Kristian II:s korta välde med dess vittsvävande planer som enbart förhatlig. Texten till fördraget med hertigen bär vittne om meningsbrytningarna, som — åtminstone formellt — resulterat i en kompromiss. Realiter innebär emellertid traktaten en seger för den hanseatiska ståndpunkten. Lübeck förbinder sig visserligen att efter bästa förmåga arbeta för Sveriges förening med Danmark och Norge, men i händelse av svenskt motstånd och väpnad konflikt förbehåller sig staden uttryckligen att få stå neutral; man vill, som det heter i fördraget, icke deltaga i stränga åtgärder mot våra vänner, svenskarna. Men icke nog med detta. Vid konfliktfall förbehåller sig Lübeck dessutom fri seglation på Sverige.[5] Denna bestämmelse innebär i själva verket ett gynnande av Sverige på motsidans bekostnad. Ty som bekant hade den lübeckska tillförseln till Sverige givit upphov till en av de mest betydande motsättningarna mellan hansestaden och Kristian II. Fredrik hade härmed fått en tydlig vink, att Lü-

[4] HR 8, nr 337 och 346.
[5] HR 8, nr 280, s. 316 f.

beck *icke önskade unionens förnyande*. Ty rådets ståndpunkt har knappast dikterats av hänsyn till Sverige i och för sig. En annan bestämmelse i traktaten, enligt vilken Lübeck — i händelse att hertigen skulle behöva ett större antal krigsfolk än det stipulerade — förband sig att komma honom till undsättning med de i stadens tjänst stående knektar, som för närvarande befunno sig i Sverige[6], synes snarare tyda på en viss förkärlek för holsteinaren.

Större svårigheter har dock vållats Lübeck av den svenska expansionspolitiken gentemot Danmark, vartill det svensk-lübeckska vinterfälttåget utan tvivel givit impulsen. Ett krigståg till Norge i slutet av mars och början av april resulterade i ockupationen av Viken, varjämte de skånska provinserna blevo föremål för erövringsplaner från riksföreståndarens sida. Härmed hade grunden lagts till ännu en motsättning mellan denne och konung Fredrik, en motsättning som genom Kristians flykt och holsteinarens framgångar avsevärt skärptes. Fredrik I betraktade den svenska expansionen som en fientlighet mot det danska väldet som sådant, medan däremot Gustaf Eriksson gjorde gällande, att angreppen endast riktade sig mot konung Kristian, och att landsdelar, som härunder fråntogos denne, alltså med erövringens rätt tillkomme svenska kronan.[7] Den växande spänningen medförde, att Lübecks ömtåliga ställning som båda de rivaliserande parternas bundsförvant i längden måste bliva allt vanskligare. Det är redan av detta skäl ganska förklarligt, att den lübeckska statskonsten under den följande tiden kom att röra sig i »slingrande»[8] banor i förhållandet till unionsmonarkiens båda successionsstater. Men därutöver måste man räkna med, att inre motsättningar (sociala och konfessionella) kunnat påverka hansestadens yttre politik. Sex år senare resulterade den inre spänningen i en demokratisk omvälvning. De inrepolitiska slitningarna hava emellertid redan 1520 gjort sig märkbara, varvid man även kan konstatera, att meningarna beträffande utrikespolitiken varit delade. Detta framgår tydligt nog av en strax efter den 14 februari 1520 daterad rapport från Anders Glob till Kristian II angående förhållandena i Lübeck. I rapporten fastslås, att lübeckarna ämna motarbeta Kristians företag mot Sverige, särskilt om konungen ej snart lyckades taga Stockholm. Borgmästarne

[6] HR 8, nr 280, s. 315.
[7] Allen, IV:2, s. 36. [8] Hildebrand, s. 64.

och de flesta rådmännen såge visserligen ogärna, att det komme till fejd med den danske härskaren; deras åtgärder i denna riktning företoges av nödtvång, ty de vore i motsatt fall icke säkra till liv och lem.[9] — Det är tydligt, att rådspartiet i sin yttre politik varit försiktigare och mera återhållsamt än köpmannafraktionen, som av allt att döma önskat en djärvare kurs. Motsättningarna mellan råd och menighet hava för övrigt tagit sig uttryck i tvistigheter mellan Lübecks representanter i Sverige d. v. s. mellan Johan Sasse å den ena sidan och de båda rådssändebuden Bernd Bomhouwer och Herman Plönnies å den andra. Den förre hade medföljt hjälpexpeditionen till Sverige sommaren 1522 — i egenskap av ombud för köpmännen — varvid han medfört ett utkast till nya privilegier. Rådssändebuden avböjde emellertid att i privilegiefrågan samarbeta med Johan Sasse. Denne fortsatte likväl sina underhandlingar med riksföreståndaren och gjorde i det följande anspråk på att vid förhandlingarna ej blott betraktas som jämställd med utan t. o. m. överordnad de båda rådsherrarna, något som dessa djupt kränkta med största skärpa tillbakavisade.[1] — Det kan tilläggas, att Herman Plönnies vid omstörtningen 1529–1531 var en av de båda borgmästare, som då sågo sig nödsakade att lämna staden, medan den bekante köpmannen Herman Iserhel framstod som en av den segrande riktningens förgrundsfigurer och en ivrig anhängare av Wullenwevers hänsynslösa och hasardartade utrikespolitik.

Vid bedömandet av hansestadens ställning till den påbörjade svenska expansionspolitiken måste alltså de ovannämnda inre förhållandena särskilt uppmärksammas. Det visar sig då, att medan rådet uppträtt relativt lojalt mot konung Fredrik, har folkpartiet på allt sätt sökt egga Gustaf Eriksson till erövringar på Danmarks bekostnad och det även sedan anfallsplanerna mot Skåne på svensk sida tills vidare skrinlagts.[2]

Efter Kristian II:s fall var emellertid spörsmålet om Sveriges framtida förhållande till Danmark den nordiska politikens huvudproblem. Närmast gällde det unionens vara eller icke vara. I Sverige hade Kristian II:s hänsynslösa framfart, som kulminerat i

[9] HR 7, nr 277. Skrivelsens datum är ej exakt.

[1] HR 8, nr 194, 195 och 333, s. 348.

[2] HR 8, nr 391, 430 och 496. Se även Rudolf Bergström, Stilleståndet mellan Berend von Mehlen och det skånska ridderskapet våren 1523 (HT 1942), s. 389.

Stockholms blodbad, förtagit alla sympatier för en fortsatt förening med de båda andra nordiska länderna. Härvid har med all sannolikhet — kanske i ännu högre grad än blodbadet — arvhyllningen visat sig ödesdiger. Den var liktydig med ett slag i ansiktet på det svenska unionspartiet och strök ett brett streck över dettas politiska program. I Danmark har man däremot till en början inriktat sig på att söka bevara unionen. Hertigen av Holstein hade redan från början av sitt uppror mot konungen — måhända under sina danska rådgivares påverkan — fattat detta mål i sikte. Som ovan berörts hade Fredrik i förbundsfördraget med Lübeck av den 5 februari 1523 begärt stadens bistånd till vinnande av den svenska kronan. Vi hava även sett, att stadens regering förbundit sig härtill men med sådana förbehåll, att förbindelsens värde blev illusoriskt.[3] Då Lübeck emellertid måste räkna med en eventuell framgång för hertigens svenska planer, inrycktes i fördraget en bestämmelse, att Fredrik skulle bekräfta stadens gamla privilegier och sedvänjor även i Sverige.[4] Det är icke alldeles otänkbart, att traktatens bestämmelser rörande de allierades svenska politik kunna avspegla en strid mellan det svenskvänligare köpmannapartiet och rådet. I så fall har det förra hemburit segern.

Riksföreståndaren har redan i början av 1523 sökt komma i förbindelse med hertigen av Holstein. Det skedde genom en skrivelse daterad Söderköping den 22 febr.[5] I brevet, som utmynnar i en allmänt hållen begäran om välvillig neutralitet, uppehåller sig Gustaf utförligt vid konung Kristians ogärningar och kungör sitt val till riksföreståndare. Med största sannolikhet var det detta brev, som ett sändebud från Sverige, en viss Joachim Bockholt, skulle befordra till hertig Fredrik. Men beskickningen gällde icke endast hertigen av Holstein. Bockholt skulle på riksföreståndarens uppdrag även uppsöka hertigarna av Pommern och Mecklenburg.[6] Gustafs skrivelse till holsteinaren har tydligen endast utgjort ett led i hans strävan att söka anknytning till välsinnade tyska furstar.[7] Dess-

[3] Se ovan s. 104 f.

[4] HR 8, nr 280, s. 316. Möjligen kan uppskovet i den svenska privilegiefrågan delvis hava förorsakats av rådets önskan att avvakta unionsfrågans vidare utveckling.

[5] ST IV, s. 44 ff.

[6] HR 8, nr 364. (Joachim Bockholt till Gustaf Eriksson, Lübeck den 7 april.)

[7] Om hertigarna Bogislavs och Henriks ställning till den nya regimen i Danmark, se Allen, IV:2, s. 130 f.

utom har han den 22 febr. (aktstyckets datum) knappast ägt kännedom om hertigens förbund med Lübeck[8], eller varit underkunnig om dennes aspirationer på den danska kronan[9]. Det måste därför anses tvivelaktigt, om riksföreståndarens närmande till hertig Fredrik kan betraktas som en etapp i hans *danska* politik.[1] Beskickningen till de nordtyska furstarna utgör emellertid ett intressant vittnesbörd om Gustafs strävan att bryta sin politiska isolering och uppnå förbindelse med andra makter än Lübeck. Han vände sig även till den livländske ordensmästaren och lyckades av denne utverka tillförsel av spannmål till Sverige.[2]

Sedan Fredrik den 26 mars hyllats som konung på Viborgs landsting, återvände han till hertigdömena. Omkring den 7 april utfärdade han från Haderslev en skrivelse, vari han tillkännagav konungavalet och uppmanade svenskarna att avstå från det tillämnade anfallet på de skånska provinserna. Men därutöver innehåller brevet en varsam men oförtydbar unionstrevare. En direkt uppmaning att hylla konung Fredrik saknas visserligen. Men adressaterna inbjudas till ett möte med konungen, det danska riksrådet och de vendiska städerna. Ordalagen (szo lenge wii, vortt elskelige Danmarckis rigis raadtt oc the Vendiske stedher *om forscreffne trii rigens merckeligenn bestandelsze*, gaffn oc beste mett ether paa beligeligtt sted oc tiid tiill handling komme) giva vid handen, att det här icke kan vara frågan om annat än ett unionsmöte. De danska anspråken understrykas av, att svenskarna på ett ställe i skrivelsen benämnas »undersåtar».[3] — Det har sagts[4], att den nye danske konungen i och med ovannämnda skrivelse skulle hava gjort sig skyldig till ett ignorerande av riksföreståndarens person. Detta torde i någon mån få anses missvisande. Den svenske riksföreståndaren var nämligen — åtminstone formellt sett — endast en av ledamöterna i rikets råd, där han icke ens intog den förnämsta platsen, som sedan gammalt innehades av biskoparna med ärkebis-

[8] Det avslöts den 5 febr.

[9] Det jutska upproret har däremot varit känt i Sverige vid denna tid (Bomhouwer o. Plönnies till Lübeck, Upsala den 26/6, HR 8, nr 320).

[1] Vid denna tidpunkt hade hertigen ännu ej aktivt ingripit mot Kristian. Först den 9 mars bröt han upp från Gottorp.

[2] Dalin, 3:1, s. 68.

[3] ST IV, s. 48 f.

[4] Hildebrand, s. 52.

kopen i spetsen. Ingen av adressaterna är namngiven. Att skrivelsen i första hand är ställd till rikets biskopar är sålunda fullt korrekt och står i full överensstämmelse med den vedertagna rangordningen inom det svenska riksrådet.

En forskare har antytt, att det danska riksrådet varit den egentliga drivfjädern till konung Fredriks unionsplaner.[5] Detta är långt ifrån otänkbart. Det var förnämligast genom den danska aristokratiens personliga insatser och materiella uppoffringar som Sveriges krona vunnits åt Kristian II. Betecknande är, att konung Kristian efter hertigens hyllning av de upproriska frånkändes alla titlar utom den av konung av Sverige.[6] Enligt vad Berend von Mehlen inrapporterade till Lübeck om sina förhandlingar med Claus Bilde och Axel Urup, skulle dessa hava yttrat, att de hade fullmakt att ansluta till den, som kronorna tillfölle (by den to bliuen de de kronenn hebbenn sal).[7] De hava tydligen räknat med en fortsatt förening av de nordiska rikena. Konung Fredriks intresse för unionen har däremot av allt att döma varit ganska svalt. Han övergav i varje fall mycket snart alla planer i denna riktning för att i stället arbeta på ett förbund med Gustaf I.

Av tidigare angivna orsaker var emellertid ett försök att under dansk hegemoni återuppliva den skandinaviska förbundsstaten numera utsiktslöst i Sverige. Men däremot har man här kanske icke stått främmande för tanken på ett nordiskt storvälde under *svensk* ledning med ungefär samma omfattning som Magnus Erikssons rike.[8] Krigståget till Bleking i april, proklamationen till den skånska adeln (vilket aktstycke »präglas av de unionella tankegångarna, vända till Sveriges favör»)[9], infallet i Norge samt den svenska inblandningen i detta lands inre stridigheter 1523 och 1524[1] skänka stöd åt ovannämnda teori. Icke utan ett visst intresse är i detta sammanhang Berend von Mehlens löfte till skåningarna om självstyrelse under en infödd adelsman, för den händelse de vore villiga att ansluta sig till Sverige.[2]

---

[5] Lars Sjödin, Hans Brask (SBL 6, s. 55).
[6] Ekdahl, II, s. 378 (Greve Erik av Hoya till Kristian II, den 3 april).
[7] Stadtarchiv Danzig, 300 U 31, 713 C.
[8] Sjödin, a. a., s. 52 f. [9] Ibid. s. 53.
[1] Allen, IV:2, s. 203 f.; s. 243. Svenska planer på Norge skymta i Gustafs skrivelse till Hans Mule d. 30/6 1523. GVR I, s. 102 f.
[2] GVR I, s. 297.

Det kan anses konstaterat, att dessa svenska unionsplaner eller — om man så vill — expansionssträvanden underblåsts från demokratiskt håll i Lübeck åtminstone vad Skåne och Gotland beträffar. Detta framgår klart och tydligt av Herman Iserhels skrivelse av den 30 maj.[3] Även i fortsättningen sökte denne förmå konung Gustaf att sätta sig över stilleståndsfördraget och annektera Skåne, medan den danske konungen var upptagen av Köpenhamns belägring. I slutet av juni avsände köpmannen en ny skrivelse, som i sin aggressiva utformning icke lämnar något tvivel övrigt om lübeckdemokratiens intentioner beträffande de skånska provinserna och dess antagonistiska inställning till Fredrik I.[4] Gustaf lät sig emellertid ej påverkas. Hans planer hade korsats av den skånska adelns anslutning till konung Fredrik. En svensk invasion i Skåne skulle under de givna förhållandena oundvikligen lett till en väpnad konflikt med denne, något som torde hava stått klart för den unge härskaren. Hans politik har i varje fall gått ut på att undvika en dylik eventualitet. Att hans handlingssätt härvid verkligen påverkats av hänsyn till den nya regimen i Danmark framgår av några rader i konungens brev till Hans Mule[5] av den 30 juni: »Ok hade wel tiilbörligeth warith ytermere straffath kwngh cristiern ok hans medhaengiare baade vdi Norghe ok Anner stadz *hafde wij tet ey latith för högburin förstes kwng frederikx skuldth* Som nw utwald aer kungh i Danmark.»[6] — Gustaf hade desto större skäl till försiktighet som hans finansiella ställning var ytterst vansklig — knektarna pockade under tumultuariska scener på resterande 3 månaders sold, och de lübeckska rådssändebuden yrkade synnerligen enträget på skuldens betalning — och han dessutom ansåg sig ha skäl till oro över Lübecks hållning. Därtill hade han till synes ganska grundade skäl. Någon gång under fastan[7] hade han nämligen blivit underrättad om fördraget mellan hertigen och hansestaden, »i vilket Sveriges rike icke förgätits»[8].

---

[3] HT 1942, s. 389 f.

[4] »... barnet vnd schlat dot vnd nemet et yn myt gevalt, de hartyge kan Jw nycht j man ent tegen don sse vylt et holden de ffan kopenhagen bet mychely denket hyr tho myt den alder besten...». RA, Brev till Konungen 1521–1525.

[5] Electus i Oslo.

[6] GVR I, s. 102.

[7] 18 febr.–4 april.

[8] HR 8, nr 574; HH 26:II, s. 81.

Tydligt är, att den lübeckska regeringens löfte till Fredrik att främja dennes svenska aspirationer — troligen genom indiskretion — kommit till riksföreståndarens kännedom. Något senare har Gustaf säkerligen genom sin kansler, Erik Svensson, blivit informerad om biskop Brasks nyheter från Lübeck, som gingo ut på att hertig Fredrik numera kallade sig utvald konung av Danmark, och att lybeckarna i hög grad voro honom bevågna.[9] Under sådana förhållanden har konung Fredriks visserligen försiktiga men oförtydbara unionstrevare av den 7 april icke varit ägnad att i Sverige framkalla en ljusare syn på det utrikespolitiska läget.

Däremot torde det kunna starkt ifrågasättas, om sistnämnda skrivelse haft den betydelse för det svenska kungavalet, som tillmätes den av Tunberg. Enligt denne forskares uppfattning har Haderslevdepeschen anlänt till det i Strängnäs församlade riksmötet, där den genom sitt oroväckande innehåll framkallat ett brådstörtat avgörande i tronfrågan, vilket dock så att säga »legat i luften».[1] Denna hypotes vilar på tre förutsättningar, nämligen att skrivelsen anlänt efter den 2 men före den 6 juni, att konungavalet icke varit planerat redan vid riksmötets början, samt att brevets innehåll varit till den grad alarmerande, att det medfört de i Tunbergs teori påstådda konsekvenserna. — Dagen för ankomsten av konung Fredriks skrivelse till Strängnäs är icke känd. Dess innehåll delgavs de lübeckska rådsherrarna den 10 juni.[2] I det svenska riksrådets svarsbrev av den 20 säges den hava kommit vederbörande till handa »nw i neste förlidne daga».[3] Att den anlänt före den 6 juni kan icke bevisas. Tyngre vägande invändningar mot den nämnde forskarens uppfattning kunna emellertid framställas. Haderslevbrevets innehåll kan knappast hava varit ägnat att aktualisera den svenska tronfrågan. Dess huvudsyfte var att förmå svenskarna att avstå från sina krigiska avsikter mot Skåne (på den punkten visade sig de styrande i Sverige för övrigt tillmötesgå-

[9] »dux Fredericus Holsatie scribit se electum regem dacie volens de proximo suam prosequi coronationem, *et quod Lubicenses plurimum fauorizant pro eodem*». Brask till Erik Svensson, Noor den 20 maj. HSH 17, s. 122. Sett mot bakgrunden av Herman Iserhels ovannämnda skrivelser avslöjar detta brev den inre splittringen i Lübeck. — Av intresse är, att Brask erhållit sina uppgifter just från denna stad. Ibid.

[1] Tunberg, s. 36 ff.

[2] HH 26:II, s. 12.

[3] ST IV, s. 65 f.

ende).[4] Unionsanspråken finnas där visserligen men endast försiktigt och hovsamt antydda. Det måste anses uteslutet, att det inflickade ordet »undersåtar» och en inbjudan till ett möte, vars tid och plats ej närmare bestämts, skulle hava verkat till den grad alarmerande på de i Strängnäs församlade, att dessa därav föranletts till ett vid tillfället i fråga icke påtänkt kungaval. — Ingen källa antyder, att den nämnda skrivelsen väckt någon starkare förbittring i Sverige. Konungen har den 10 juni med de lübeckska rådssändebuden tydligen ganska lidelsefritt diskuterat dess innehåll med begäran att rådet i Lübeck skulle förmedla ett gott förhållande till Danmark.[5] Man konstaterar även, att det svenska riksrådets svarsbrev till konung Fredrik[6] (20 juni) är hållet i en tillmötesgående och fredlig ton; den irriterade stämning, som präglar oktoberskrivelserna från Söderköping, saknas här. — Redan vid riksdagens början vidtog rådet en uppmärksammad åtgärd. Det gav riksföreståndaren säte och stämma framför biskoparna.[7] Denna uppseendeväckande avvikelse från den sedan decennier hävdvunna rangordningen måste rimligtvis uppfattas som ett tecken på Gustafs nära förestående upphöjelse.[8] Valet synes sålunda hava varit beslutat redan vid riksmötets öppnande.

Av ovan anförda grunder torde Tunbergs teori få betraktas som ohållbar. Men därav följer icke, att hans uppfattning om unionssträvandenas inverkan på tronfrågan i sin helhet skulle varit felaktig.

Det inrepolitiska förspelet kan i stora drag rekonstrueras.[9] Men säkert är, att utrikespolitiska faktorer härvidlag spelat in — sannolikt på ett avgörande sätt. Detta tycks framgå av Gustafs proklamation till riket strax efter valet, vari konungen motiverar det skedda med, att riket därigenom skulle »blifwe weth baetre macth

---

[4] ST IV, s. 67. Reservation gjordes ang. Bleking. Landet skulle tills vidare förbliva under svenska kronan.

[5] »by oren oldesten touorschaffen, dat eyn erbar radt tho Lubeck by dersuluen ko. w. tho Dennemarcken wolden vorfugen, myt one gude naberschupp vnd eyndracht to holden». HH 26:II, s. 13.

[6] ST IV, s. 65 f.

[7] HH 26:II, s. 2.

[8] Tunberg (s. 34) har här kommit till en motsatt uppfattning.

[9] Rudolf Bergström, Dackefejdens djupaste upprinnelse (Svensk Tidskrift 1943) och ovan s. 92 ff.

ok holles i större vördningh j blandt vtlaenskae herrer ok förster».[1] I själva verket hade tidigare under året en händelse inträffat, som i hög grad varit ägnad att göra tronfrågan akut. Som redan nämnts, hade riksföreståndaren blivit informerad om den fatala punkten rörande Sverige i Lübecks fördrag med hertigen. Man hade nu fått vetskap om, att lübeckrådet fördragsenligt klart och tydligt förbundit sig att främja holsteinarens anspråk på den svenska kronan. Det vore mer än underligt, om icke denna underrättelse hos Gustaf och hans anhängare framkallat de starkaste farhågor.[2] Ett effektivt motdrag låg emellertid nära till hands. Det befarade hanseatisk-holsteinska anslaget mot Sveriges självständighet kunde genom riksföreståndarens upphöjelse på tronen lättast omintetgöras. Genom att försäkra sig om de lübeckska rådssändebudens medverkan vid valet[3] skaffade man sig ytterligare garantier mot de danska unionsplanerna.

Bomhouwer och Plönnies hava saknat anledning att motsätta sig valet. De hava i stället — åtminstone enligt egen uppgift — kraftigt tillstyrkt detsamma. Men däremot lämnar det tillgängliga källmaterialet ingen antydan om, att Lübecks politik direkt syftat mot detta mål.[4] Emellertid har en forskare, som ägnat denna tid sitt speciella intresse, ansett sig kunna konstatera, att de lübeckska köpmännen främjat Gustaf Erikssons sak i den svenska tronfrågan. »I Lübeck segrade de även politiskt inflytelserika köpmännens ekonomiska synpunkt på den svenska frågan. Privilegiernas utfärdande och skuldens betalande trodde de bäst kunna förverkligas genom 'vännen' Gustavs konungaval.»[5] Skulle detta visa sig vara riktigt, ligger den misstanken nära till hands, att det varit lübeckdemokratiens ledare, som gjort sig skyldiga till den ovannämnda indiskretionen beträffande fördraget med hertigen — givetvis i avsikt att påskynda den åsyftade politiska utvecklingen i Sverige.

[1] GVR I, s. 65.

[2] Jfr konungens yttrande i denna sak till de lübeckska sändebuden. HH 26:II, s. 81.

[3] HH 26:II, s. 7 f.

[4] Gottfrid Carlsson har i denna fråga kommit till ett motsatt resultat (Sv. tidskr. 1921, s. 478 ff.). De invändningar, som häremot framförts av Tunberg (s. 10 ff. och s. 34 ff.), synas mig vägande. Skulle emellertid Lars Sjödins uppfattning vara riktig, torde Carlssons teori delvis hava fog för sig. Ang. Sjödins hypotes, se följande not.

[5] Lars Sjödin i SBL 6, s. 53.

Under den närmaste tiden efter konungavalet tedde sig emellertid Sveriges utrikespolitiska läge ytterst vanskligt. Förhållandet till den nya regimen i Danmark präglades av en ovisshet, som icke uteslöt farhågor för den närmaste framtiden. Konung Gustaf stod isolerad, helt och hållet hänvisad till Lübecks vänskap. Under sådana förhållanden var utgången av privilegiefrågan given. Den 9 juni gjordes från svensk sida en framställning om modifiering på ett par punkter. Svaret blev kärvt avvisande (sändebuden hoppades, sade de, att man icke skulle besvära dem om den saken) under hänvisning till, att sändebuden saknade instruktion till ett dylikt medgivande. Ett sista försök att genom herr Ture Jönsson påverka Bomhouwer ledde lika litet till något resultat.[6] De båda rådsherrarna hava således enligt egen uppgift i denna sak uppträtt med skärpa för att icke säga bryskt. Enligt svenska klagomål, framställda i Köpenhamn 1537, skola de till och med hava yttrat, att om svenskarna icke ville besegla, visste de, vart de skulle taga vägen med sina tre knektefänikor, och vart de skulle vända sig för att få ännu förmånligare privilegier.[7] Att lübeckarna vid privilegiekravens genomdrivande verkligen tillgripit mer eller mindre förtäckta hotelser av unionell karaktär framgår av ordalagen i en bevarad skrivelse från ett av de i Strängnäsmötet deltagande riksråden.[8] Svenskarna befunno sig i ett tvångsläge. Privilegiet beviljades redan följande dag (10 juni).

Den osäkra utrikespolitiska ställningen medförde, att konungen tills vidare såg sig nödsakad att nära nog till varje pris söka bevara vänskapen med Lübeck. Han hade desto starkare skäl därtill, som någon förbundstraktat mellan de båda makterna icke existerade. Svenskarna bragte den 9 juni alliansfrågan på tal och gjorde samtidigt ett försök att sammankoppla denna med privilegiefrågan, åtminstone enligt de båda lübeckarnas referat av den svenska framställningen i saken. Då sändebuden hade begärt, att privilegiet

---

[6] »js demsuluenn mercklicke vnnd scharpe vnderrichtinge gedaenn, unnd hefft sick alls eynn frunt ertoget». HH 26:II, s. 11.

[7] Handelmann, s. 126 f., s. 269, anm. 42 (wollt man nicht siegeln, so wüssten sie mit den ihren, auch dreien Fähnlein Knechten, so vorhanden, ihren Weg, wollten auch leichtlich den Ort suchen und finden, darinnen mehr Privilegien, denn die gegebene Schrift innehält, folgen sollten).

[8] HSH 17, s. 132 f. Electus i Skara till biskop Brask. Se vidare Tunberg, a. a., s. 40, not 2 f. Brevets datum är den 14 juni.

skulle beseglas för »evigt», anhöllo nämligen svenskarna att få besked om det förbund med Lübeck, som man begärde skulle avslutas med evig varaktighet. Bomhouwer och Plönnies avböjde kort under hänvisning till, att de saknade instruktioner.[9] Försöket misslyckades till den grad fullständigt, att konungen och riksrådet i privilegiebrevet måste åtaga sig rent politiska förpliktelser mot Lübeck utan någon som helst motprestation från hansestadens sida. De fingo nämligen i privilegiets första paragraf utfästa sig att efter förmåga bistå hansestaden mot konung Kristian både till lands och sjöss samt att icke sluta fred eller ingå förlikning med denne utan Lübecks vetskap och vilja.[1]

Sedan privilegiet följande dag (10 juni) beviljats, återkom konungen till alliansfrågan. Detta skedde i samband med dryftandet av Fredrik I:s skrivelse från Haderslev. Som vi sett, anhöll Gustaf om Lübecks förmedling till uppnående av endräkt och gott grannskap med Danmark. Men konungens följande yttrande avspeglar dock hans oro över den för ögonblicket ovissa politiska ställningen till hansestaden och konung Fredrik samt dessas inbördes förbund. Han uttryckte nämligen sin önskan att träda i förbund med hansestäderna, varvid han tillade, att han skulle vara städerna till väl så stor nytta som hertigen av Holstein. — Rådssändebuden visade sig nu, sedan privilegiet beviljats, åtminstone formellt mera tillmötesgående, i det de lovade att framföra Gustafs förslag till rådet.[2]

Då konungen emellertid för närvarande helt och hållet var hänvisad till Lübeck, återstod det honom endast att med alla medel söka bevara det osäkra vänskapsförhållandet till staden. Detta utsattes för svåra påfrestningar under sommarens förhandlingar, som rörde sig om skulden till hansestaden samt knektarnas och skeppsfolkets avlöning.

Hösten 1522, i slutet av september, hade Lübecks råd till befälhavarne över den svenska flottan överlåtit ett par knektefänikor. Dessa knektar förblevo i hansestadens tjänst men skulle enligt den

[9] HH 26:II, s. 11.

[1] HR 8, nr 444, s. 403 f. Falk (s. 29) anser felaktigt, att detta skulle hava inneburit en *allians* mellan de båda makterna mot Kristian II. Det råder emellertid ingen tvekan om, att det här endast kan vara tal om en ensidig förpliktelse från Sveriges sida.

[2] HH 26:II, s. 13.

den 27 sept. av Berend von Mehlen m. fl. utfärdade reversen besoldas av riksföreståndaren. Solden skulle erläggas månatligen i gott »runt» mynt enligt Lübeckrådets beställningsbrev.[3] Nu, i mitten av juni, då detta krigsfolk på tre månader icke utfått sin betalning, bröt missnöjet lös. På eget bevåg bröto fänikorna upp från förläggningen i Arboga och tågade mot Stockholm.[4] Utom över den uteblivna solden klagade knektarna över de höga livsmedelsprisen. Konungen å sin sida beskyllde krigsfolket — sannolikt icke utan grund — för att två gånger hava vägrat deltaga i krigståg mot fienden och visat ringaktning för hans person. Båda parterna anklagade varandra ömsesidigt för begångna våldsdåd.[5] — Saken fick politisk betydelse, när knektarna hotade att begiva sig till Lübeck och där utkräva sin fordran, därest konungen ej kunde betala dem deras tillgodohavande.[6] Det blev ett lübeckskt statsintresse, att en uppgörelse mellan Gustaf och krigsfolket kom till stånd. Det lyckades slutligen de båda rådssändebuden att åvägabringa en överenskommelse, som den 29 juni godtogs av knektarna.[7] Samtidigt hade skuldfrågan dryftats. Under de delvis ganska upprörda förhandlingarna i dessa ärenden hade särskilt från lübeckarnas sida många bittra och skarpa ord blivit fällda. Då sålunda förefintligheten av en uppenbar motsättning — redan tidigare dokumenterad i privilegiefrågan — mellan den svenske konungen och hansestadens fullmäktige kan konstateras, torde de nämnda underhandlingarna förtjäna att i sina huvuddrag här återges.

Gustaf Vasa hade den 22 juni förklarat, att han nu icke kunde betala gälden till Lübecks råd och borgare.[8] I sitt svar framhöll Herman Plönnies med skärpa allt vad rådet och borgarna i Lübeck gjort för Sverige, huru villiga de varit att undsätta riket och vilka stora skulder, de härvid ådragit sig. Konungen borde sträva efter att lämna de goda människorna deras betalning. Annorlunda finge det icke tillgå; beseglade och bebrevade löften måste hållas. Ett ärbart råd i Lübeck och dess folk vore män som höllo sitt ord, men de ville i gengäld, att dem givna löften också skulle hållas. Men,

[3] HR 8, nr 172.
[4] HH 26:II, s. 15.
[5] HH 26:II, s. 10 o. 15.
[6] HH 26:II, s. 15.
[7] HH 26:II, s. 30.
[8] HH 26:II, s. 17.

tillfogade lübeckaren, om så icke skedde, »borde var och en betänka, vad som därav skulle följa både inom och utom riket». Konungen upprepade emellertid, att det icke stode i hans makt att för tillfället prestera någon likvid men lovade dock att för ändamålet söka uppbringa en så stor mängd varor som möjligt.[9] Plönnies åtog sig att framföra detta till sin förman, Bernt Bomhouwer.[1] När den sistnämnde vid förhandlingarnas återupptagande den 26 juni kom till tals med Gustaf, gick hans svar i samma anda som ämbetsbroderns. Sändebuden kunde icke fördrista sig att återvända hem utan betalning, hette det.[2] Bomhouwer slutade sitt anförande med en förnyad uppmaning till konungen att likvidera skulden utan undanflykter.[3] Härtill genmälde Gustaf klagande, att han icke såge någon utväg att uppbringa erforderliga medel, såvida dessa icke skulle tagas från kyrkor och kloster[4], och tog Gud till vittne, att han gärna skulle betala, om möjlighet funnes. »Myt lengerem wemodigen clagen».[5] — Dagen därpå, den 27, fortsattes förhandlingarna. Konungen företräddes av Ture Jönsson, Lars Siggesson, Joachim Bockholt och Henrik Billinghusen. Den sistnämnde, en lübeckborgare, som trätt i Gustafs tjänst, förde ordet. Av rådssändebuden var endast Herman Plönnies närvarande. Ånyo framhöll denne kraftigt borgarnas betryck; »de stackars borgarna», sade han, sutte i Lübeck nedtyngda av skulder »och trängtade efter sin betalning som själarna efter vederkvickelse i pinan».[6] Till yttermera visso förklarade han att skuldens reglerande måste gå före allt annat.[7] Genom Billinghusen lät nu konungen framställa ett förslag,

---

[9] HH 26:II, s. 20.

[1] Denne var alltså beskickningens huvudman. B. var en av Lübecks skickligaste och mest använda diplomater. Han hade bl. a. deltagit i beskickningen till Sverige 1509 och ledde 1522 förhandlingarna med Danzig om den förbundstraktat, som den 17 april avslöts mellan Lübeck och Danzig.

[2] »Scholdenn de armenn borgere, de orenn gelouenn, ere, gut vnd gelt vmme des rykes beste wyllen vthgeset, also belonet werdenn, mochte Gade entbarmenn, mosten jn dem valle erlosz werdenn.» Rådssändebudens rapport präglas av en klar tendens att framhålla deras nit för borgarnas sak. Jfr nedan.

[3] HH 26:II, s. 21.

[4] Berg (s. 64) anser, att Gustaf härmed avsett att förmå sändebuden till större medgörlighet.

[5] HH 26:II, s. 22.

[6] HH 26:II, s. 23. Det sistnämnda är troligen ironiskt menat. Plönnies var och förblev ortodox katolik. Att han som sådan kunnat hava några sympatier för det reformationsvänliga borgerskapet, måste betvivlas.

[7] HH 26:II, s. 25.

att Lübeck — om dess tillgodohavande kunde likvideras — skulle förskottera det som fattades till knektarnas och sjöfolkets betalning.[8] Plönnies invände, att han och Bomhouwer saknade instruktioner härtill, men lovade dock att befordra Gustafs hemställan till sin förman. — Olyckligtvis hade emellertid Gustaf, genom att i frågan om krigsfolkets avlöning återtaga ett redan lämnat medgivande, uppretat och oroat lübeckarna.[9] När därför Billinghusen följande dag, den 28 juni, inför Bomhouwer upprepade konungens anhållan, blev svaret en skarp admonition. Man hade väntat sig, hette det, att förhandlingarna skulle föras framåt och icke baklänges. Utan att genom något som helst fördrag därtill vara förpliktad hade man skyndat till Sveriges bistånd. Till följd därav hade man råkat i uppenbar fejd med konung Kristian; man hade undsatt riket med penningmedel, varor, skepp och livsmedel men blott skördat ringa tack. Vidare framhöll sändebudet, att han och Plönnies omöjligen kunde återvända tomhänta till Lübeck.[1] Gustafs begäran om hjälp till besoldningen av knektarna avslogs av Bomhouwer, som ännu en gång underströk vikten av snar likvid till borgarna.[2] — I förbigående sagt utgör rådsherrarnas evidenta nit för köpmännens sak, vilket på ett påfallande sätt i rapporten framhållits, ett starkt indirekt bevis för borgaredemokratiens politiska betydenhet.

Som svar på Bomhouwers anförande erinrade Billinghusen om, att borgarna även av betalningen till rådet hade sin andel att fordra (egedenn ock ore betalinge van wegenn der betalinge eyns er. rades). Vad skulden beträffade, skulle stockholmarna betala 20,000 mark, och därmed finge man låta sig nöja.[3]

Lübeckborgarens bestämda uppträdande har tydligen gjort intryck. Bomhouwers genmäle förefaller något fogligare än hans närmast föregående yttranden i frågan. Han föreslog nämligen, att man skulle anställa mönstring och betala knektarna så långt

---

[8] Ibid.

[9] HH 26:II, s. 26. Jfr s. 20, ibid.

[1] Sze hadden eynn starck gemeynte, one were van velen gescreuen, dar sze myt der betalinge nicht entsettet wurdenn, bogerden nicht lenger tho leuen, mostenn se vnnd de orenn erlosz werdenn. (HH 26:II, s. 28.)

[2] HH 26:II, s. 27 ff.

[3] HH 26:II, s. 29. Gustaf hade den 26 juni pålagt staden Stockholm en kontribution av 20,000 mk. Ibid., s. 25.

pengarna räckte; kanske skulle summan icke visa sig vara så stor som man fruktade. »När detta skett», tillade sändebudet, »kunde man vidare se till vad som var av nöden.» En uppmaning att snarast transportera ned de till »lübeckska likviden» avsedda varorna tyder närmast på, att konungens tidigare förslag (se ovan s. 117) numera godtagits. Billinghusen lovade också, att dessa varor snarast möjligt skulle levereras. — Samma dag talade Bomhouwer några allvarsord till knektarna och framlade samtidigt ett (för konungen icke oförmånligt) kompromissförslag till uppgörelse i soldfrågan. Redan dagen därpå bifölls detta förslag av krigsfolket.[4] — Konungens egen version av förloppet överensstämmer icke med den hanseatiska berättelsen. I en skrivelse till biskop Brask uppgiver han sig nämligen så hava »handladt med the Erlige herrer her berendt bomhoger oc her herman polonius raadtmen i lubecha athe willie betala ffor:ne baatzmen oc knecther ther i lubek».[5] Men då brevet är daterat den 28 juni, dagen för de ovannämnda förhandlingarna, synes i varje fall Gustafs uttalande bekräfta den gjorda iakttagelsen, att de båda rådsherrarna vid ifrågavarande tillfälle funnit lämpligt att visa sig en aning medgörligare. Anledningen härtill torde vara att söka i den svenske konungens val av underhandlare. Lübeckborgaren Henrik Billinghusen var en man med relationer i såväl stadens högsta kretsar som inom demokratien. Han stod i nära släktskapsförhållande till den ansedde borgmästaren Thomas von Wickeden[6], på vars rekommendation han antagits i Gustafs tjänst[7], men därjämte har han haft ganska intima förbindelser med Herman Iserhel och dennes anhängare, vilkas förtroende han tydligen åtnjutit[8]. Bomhouwers eftergift kan därför med skäl antagas hava förestavats av hänsyn till den inre ställningen i Lübeck. Anmärkningsvärt är i varje fall, att en de enskilda fordringsägarna så närstående person som Henrik Billinghusen trätt i bräschen för att hjälpa konungen till en — låt vara temporär — lättnad i skuldfrågan. Då emellertid hans förtroende-

[4] HH 26:II, s. 29 f. [5] GVR I, s. 99 f.

[6] Henrik Billinghusen var dennes svåger (HR 8, nr 415). Det var Thomas von Wickeden, som på den vendiska stadsdagen i Lübeck i början av december föreslog, att Gotland skulle läggas under Sverige. HR 8, nr 646, p. 19.

[7] HR 8, nr 415.

[8] Enl. HR 8, nr 571 hade Billinghusen fått en framträdande roll vid förberedelserna till det projekterade Gotlandståget hösten 1523.

ställning till den Iserhelska kretsen ännu i september synes orubbad[9], har hans ingripande av allt att döma icke skett utan denna fraktions medgivande. Det förefaller, som om Lübeckdemokratien av en eller annan anledning[10] funnit det opportunt att vid denna tidpunkt icke pressa den svenske konungen alltför hårt.

En definitiv uppgörelse hade emellertid ingalunda uppnåtts. Det skulle dröja ännu en dryg månad, innan sändebuden voro färdiga att avsegla. Besvärliga förhandlingar återstodo. Under loppet av dessa tillspetsades åter situationen. Den 4 juli utbröt — av från början jämförelsevis obetydlig anledning — mellan konungen och de båda rådsherrarna en konflikt, som hotade att leda till öppen brytning. Gustaf hade för de senare uppgivit, att han mot förskrivning av skepparna erhållit anstånd med deras betalning till nästkommande maj. Bomhouwer och Plönnies invände, att sjöbefälet inför dem yttrat sig annorlunda och begärde för att få klarhet skepparnas tillkallande. Då konungen motsatte sig detta, följde ett allt häftigare replikskifte, som kulminerade i en insinuation från Gustaf Vasas sida, att sändebuden med tanke på sitt delägareskap i fartygen påverkat befälhavarne i för honom ogynnsam riktning. Häremot försvarade sig de båda lübeckarna med eftertryck och genomdrevo, att skepparna skulle höras i saken. Den fortsatta ordväxlingen tilltog i skärpa med påföljd, att rådsherrarna slutligen i misshumör avlägsnade sig.[1]

Faran för en öppen brytning syntes överhängande. Konsekvenserna hade utan tvivel blivit olycksbringande för Sverige. I detta läge igångsattes emellertid en energisk aktion för konfliktens biläggande av Lars Siggesson och Henrik Billinghusen. De gjorde konungen allvarliga föreställningar och sökte därpå förmå de båda rådsherrarna till en mera försonlig hållning. Gustaf, som var klart medveten om vikten av ett gott förhållande till de vendiska städerna[2], lät slutligen förmå sig att göra avbön hos lübeckarna. Men dessa läto honom känna sitt övertag, i det de vägrade att godkänna

---

[9] HR 8, s. 486.

[10] Sannolikt finnes här ett samband med köpmännens förhoppning om svensk hjälp mot holländarna och Norby. HR 8, nr 430, 435 o. 471.

[1] HH 26:II, s. 36 ff.

[2] Gustaf Vasa till biskop Brask. Sthlm d. 31 juli, GVR I, s. 114 f. Konungen framhåller där att »alle störste makt pa ligger at venscap bliffue mellen stederna oc oss».

ursäkten. Det var en oerhörd påfrestning för en man med hans ömtåliga självkänsla och häftiga lynne. Den hanseatiska rapporten ger i all sin torra protokollstil en god inblick i konungens sinnesstämning.[3] Medlarna lyckades emellertid förmå de båda rådsherrarna att godtaga konungens ursäkt, dock först sedan denne ödmjukt upprepat sin anhållan om överseende.[4] Episoden är belysande för Sveriges fullständiga beroende av Lübeck och det därav följande tvånget att nära nog till varje pris bevara ett drägligt förhållande till den mäktiga hansestaden.[5] Konungens uppträdande vid detta tillfälle visar, att han varit fullt medveten härom samt att han förmått undertrycka sina personliga känslor till förmån för rent sakliga överväganden. Men med den kunskap man äger angående Gustafs allmänna karaktär, torde man dock våga påstå, att den lidna förödmjukelsen haft en icke obetydlig andel i konungens senare antilübeckska politik. Ty huru utpräglad realpolitiker Gustaf än var, visar hans historia, att rent personliga faktorer — när de en gång kommit med i spelet — ofta i hög grad skärpt hans kamp mot egna och rikets vedersakare.

Under de fortsatta förhandlingarna, som närmast rörde likviden till skeppsfolket och de lübeckska fartygscheferna, iakttogos av båda parterna hövlighetens fordringar och undvekos förlöpningar.[6] På flere punkter yppade sig dock meningsskiljaktigheter. Så var fallet med förhållandet till Danzig. Sedan någon tid tillbaka stod konungen på spänd fot med denna stad och framförde vid upprepade tillfällen sina klagomål mot denna Lübecks förnämsta hanseatiska bundsförvant, varvid sändebuden togo danzigarna i försvar och förklarade sig ogärna höra dylika svåra klagomål.[7] Den 13 juli

[3] »Darupp ko. w. gesecht, dar jt nicht anders synn wolde, mostet latenn gescheenn, vnnd js dar myt affgeweckenn vnnd beth vore de sacrystienn dor gegangenn vnnd strax vngeeschet wedderumme gekamen, yodoch hefft myt denn herenn l. g. neyne mhere rede gehat, vnnd synn also an beidenn siden szer vnfredesam vnnd tweferdich gewesenn.» HH 26:II, s. 40.

[4] HH 26:II, s. 39 ff.

[5] Några av konungens skrivelser från denna tid giva vid handen, att han hyste fruktan för krigiska förvecklingar med Lübeck, för den händelse han ej kunde tillfredsställa denna makts krav i skuldfrågan. GVR I, s. 110. Gustaf Vasa till biskop Brask, Sthlm d. 13 juli.

[6] I en skrivelse till von Mehlen av d. 16 juli gav konungen emellertid fritt utlopp åt sina känslor: »tw skal ecke troo hurw taesse Lypske herrer Gaa wnder maeth skalchheith ok ffalskheith maeth tesse knecther...». GVR I, s. 111.

[7] HH 26:II, s. 45, 48.

framställde Gustaf i tydlig avsikt att göra sina anspråk gällande en förfrågan, huru man skulle förfara med Bornholm, som erövrats under svenska stridskrafters medverkan. Bomhouwer svarade undvikande, att man kunde överlägga om den saken, när fred en gång slutits.[8] Däremot misslyckades sändebuden i sina försök att förmå konungen till att låta de svenska skeppen avgå till Öresund för att förstärka den hanseatiska blockadflottan, särskilt med tanke på ett befarat forceringsförsök från holländarnas sida. Gustaf förberedde vid denna tid, juli 1523, ett krigståg till Finland, och han lät i mycket bestämda ordalag de båda rådsherrarna förstå, att erövringen av denna provins måste gå före varje annat företag. Dessa voro av motsatt mening men funno tydligen lämpligast att icke spänna bågen för högt. Efter ännu ett fåfängt övertalningsförsök läto de frågan falla.[9]

I början av augusti voro förhandlingarna avslutade. Uppgörelse hade träffats angående betalningen till sjöfolket. Ehuru det icke direkt omnämndes i rapporten, synas sändebuden hava frångått sin till en början ytterst rigorösa hållning i skuldfrågan. Faktiskt erlades blott en del av beloppet, och detta måste hava skett med rådsherrarnas tysta medgivande. Från konungen skildes de under vänskapliga former. Vid deras avskedsaudiens, den 5 augusti, nyttjade Gustaf tillfället att ännu en gång framföra sina önskemål i alliansfrågan. Han begärde, att sändebuden hos hansestadens regering skulle göra sitt bästa för att åvägabringa ett förbund mellan svenska kronan och staden Lübeck. Då emellertid Bomhouwer undvikande genmälde, att rådet säkerligen icke skulle underlåta något, som kunde lända Sverige till gagn, upprepade konungen sin anhållan och tillade, att han visserligen hyste både tacksamhet och tillit till den lübeckska regeringen, men att han föregående vinter brevledes fått underrättelse om, att rådet ingått förbund med hertigen, och att »Sveriges rike däri icke blivit bortglömt». Gustaf visste ej, vad han skulle tänka om detta, sade han, och tillade, att den danske konungen manifesterat sina verkliga avsikter genom att

[8] HH 26:II, s. 49. Konungen begärde särskilt, att hans framställning i denna sak skulle intagas i sändebudens berättelse. Ibid.

[9] HH 26:II, s. 68 o. 71. Även Herman Iserhel, »der führende Vertreter schneidiger Draufgängerpolitik in Lübeck» (Häpke, s. 101), och hans anhängare hade enträget yrkat, att Gustaf skulle dirigera sin flotta till Öresund. HR 8, nr 430 o. 435.

söka draga till sig rikets undersåtar och främja Trolles återvändande.[1]

Den svenske konungens anförande vittnar om att han riktigt bedömt det utrikespolitiska läget, och hans pessimism kan icke anses omotiverad. Han hade icke haft framgång i sin strävan att genom en allians med Lübeck bryta Sveriges politiska isolering. Sommarens förhandlingar hade resulterat i en påtaglig — om än nödtorftigt överskyld — misstämning och i flere fall blottat uppenbara motsättningar mellan de båda makterna.

I de ovan skildrade misshälligheterna med Lübeck har man otvivelaktigt att söka nyckeln till Gustaf Vasas danska politik under hösten 1523. Den kännetecknas nämligen under denna tid av en påtaglig och i det stora hela konsekvent tendens att — om än till en början tveksamt och misstroget — komma konung Fredrik till mötes i dennes strävanden efter ett närmande i förbundssyfte till den svenske grannen. Ty mot slutet av sommaren hade en omsvängning i den danske härskarens svenska politik ägt rum.

Som vi funnit, hade denna ursprungligen följt de unionella linjerna. Fredrik I:s förhoppningar på den svenska kronan torde otvivelaktigt hava stärkts av händelsernas utveckling i Danmark. Under loppet av tre månader hade Jylland och öarna så gott som utan svärdsslag fallit i hans händer. Adeln i Skåne hade i princip anslutit sig till den nya regimen. Den 10 juni stod den kungliga hären framför Köpenhamns murar. Det var säkerligen under intrycket av de stora och lättköpta framgångarna, som konungen nu kastade masken och i en skrivelse till Sveriges innebyggare av den 9 juni[2] begärde att bliva hyllad även i detta rike, dock icke på grund av något slags arvsrätt[3] utan genom val. Överhuvud taget framställas i skrivelsen inga som helst *anspråk* på den svenska kronan, utan Fredrik söker här endast på övertygelsens väg förmå adressaterna till det önskade steget. I olikhet med vad som är fallet i konungens samma dag i enahanda syfte till Norge avlåtna brev[4], förekommer i hans vädjan till svenskarna intet hot om repressalier

[1] HH 26:II, s. 81.

[2] ST IV, s. 50 ff. Brevet är ställt till biskopar, prelater, riddare, frälsemän, köpstadsmän, bönder och menige allmoge i Sverige.

[3] Kristians arvhyllning i Sverige torde även av den danska aristokratien icke hava setts med blida ögon.

[4] DN XII, s. 264 ff.

i händelse av dessas vägran att bifalla hans önskemål[5]. — Skrivelsen innehåller intet förslag om sättet för unionsfrågans ordnande, och det är här icke tal om något möte. Ett dylikt skulle emellertid snart föreslås.

Det av Berend von Mehlen med det skånska ridderskapet avtalade stilleståndet skulle utlöpa den 24 juni. Man såg sig på dansk sida icke i stånd att undsätta skåningarna, och om svenskarnas avsikter svävade man i ovisshet. Det blev därför nödvändigt att söka ernå en förlängning av stilleståndet. I detta syfte utgingo den 17 juni tvenne skrivelser från lägret vid Köpenhamn. Själv vände sig konung Fredrik till Lübeck. Han anhöll, att rådet, om representanter till Åhuskongressen ännu ej förordnats, genom brev eller sändebud skyndsammast skulle söka förmå svenskarna till en förlängning av stilleståndet och mötets uppskjutande till den 25 juli. Sammankomsten borde förläggas till Köpenhamn eller Landskrona, och ändamålet med förhandlingarna angavs i korthet vara att få slut på tvistigheterna.[6]

Konungens danska rådgivare däremot gjorde en direkt hänvändelse till Sveriges prelater och adel. Under hänvisning till det beramade mötet i Åhus anhöll man, att svenskarna skulle avstå från varje angrepp på de skånska provinserna, varvid de samtidigt inbjödos till ett möte med konung Fredrik och det danska riksrådet på någon ort på Själland eller i Landskrona St. Jakobs dag (den 25 juli) för att, som den stående frasen lyder, förhandla »om thesse tree rigens gaffn oc bestandt, at saadan ewige forderff, som nu fore ogen haffuer waret wti nagre aardt maa her effther affstiilles oc ey ythermere skee».[7]

Den danska regeringen anknöt således till Berend von Mehlens förhandlingar med den skånska adeln. Det primära syftet med skrivelsen var tydligen att avstyra ett befarat svenskt hot mot Skåne vid stilleståndets utlöpande.[8] Men dessutom önskade man,

---

[5] Fredrik I torde hava ansett sig arvsberättigad till Norge. Han skrev sig även före brytningen med Kristian II »arvinge till Norge» (HR 8, nr 166). Svensk konungatitel har han, så vitt jag kunnat finna, aldrig usurperat.

[6] HR 8, nr 450.

[7] ST IV, s. 52 ff.

[8] Det är icke omöjligt, att de danska unionsplanerna förts fram som ett motdrag mot de svenska expansionssträvandena. Det är kanske icke en tillfällighet,

att det avtalade gränsmötet skulle utvidgas till ett allmänt svensktdanskt mellanriksmöte i och för en generell uppgörelse i de svävande frågorna, tydligen i unionell anda. Svenskarna hade nämligen i samma brev uppmanats att taga Fredrik till konung.

Under sådana förutsättningar har man i Sverige — särskilt med hänsyn till valet i Strängnäs — icke kunnat ingå på någon diskussion av den föreslagna sammankomsten. Emellertid torde det svenska riksrådets lugnande försäkringar[9] hava skingrat de danska farhågorna för en förnyad militär aktion mot provinserna hinsides Öresund. Gustaf Vasa synes dessutom hava medgivit en förlängning av stilleståndet. Han har nämligen vid midsommartiden, då detta utlöpte, beordrat Ture Jönsson, som sedan den 23 april hade Elfsborg i förläning[1], att hålla fred med alla, som anslutit sig till konung Fredrik, till den 29 sept.[2]. Då därmed huvudgrunderna till det projekterade mötet således bortfallit, torde även danskarna tills vidare hava upphört att intressera sig för saken, särskilt som den nya regimens hela uppmärksamhet togs i anspråk av Köpenhamns belägring och förhållandet till Lübeck.

De från danskt regeringshåll numera otvetydiga försöken att förmå Sveriges innebyggare till en lösning av landets tronfråga efter unionella linjer till Fredriks förmån torde till en början snarast hava varit ägnade att ännu mera avgjort driva den svenske konungen i Lübecks armar. Som nämnts gjorde han strax före rådssändebudens avresa ett sista försök att uppnå förbund med hansestaden. Att Gustaf vid denna tidpunkt (5 aug.)[3] haft klarhet om de danska unionsplanerna, framgår av hans yttrande till lübeckarna vid samma tillfälle: »Hans kungl. värdighet förmärkte väl den utvalde konungens av Danmark uppsåt och förehavande; denne hade skrivit först till riksrådet och nu åter till rikets meniga innebyggare, men icke till hans kungl. värdighet, i avsikt att draga till sig dessa.»[4] — Fredrik I:s och hans rådgivares unionella manifesta-

att de nämnda unionstrevarna företrädesvis påträffas i aktstycken, vari den svenska Skånepolitiken påtalas.

[9] I skrivelse av den 20 juni. ST IV, s. 65 ff.

[1] GVR I, s. 55. [2] DN XII, nr 301.

[3] Rådssändebuden avreste den 10 aug. HH 26:II, s. 83.

[4] Sine ko. w. vormerckede woll des heren erwelten koninges to Dennmarcken vpsate vnd vornement, hedde vorerst an den rykeszradt vnd nu auermals an gemene jngeseten des rykes vnd nicht an sine ko. w. gescreuen jn meninge desuluen an sick totheen. (HH 26:II, s. 81.)

tioner hade även till påföljd, att konung Gustaf med största misstroende upptog de danska närmanden, som snart följde. Redan i slutet av juli hade nämligen konung Fredrik övergivit unionspolitiken för att i stället i förbundssyfte söka anknytning till Sverige.

En återblick på händelserna i Danmark blir här nödvändig. Lübeck hade i traktaten av den 5 februari lovat holsteinaren, att, om nöden krävde, att denne behövde större hjälp än de kontrakterade 2,000 knektarna och 200 ryttarna, komma honom till undsättning med sitt krigsfolk i Sverige.[5] Denna paragraf blev aktuell, när konung Fredrik och hans hanseatiska allierade fingo klart för sig, att erövringen av Köpenhamn skulle möta betydande svårigheter.

I och med ankomsten till huvudstaden fingo nämligen upprorsmännen pröva, att de lättvunna framgångarnas tid var förbi. Nödvändigheten av belägringstruppernas förstärkning gjorde sig gällande. Redan så tidigt som i juni insåg man på hanseatiskt håll, att belägringen måste bliva långvarig, ej minst på grund av den kungliga härens numerära otillräcklighet[6], och den danske konungen anhöll den 17 juni i skrivelser till Lübeck och dess rådssändebud i Sverige, att det därvarande krigsfolket snarast skulle sändas till Köpenhamn[7]. Även de lübeckska amiralerna[8] vände sig till Bomhouwer och Plönnies med en liknande begäran[9]. Det sistnämnda budskapet avgick tidigast den 21 juni[1] och besvarades den 11 juli av rådssändebuden, vilka lovade, att deras skepp och knektar skulle stå till förfogande[2]. Planen strandade delvis på knektarnas vägran att taga tjänst vid Köpenhamn men i främsta rummet på en tvist mellan Lübeck och Fredrik den förste om tolkningen av den nämnda bestämmelsen i förbundsakten. Denna innebure nämligen enligt konungens mening, att även avlöningen till det från Sverige återvändande krigsfolket skulle bestridas av hansestaden, medan lübeckarna hävdade en motsatt åsikt.[3] — Det blev även tal om att

---

[5] HR 8, nr 280, s. 315.
[6] HR 8, nr 443, 468 o. 476, s. 426.
[7] HR 8, nr 450 o. 451.
[8] Sedan den 7 juni blockerades Köpenhamn av en hanseatisk flotta.
[9] HR 8, nr 476, s. 425.
[1] HR 8, nr 600, p. 27 och 28.
[2] HR 8, nr 484.
[3] HR 8, nr 534, p. 2, s. 462, not 1.

anställa de knektar, som konung Gustaf hade förlagda i Kalmar, men varken Fredrik I eller Travestadens regering voro hågade för den saken.[4] På en förnyad framställning av de lübeckska amiralerna svarade konungen, att han av penningbrist vore förhindrad att antaga detta krigsfolk i sin tjänst, men de rostockska befälhavarna trodde sig dock veta, att den danske härskaren slutligen givit efter.[5] På herredagen i Roskilde (i början av augusti) togs frågan åter upp av de hanseatiska ombuden, som då fingo bekräftelsen på att konungen numera vore villig att anställa de nämnda knektarna och att han i detta syfte redan sänt en ansenlig beskickning till Ronneby.[6]

Utverkandet av krigsfolkets överlåtelse var emellertid icke beskickningens enda uppgift. I sin framställning till menigheten på mormässan i Västerås (8 sept.) säger Gustaf Vasa, att konung Fredrik vid underrättelsen om Strängnäsvalet uppgivit sin åstundan till riket, vilket kunde märkas därav, att denne skickat fullmäktiga sändebud till konungens troman herr Berend von Mehlen i Blekinge för förhandlingar med den sistnämnde med begäran om broderskap och vänligt förbund med hans nåde.[7] Riktigheten härav, som på grund av framställningens syfte — att dämpa det av Sturepartiet uppagiterade missnöjet — skulle kunna betvivlas, bestyrkes av konungens uttalande till Berend von Mehlen: »Saa kunne wij ey ffulkomliga begrvnda i hurvdana motto Te ssamma ssendningeboth *wille göre nogoth ewigh ffförbundth millan oss oc hertogen.*»[8]

Omläggningen av Fredriks svenska politik underströks ytterligare genom dennes personliga hänvändelse till den svenske konungen i skrivelse av den 19 aug.[9], vari den senare ombads att

[4] HR 8, nr 502, s. 438.

[5] HR 8, nr 508. Blockadflottan var sammansatt av fartyg från Lübeck, Danzig, Rostock och Stralsund.

[6] HR 8, nr 534, p. 3. [7] GVR I, s. 122. [8] GVR I, s. 120.

[9] D. R. A. Danske Kancelli, Koncept till Missiver 1523–1588; Allen, IV:2, s. 37 och 545, anm. 8. Som svar på en tidigare hänvändelse från den danske konungen förklarar sig Gustaf I i skrivelse till Fredrik I av den 22 juli icke kunna avstå från krigsföretag mot Skåne och Norge, förrän han fått säker underrättelse, att dessa landsdelar gått Fredrik tillhanda under hänvisning till nödvändigheten att bekämpa Kristian II. Vidare tackar Gustaf den danske konungen för givet tillstånd för svenska undersåtar att mot lejd bedriva handel i Danmark och furstendömena, vilket han med en motsvarande tillåtelse återgäldar. Denna skrivelse har enl. påteckning inkommit den 20 aug. D. R. A., TKUA, Sverige, A I:1.

infinna sig till ett möte i Skåne med den danske konungen i och för överläggning om gemensamma åtgärder mot Kristian II:s anfall. Beträffande fångarna (fru Kristina m. fl., som bortförts från Sverige på Kristians befallning) skulle det gå efter Gustafs önskan, så snart de båda konungarna kommit till tals med varandra. Fredrik I påminde slutligen om återlämnandet av de båda erövrade provinserna. Brevet karakteriseras av Allen som »ret forsonligt».[1] — Konung Fredriks ändrade hållning torde till en del kunna förklaras av den växande faran för ett angrepp från Kristian II:s sida.[2] Men detta lämnar icke hela förklaringen. Ty även sedan hotet från den avsatte unionskonungen bortfallit, vidhöll den danske konungen sina svenska alliansplaner.[3] Huvudgrunden till holsteinarens politiska nyorientering måste sökas i förhållandet till Lübeck.

Tvisten mellan Fredrik I och lübeckarna om besoldningen av hansestadens i Sverige befintliga trupper, sedan dessa av konungen begärts till belägringshärens förstärkning, har tidigare berörts. Därtill kom, att konungen från städernas sida snart fick uppbära klander för sin slappa krigföring, vilket denne därmed besvarade, att han förlitat sig på hjälpen från Sverige.[4] Innan denna förstärkning anlänt, vägrade han att — som de hanseatiska rådssändebuden påyrkat — låta storma staden.[5] Den 27 juli upprepade städernas utskickade med skärpa sina krav. Deras framställning finnes bevarad i den danzigska rapporten över stadens sjöexpedition 1523.[6] Det heter där, att städernas utskickade uttalat sin förtrytelse över, att man i det pågående kriget visade sig så försumlig; de ville gärna veta, om konungen icke ämnade storma Köpenhamn eller om han tänkte gå i vinterkvarter.[7] — Båda parternas ståndpunktstagande synas hava betingats av inrepolitiska hänsyn. Lübecks stora ut-

[1] Allen, IV:2, s. 37.
[2] Wolfgang von Utenhof till Fredrik I, Nürnberg den 13 juli. HR 8, nr 486.
[3] Detta förhållande har tidigare observerats av Landberg, s. 6.
[4] HR 8, nr 488, Danzigs eskaderchefer till Danzig, 13 juli.
[5] HR 8, nr 508.
[6] HR 8, nr 600.
[7] HR 8, nr 600, p. 58 (Die hern geschickten der stedt haben aber schwermutticklich iren vordryes zcu vorstehen geben, das man sich zo nochleszick in dieszem kryege erzceigete, welden gerne wissen, ab s. k. w. nicht gesynnt were Coppenhaven zcu stoermen, ader ab her gedechte zich zcur wynterlege zcu schicken).

gifter för blockadflottan och den kontingent av 2,000 knektar och ett par hundra ryttare, som staden traktatsenligt hade att besolda, voro otvivelaktigt ytterst betungande för borgerskapet. Danskarna däremot ville med tanke på jäsningen bland bönderna icke taga risken av en misslyckad stormning.[8] Splittringen och misstämningen mellan de båda allierade kom även till uttryck vid de hanseatiska ombudens förhandlingar med danskarna på herredagen i Roskilde under förra hälften av augusti.[9] — Det är tydligt, att Fredrik I:s relationer till Lübeck undergått en märkbar försämring, och dessutom hade uteblivandet av den överenskomna förstärkningen otvivelaktigt rubbat konungens tillit till bundsförvanten. Sedd mot bakgrunden av dessa förhållanden, blir konung Fredriks svenska allianstrevare fullt förklarlig.

I början av augusti hade den danska beskickningen[1] satt sig i förbindelse med hövitsmannen på Kalmar, Berend von Mehlen. Den motiverade sin anhållan om truppöverlåtelsen med svårigheten att med den hittills disponibla styrkan kunna betvinga Malmö och Köpenhamn samt med allmogens fientliga stämning mot ridderskapet och dess sympatier för Kristian.[2] Om alliansförslagets närmare detaljer samt dess motivering saknar man däremot kunskap. Herr Berend lät underrätta konung Gustaf, som senast den 10 augusti var informerad om sändebudens ankomst och deras uppdrag. Den svenske konungen visade en utpräglad misstro mot danskarnas avsikter. Då dessa tidigare enligt hans åsikt planerat att »stinga hertogen her in i Sverige fför herre och konung», fruktade Gustaf, att ambassaden hade något hemligt syfte, som kunde vara honom och riket till skada. Trots dessa betänkligheter biföll han dock Fredrik I:s begäran att ställa de nämnda knektarna till danskarnas disposition. Detta är desto mera anmärkningsvärt, som det egentliga Sverige härigenom i stor utsträckning blottades på trupper.[3] Konungen var fullt medveten om denna fara, vilket fram-

[8] Joachim Gerken till Lübeck, Roskilde den 15 augusti. HR 8, nr 537. En för allmogen förmånlig förordning av den 3 aug. vittnar om de styrandes månhet att dämpa den inre oron. (Allen, IV:2, s. 66 f.)

[9] HR 8, nr 534.

[1] Den stod under Aage Brahes ledning. GVR I, s. 220.

[2] GVR I, s. 220.

[3] Större delen av det främmande krigsfolket hade hemförlovats och överförts till Tyskland. Återstoden hade beordrats till Finland.

går av att han samtidigt avslog Berend von Mehlens förslag att avskeda en del av det tyska krigsfolket under hänvisning till ovissheten om »nogoth Goth handel och ffasth naborskap med hertogen *och Staederna* (d. v. s. hansestäderna) Som wij en nw ey kwnne fförlaatha oss paa».[4] Tydligt är emellertid, att Gustaf i denna situation föredragit att icke tillbakavisa det danska närmandet. Hans klart uttalade misstro även till hansans avsikter är härvid icke minst anmärkningsvärd.[5] Intrycket, att konung Gustaf velat hålla vägen öppen till ett bättre förhållande till Danmark, förstärkes av det svar, han den 13 sept. avlät till Fredrik I på dennes skrivelse av den 19 augusti.

Redan tidigare (den 5 aug.) hade den svenske härskaren för de lübeckska sändebuden skisserat riktlinjerna för sin danska politik: »Konungen vore väl benägen att hålla god grannsämja med denne (konung Fredrik), om man så begärde av honom.»[6] Han vidhåller i svarsskrivelsen alltjämt sin kända ståndpunkt beträffande Bleking och Viken (att han icke berövat Fredrik de nämnda besittningarna utan med värjande hand tagit dem från sin rätte fiende konung Kristian)[7] men tillägger, att han i denna sak ej ville visa sig omedgörlig och icke ställa sig avvisande mot tanken på skiljedom. Denna försäkran upprepas på annat ställe i samma skrivelse. Däremot förklarade sig konungen förhindrad att komma till ett personligt möte men uttalade dock sin principiella anslutning till tanken på ett dylikt. Men då det föreslagna sammanträffandet sålunda för närvarande icke kunde förverkligas, anhöll han, att konung Fredrik skulle sända en sekreterare, »then eder nade kunne tryggeligan oc wtan allan ffara giffua oss med til kenna eders Meningh oc wij tesligis eder wor Meningh igen . . . fförhopandis om saa skeer maa nogot goth aff födas Som tesse iij riche maa komma tiil gagn oc bestandt».[8] Gustaf I har tagit fasta på det danska närmandet. Han har icke sett sig i stånd att infinna sig till ett monarkmöte. Men

[4] GVR I, s. 118 f.

[5] För det föregående, se konungens skrivelser till Berend v. Mehlen av den 10 resp. 20 aug. GVR I, s. 117 f. och s. 120 f.

[6] HH 26:II, s. 81 f. Han tillade dock: »dar ouers nicht, moste he dat der noet geuen vnd sick dar tegenn schicken, wo sick wolde geborenn». Ibid., s. 82.

[7] Allen, IV:2, s. 332.

[8] GVR I, s. 137 f. De citerade orden tyda på, att konungen helst önskade dryfta frågan med Fredrik I utan inblandning av de båda ländernas riksråd.

han nöjer sig icke med ett enkelt avböjande utan kommer med ett positivt motförslag. Hans svarsskrivelse vittnar om en obestridlig vilja till samförstånd. Betydelsen av det misstroende, som konungen lagt i dagen gentemot den nya regimen i Danmark, får icke överdrivas. Det väsentliga är, att Gustaf *trots* detta misstroende icke ställt sig avvisande till konung Fredriks förbundstrevare. Orsakerna till de båda konungarnas hållning i denna fråga hava i det föregående antytts. Hotet från den gemensamme fienden, Kristian II, har härvid givetvis icke varit utan betydelse. Men, som nedan skall påvisas, kan det ej hava varit utslagsgivande. Det är de tidigare utredda, för båda parterna gemensamma motsättningarna till Lübeck, som under sådana förhållanden måste hava varit avgörande.

Ungefär samtidigt som svarsskrivelsen till konung Fredrik avfärdades, utgick med anledning av det danska närmandet kallelse till ett möte i Söderköping den 11 okt.[9] Med hänsyn till konungens förklaring, att han vore villig att låta den fråga, som konstituerade den i realiteten svåraste motsättningen till Danmark, nämligen spörsmålet om de av Sverige ockuperade provinserna, avgöras genom skiljedom, föreföll det, som om utsikterna för en vänskaplig uppgörelse mellan de båda grannmakterna i väsentlig mån skulle hava ljusnat.

Huvudfrågan vid det kommande Söderköpingsmötet gällde tydligen förhållandet till Danmark. Att så var fallet, och att konungen önskat ett avgörande i vänskaplig riktning, framgår icke endast av det ovan anförda. Hövitsmannen Nils Svensson på Olofsborg i Viken skriver sålunda den 21 oktober till Henrik Krummedige, »att høgborne første hertog Frederich, oc myn nadigste herre her Giostoff Erisen er gonget breff oc handlinge mellom om god endregt rigene mellom huilket jeg gerne saa, oc vil gerne hielpe til met hues ieg i magt haffuer, *nar som then herredag som nw forhandles i Sverige er endt at jeg ved huat jeg scal raette meg effter*».[1] I ett brev från honom till samme adressat följande dag heter det: »oc stor ther nw i Sverige en herredag bliffuer ther wdj förhandlet om nogen god fridt wil jeg gerne hielpe till hues ieg i magt

[9] Gustaf Vasa till biskop Brask, Västerås den 12 sept. GVR I, s. 136.
[1] DN XII, nr 311.

haffuer».[2] Dessa uttalanden giva dessutom vid handen, icke endast att relationerna mellan de båda rikena tiden närmast före mötet ansetts ganska svävande utan även, att utgången av konungens bemödanden[3] om vänskapligare förbindelser med Danmark tett sig osäkra.

Mötet i Söderköping sammanträdde på utsatt dag.[4] Resultatet av dess förhandlingar blev icke det man skulle hava väntat. Efter en veckas överläggningar[5] avlätos tvenne skrivelser till Danmark, en från konungen till Fredrik I och en från riksrådet till den danske konungens rådgivare. I den senare påtalas med anmärkningsvärd skärpa de kvinnliga fångarnas[6] kvarhållande och deras — som man antog — nödtvungna förlikning med Gustaf Trolle. Det förefölle, som om danskarna inträdde i konung Kristians sak vilken på så sätt komme att synas rättfärdig. Vidare klagades över det beskydd, ärkebiskopen åtnjöt i grannlandet. Man varnade för dennes ränker, som kanske syftade att vålla tvedräkt mellan de båda rikena. De danska unionsplanerna från försommaren framdrogos och kommenterades.[7] Samma huvudpunkter — Trolles gynnande, de fångna kvinnornas behandling, unionsförsöken — återfinnas i konungens skrivelse.[8] Särskilt i rådets brev är tonen påfallande skarp för att icke säga fientlig. Den påbörjade utvecklingen till ett vänskapligare förhållande mellan Danmark och Sverige har avbrutits. Man frågar sig ovillkorligen, vad som givit anledning till denna överraskande vändning i den svenska politiken.

Allens försök att hänföra det inträffade till Kristian II:s misslyckade anfallsplaner hösten 1523[9] kan utan vidare lämnas ur räkningen. Den avsatte unionsmonarkens krigshär upplöstes tidigast den 6 oktober.[1] Händelsen var den 10 oktober känd i Lübeck, vars

---

[2] DN XII, nr 312.

[3] Från danskt håll (Henrik Krummedike) uppgavs att Gustaf Vasa och Fredrik I avtalat ett stillestånd till den 11 november (Ture Jönsson till Henrik Krummedike, Elfsborg den 14 sept. 1523, DN XII, nr 301, s. 275).

[4] SRA I, s. 12.

[5] 18 okt.

[6] Fru Kristina Nilsdotter m. fl. högättade svenska kvinnor, som 1521 på Kristian II:s befallning bortförts till Danmark.

[7] ST IV, s. 71 ff.

[8] ST IV, s. 69 ff.

[9] Allen, IV:2, s. 39.

[1] Ibid., s. 161.

råd samma dag underrättade konung Fredrik om saken.[2] Det måste redan därför anses tvivelaktigt, att något meddelande om utgången av Kristians företag den 18 oktober hunnit nå fram till Söderköping, vilket bekräftas av följande vändning i Gustaf I:s ovannämnda skrivelse (18 okt.): »Oss hoppes i wel besynna kwnne hwat bestaandt thenne try riche ther af komma kunne .... *besynnerligha epter then legligheit* nw paa färde är med bägges wora fiiende k. C.»[3] — Vad som ovan sagts om Allens teori gäller även de danska unionsplanerna. Dessa voro, som vi veta, sedan länge bekanta för konung Gustaf, när han i sept. besvarade Fredrik I:s skrivelse av den 19 augusti. Varför påtalades dessa försök att åt konung Fredrik vinna även den svenska kronan just vid här åsyftade tillfälle och icke långt tidigare? Deras framdragande vid denna tidpunkt smakar starkt av förevändning. Detsamma torde kunna sägas om besvären över Trolle och hans andel i danska regeringens underlåtenhet att lösgiva fångarna.

En kortare återblick på ärkebiskopens förehavanden synes här påkallad. Hans tidigare relationer till Gustaf Eriksson äro icke tillräckligt utredda. Enligt Sjödin[4] skall även han vid den svenska aristokratiens allmänna avfall från Kristian II ett ögonblick hava vacklat. Han förblev likväl unionskonungen trogen och begav sig 1521 till Danmark. Emellertid avföll han 1523 definitivt från Kristian, sannolikt i förhoppning att utsikter till archiepiskopatets och de med detta förenade inkomsternas återvinnande därmed skulle öppna sig för honom. Redan den 19 mars anhöll han i detta syfte om Lübecks medling[5], som han också erhöll[6]. Enligt egen uppgift hade riksföreståndaren härvid icke ställt sig principiellt avvisande till Trolles återvändande, men försöket hade i varje fall strandat på den av Stureregimen uppagiterade allmogens hatfulla stämning mot ärkebiskopen.[7] Dennes aktion hos kurian[8] i ovannämnda syfte

---

[2] HR 8, nr 590.
[3] ST IV, s. 70.
[4] SBL 6, s. 51.
[5] HR 8, nr 343.
[6] HR 8, nr 574. Enl. detta aktstycke hava Bomhouwer och Plönnies den 18 maj fört frågan på tal.
[7] HR 8, nr 574; HH 26:II, s. 82.
[8] Allen, IV:2, s. 309, Påvens brev om T:s återinsättande anlände i slutet av sept. GVR I, s. 143 ff., 146 f.

har endast kunnat öka oviljan. Hans verksamhet för sin sak hos den danska regeringen fick icke mindre olyckliga konsekvenser.

Vid Kallundborgs kapitulation i juni föllo fru Kristina och hennes olyckskamrater i Fredrik I:s händer. Då emellertid de höggättade damerna kvarhöllos i Danmark, sökte Gustaf I både genom direkta hänvändelser[9] och lübecksk bemedling utverka deras lösgivande. På herredagen i Roskilde (förra hälften av augusti) gjorde de hanseatiska ombuden en framställning i saken men fingo till svar: Kvinnorna från Sverige hava kallats hit till Roskilde för att man skall söka få till stånd en förlikning i saken mellan dem och en viss *biskop*.[1] Det kan alltså icke råda något tvivel om att de fångna kvinnorna kvarhållits på Trolles tillskyndan. Det hela resulterade i en förlikning — om nödtvungen eller icke måste lämnas därhän — mellan ärkebiskop Gustaf och fru Kristina. Trolles nästa steg blev en hänvändelse till Gustaf Vasa, varvid han olämpligt nog underlät att giva denne hans rätta titel. I övrigt synes skrivelsen icke hava varit hållen i utmanande eller ohövlig ton.[2] I brevet meddelade ärkebiskopen den i närvaro av några danska riksråd med fru Kristina och fru Sigrid[3] ingångna förlikningen samt begärde att med återinsättande i sina rättigheter få återkomma till riket.

Gustaf Trolles hänvändelse, som endast av riksrådets svar är till innehållet känd, fick en helt annan verkan än den eventuellt avsedda. Den utlöste mot den landsflyktige prelaten synbarligen en stark förbittring, som den i slutet av september anlända påvliga skrivelsen, vari Trolles restitution påyrkades, icke var ägnad att förminska. Framför allt synes man i Sverige hava fruktat, att rent politiska, mot den nya regimen i landet fientliga, avsikter legat till grund för ärkebiskopens aktion.[4] I riksrådets svarsskrivelse gavs

[9] Allen, IV:2, s. 36.

[1] »Die frauwe ausz Schweden ist derhalben alhier kegen Rothschilde beruffen, zcu vorsuchen, ab dy zache, welche zcwischen ier und eynem etlichen *bisschoffe* hanget, in gelimpfliche punct und gutte wege mochte kommen.» HR 8, nr 534, p. 6.

[2] »Synes oss at i ganska ringhe acte hwad obestondt ther af maa komma... Taet late i förstaa med gerninga *En dog eder ordt oc scrifwelse Annarlund lyda.*» Svenska riksrådet till Gustaf Trolle, Söderköping d. 16 okt., GVR I, s. 160.

[3] Dessa tillkännagåvo i en särskild skrivelse den träffade överenskommelsen, i vilken skrivelse »Te sig ther om winlegia saa mykit tiil them staar». Ibid., s. 159.

[4] GVR I, s. 159 ff. Rådet till det danska riksrådet, Söderköping den 18 okt.

öppet uttryck åt misstanken, att förlikningen blivit de båda kvinnorna påtvingad.[5] Den danska regeringens inblandning i denna sak var därför ett ganska olyckligt drag, som icke kunde undgå att ofördelaktigt återverka på stämningen i Sverige. Att man dessutom valt Trolle till mellanhand för framförandet av sina önskemål om ett interskandinaviskt möte[6], förbättrade givetvis ej saken.

Hela denna affär var emellertid i sig själv av ringa politisk betydelse, och man undgår icke det intrycket, att den av det svenska riksrådet — i skrivelsen av den 18 okt.[7] till de danska ståndsbrö-

ST IV, s. 71 ff. Konung Gustafs ställning gentemot Trolle kan icke anses fullt klarlagd. Själv har konungen i maj 1523 yttrat, att han personligen skulle kunna lida Trolle som ärkebiskop (HR 8, nr 574), och på oktobermötet i Vadstena 1524 har han på konung Fredriks förbön övervägt Gustaf och Erik Trolles benådning (SRA I, s. 25). Uppenbart är i varje fall, att konung Gustaf visat ett påfallande överseende med Stureregimens forna motståndare. Känt är, hurusom Erik Trolle icke blott återfick sina förbrutna gods utan även riksrådsämbetet. Under sådana förhållanden kan dalkarlarnas beskyllning mot konungen för benägenhet att återtaga den landsflyktige ärkebiskopen icke utan vidare avfärdas som grundlös (jfr Hildebrand, s. 87). — Vid här ifrågavarande tidpunkt hade emellertid öppen brytning inträtt mellan Gustaf Vasa och Sturepartiet. Under sådana omständigheter kan ärkebiskopens försoning med fru Kristina, detta partis överhuvud, icke hava varit ägnad att stämma konungen till prelatens förmån.

[5] GVR I, s. 159. Trolle fick veta, att rikets innebyggare lagt hans missgärningar på minnet, hölle honom för sin fiende samt »obekväm» till Uppsala stift och kyrka. Ibid., s. 160.

[6] GVR I, s. 159.

[7] Av ingressen till aktstycket framgår, att skrivelsen föranletts av Trolles hänvändelse. Uppfattningen att den utgjort det direkta svaret på de danska unionstrevarna i juni kan härmed anses vederlagd. Denna uppfattning har framförts av utgivaren till ST IV (s. 55). Såväl Hildebrand (s. 52 f.) som Sjödin (SBL 6, s. 54) följa en liknande tankegång — att mötet bl. a. avsett tillbakavisandet av de danska unionsplanerna. Hildebrand har icke ens omnämnt beskickningen till v. Mehlen och notväxlingen mellan de båda monarkerna aug.–sept. Däremot hava dessa för förståelsen av den vidare utvecklingen betydelsefulla fakta av Landberg insatts i sitt historiska sammanhang. Denne forskare refererar den nämnda notväxlingen ganska utförligt och tillägger: »De första stegen till försoning hade sålunda tagits.» Han ingår ej närmare på skrivelserna från Söderköping, men finner dem tydligen mot bakgrunden av det föregående händelseförloppet ganska anmärkningsvärda (Landberg, s. 6). Av den senaste skildraren av 1523 års politik, Tor Berg, lämnas Landbergs forskningsresultat obeaktade. Den förres framställning är även i övrigt missvisande. Gustaf Vasas skrivelse av den 13 sept. angives sålunda — bevisligen felaktigt — utgöra svar på ett brev från konung Fredrik av den 4 maj (refererad i HR 8 under nr 397). Den svenske konungens nämnda åtgärd var i verkligheten föranledd av Fredriks hänvändelse av den 19 augusti. Berg fortsätter: »Senare (alltså *efter* den 13 sept.) fick han emellertid kännedom om ytterligare brev av Fredrik från juni 1523 med nya försök att bli konung i Sverige» etc. Oriktigheten av detta är evident. Mötet i Söderköping har enligt

derna — blåsts upp till nästan orimliga proportioner.[8] Denna misstanke bekräftas av källorna. Enligt den lübeckska sändebudsberättelsen från sommaren 1523 har nämligen konung Gustaf redan den 5 augusti framställt klagomål över Trolles protegerande i Danmark och de kvinnliga fångarnas överantvardande åt denne.[9] Konungen har likväl icke av dessa omständigheter, som således i början av augusti voro honom bekanta, tagit sig anledning att avvisa det danska närmandet eller ens föra ett skarpt språk, då han den 13 september avfärdade sin svarsskrivelse till Fredrik I. Under sådana förhållanden förefaller det, som om icke blott unionsplanerna utan även ärkebiskopens aktion snarare fått tjäna som förevändning för än utgjort de verkliga orsakerna till mötets danskfientliga hållning. Problemets lösning måste sökas på andra vägar.

Gustaf Vasas hittills relativt tillmötesgående inställning till konung Fredriks svenska förbundspolitik är i det föregående klarlagd och manifesterad av hans ovannämnda septemberskrivelse.[1] Sedan rådet inkallats för att taga ställning till det danska närmandet, resulterade överläggningarna i de nämnda skrivelserna av den 18 oktober — en från konungen till den danske monarken och en från riksrådet till dess ståndsbröder i Danmark. Vid en jämförande granskning finner man, att de båda aktstyckena till innehållet icke äro identiska. Klagopunkterna äro visserligen desamma. Men därmed upphör likheten. Riksrådets not är rent negativ. Både till form och innehåll är den ytterst aggressiv, nästan direkt fientlig. Kategoriskt kräves de påtalade missförhållandenas avhjälpande. Möjligheten av krigiska förvecklingar mellan de båda grannmakterna antydes öppet. Icke ens den gängse konventionella hövligheten iakttages. Däremot är konungens skrivelse, ehuru präglad

samme författare bl. a. inkallats med anledning av de danska unionsplanerna (Berg, s. 70 f.) — i verkligheten för att taga ställning till Fredrik I:s i augusti och september inledda förbunds- och försoningspolitik.

[8] Allen (IV:2, s. 337) har tidigare gjort samma iakttagelse. Hans — enligt min mening fullt berättigade — åsikt är, att rådet med denna taktik avsett att i viss mån rättfärdiga den tidigare svenska expansionspolitiken. Allen fullföljer emellertid ej tankegången.

[9] »Orer ko. w. were bygekamen, dat gedachte here erwelter koninck to Dennemarcken vorbenomeden ertzbisschup eyn slot jnt landt to Holsten jngedaen, jtem dat frow Cristina vnd ore kindere vnd andere gefangene junckfrowen vam swedeschen adel ... demsuluen jn vorwaringe gedaenn.» HH 26:II, s. 81.

[1] GVR I, s. 137 f.

av en viss bitterhet, mera dämpad i tonen. Under hänvisning till den lämnade militära hjälpen, vädjar Gustaf »kärliga» till konung Fredrik att undanrödja orsakerna till det svenska missnöjet. Formell hövlighet har icke åsidosatts. Men viktigare är, att den svenske konungens skrivelse utöver de nämnda klagopunkterna innehåller ett par i detta sammanhang särdeles beaktansvärda uttalanden. Gustaf I förklarar sig nämligen beträffande Blekinge och Viken fortfarande beredd att låta tala med sig, när han kunde komma till orda med Fredrik eller vid någon annan vänlig förhandling mellan de båda rikena. Vidare upprepar han sin tidigare hemställan till den danske härskaren att sända en sekreterare eller ett par riksråd för fortsatta förhandlingar.[2] Slutligen har konungen lika litet nu som tidigare velat principiellt motsätta sig tanken på ett personligt möte med Fredrik I. Nästan exakt samma utlåtelser bilda huvudinnehållet i Gustafs septemberskrivelse, med vilken hans brev från Söderköping således har ojämförligt flere och betydelsefullare beröringspunkter än med rådsskrivelsen. I denna söker man nämligen förgäves efter ett positivt förslag till en lösning av de svävande tvistefrågorna.

Konklusionen måste bliva den, att konung och råd varit av olika mening beträffande den politik, som borde föras mot Danmark. Rådet har av allt att döma ogillat Gustafs hållning i denna fråga. Innehållet av dess brev till de danska ståndsbröderna är av den art, att man knappast kan värja sig för misstanken, att det velat framprovocera eller i varje fall förbereda en öppen brytning med den nordiske grannen. De ovan refererade utlåtelserna i konungens oktoberskrivelse giva däremot vid handen, *att han alltjämt i sak intog samma ståndpunkt till det danska närmandet, som tidigare kommit till synes i hans svarsnot till konung Fredrik av den 13 september.* Denna slutsats bestyrkes av ännu en omständighet. I en skrivelse från Johan Sasse finner man den i detta sammanhang ytterst betydelsefulla underrättelsen, att denne haft konungens uppdrag att göra sig underrättad om utsikterna till ett giftermål med konung Fredrik I:s dotter Dorotea.[3] Att dessa giftermåls-

[2] ST IV, s. 69 f., s. 71 f.

[3] HSH 38, s. 34. Johan Sasse till Gustaf Vasa, Lübeck den 14 dec. Betecknande är, att denna giftermålsplan tydligen av konungen hållits hemlig för rådet, åtminstone så långt man vågar sluta e silentio. Det faktum, att till underhandlare

planer haft den rent politiska innebörden av ett, mot bakgrunden av händelserna i Söderköping, anmärkningsvärt närmande till Fredrik I från den svenske konungens sida, torde vara otvivelaktigt.[4] Man konstaterar, att Gustaf Vasas danska politik hösten 1523 följer en obruten linje. Denna politik motiverades framför allt av motsättningen till Lübeck och önskvärdheten av att medelst brytandet av Sveriges yttre isolering minska dess beroende av hansestaden.

Det torde bliva vanskligare att rekonstruera motiven och förhistorien till riksrådets danskfientlighet på mötet i Söderköping. En blick på den inre partiställningen — så långt denna låter sig konstateras — är här befogad. I september hade det kommit till öppen brytning mellan konungen och Sturepartiet.[5] Uppviglare hade på sensommaren varit i farten bland allmogen.[6] Till följd härav torde Gustaf Vasa hava blivit mera beroende av det rådsaristokratiska unionspartiets stöd.[7] En av dess förnämsta representanter, biskop Brask, var närvarande på Söderköpingsmötet.[8] Om Linköpingsbiskopens för tillfället relativt starka ställning vittnar i viss mån den bekräftelse på biskopens, kapitlets och domkyrkans i Linköping privilegier, som av konungen den 18 oktober utfärdades.[9] Brasks konsekvent antagonistiska inställning till den nya regimen i Danmark är höjd över varje tvivel. Hans decideradе motstånd mot Fredrik I:s försoningspolitik är klart dokumenterad.[1] Såsom Sjödin sannolikt med rätta framhåller, eftersträvade det ovannämnda rådspartiet — bland vars ledare biskopen torde få räknas — »ett återupptagande av Magnus Erikssons utrikespolitik med dess rättskrav på de skånska provinserna och Gotland».[2] Även union med Norge torde hava ingått i programmet. En given konsekvens av detta program var partiets avgjorda

i en så pass viktig angelägenhet en person utområds utsetts, bestyrker antagandet. — Angående Gustaf Vasas danska giftermålsplaner, se även Gottfrid Carlsson, Wulf Gyler i svensk tjänst (HT 1922, s. 290).

[4] Jfr HT 1922, s. 290 f.

[5] Swart, s. 75, SRA I, s. 67.

[6] GVR I, s. 127.

[7] Angående detta parti se Lars Sjödin i SBL 6, s. 52 ff.

[8] HSH 13, s. 33.

[9] GVR I, s. 168 f.

[1] Se exempelvis GVR I, s. 304 f. Jfr SBL 6, s. 54 och 55.

[2] Lars Sjödin i SBL 6, s. 52 f.

motvilja mot varje svenskt medgivande i frågan om de erövrade provinserna.[3] Det ligger i sakens natur, att en dylik politik måste bliva klart antidansk.

Mycket talar sålunda för att oppositionen mot konungens danska politik på Söderköpingsmötet dirigerats av det för tillfället inflytelserika rådspartiet samt motiverats av dess ställningstagande i den nordiska frågan. Men partiets principiella ställning lämnar icke den enda grunden till dess handlingssätt. Ty vid här ifrågavarande tillfälle aktualiserades även ett av oppositionens konkreta önskemål, nämligen tanken på Gotlands erövring.

Redan tidigare under året hade Brask påyrkat ett företag mot denna provins, innan Finland återerövrades.[4] Konungen var av motsatt mening[5] och lät i början av augusti sina trupper avsegla till sistnämnda landsända. Nu anlände vid mötets början, den 11 oktober, en skrivelse från köpmännen i Lübeck. För att oskadliggöra Norby *och lägga Gotland under svenska kronan* hade dessa utrustat åtta skepp till ett krigsföretag mot ön. De anhöllo om ett understöd i form av 2,000 man till häst och fot liksom även fartyg och båtar. I händelse av vägran från konungens sida hotades ganska oförtäckt med inställandet av köpenskapen på Sverige, varvid de i sådant fall inträdande interna svårigheterna underströkos.[6] Det antyddes även, att ett annat parti i Lübeck arbetade för Gotlands bevarande under det danska väldet.[7] — De lübeckska borgarnes hänvändelse kunde icke undgå att stärka det antidanska partiets ställning. Dess härigenom i väsentlig grad ökade utsikter att uppnå ett av sina viktigaste mål gav det vind i seglen. Konung Gustafs position försvagades i samma mån. Lübeckarnas hotelser, som samtidigt utgjorde ett stöd för Brasks politik, medförde, att

[3] Betecknande är, att i riksrådets skrivelse spörsmålet om Bleking och Viken förbigås med fullständig tystnad.

[4] LBH II, s. 198.

[5] GVR I, s. 115.

[6] Dessa faror betonades även av Herman Iserhel i en fem dagar senare, 23 sept. dagtecknad skrivelse till Gustaf Vasa (datum för köpmännens var den 18 sept.). Ordalagen torde förtjäna att här återges: »leve her gustoff yck gevet Jw genade tho bedenken van gy gyne na ffor kregen ynt ryke vat Jw dat na delss volde maken myt Jwen vnderssaten». R. A., Stockholm, Brev till konungen 1521–1525. Denna passus återfinnes icke i referatet i HR 8 (nr 571). Även denna skrivelse inkom enl. påteckning den 11 okt.

[7] HSH 38, s. 26 f.

konungen icke kunde förbise deras hemställan. Han framställde proposition i ärendet.[8] Denna proposition tillstyrktes av rådet.[9] Linköpingsbiskopen skall härvid — enligt konungens utsago — hava visat sig särskilt angelägen.[1] Mötets — åtminstone principiella — anslutning till den lübeckska anfallsplanen innebar i sig själv en skärpning av Sveriges danska politik.

Den verkliga orsaken till riksrådets hållning synes härmed klarlagd. Det är av allt att döma det tilltänkta angreppet på Gotland, som ligger till grund för denna korporations bryska anklagelseakt mot grannstatens regering. De däri anförda besvären över jämförelsevis oväsentliga försyndelser från den danska regimens sida äro tydligen endast svepskäl, avsedda att rättfärdiga den nu inslagna kursen. Huvudsakligast till följd av sitt beroende av Lübeck, men även emedan han hade användning för expansionspartiets stöd mot Sturemännen (vilkas intressen i den danska frågan sammanföllo med det förras), har konungen under trycket av en övermäktig svensk-hanseatisk opinion varken kunnat eller velat göra sin vilja gällande. Emellertid har han icke avstått från tanken på en vänskaplig uppgörelse med Danmark, varom hans skrivelse av den 18 okt. till Fredrik I bär vittne.

Läget i Danmark hade under tiden avgjort försämrats. Belägringen av huvudstaden gjorde inga framsteg. Blockaden till sjöss visade sig ineffektiv. Medelst snabbseglande jakter lyckades försvararna uppehålla förbindelsen med Skåne. Vid ett tillfälle — under förra hälften av september — uppbringade några av dessa jakter fyra Lübeck tillhöriga, till inloppets försänkning avsedda, fartyg. Tvenne skrivelser från rådet till amiralerna innehållande upplysningar om Kristian II:s pågående rustningar föllo därvid i de belägrades händer.[2] Denna underrättelse var i icke ringa grad

[8] HSH 13, s. 33 och 45.

[9] Ibid., s. 33.

[1] Gustaf Vasa till Brask. Stockholms slott, in octava quasimodogeniti 1524 HSH 13, s. 29. Biskopens gemmäle är belysande för hans ståndpunkt och vederlägger icke Gustafs yttrande: »Oc epter eders nades framsetning om gulland i Sudercöping ... tyckte mich ej radeligit var ware eder nade affrada thet anslag oc hogskot som eder nade aff Gudz inskiutelse begripeth haffde heller än andra gode Herrer och män i Raadet Tha ... war mit rad ... then reesa skulle sidhöstes företagas.» Brask till Gustaf I, in profesto Tiburtii et Valeriani, 1524. Ibid., s. 33.

[2] HR 8, nr 600, p. 103.

ägnad att stärka försvararnas tillförsikt, särskilt som staden synes hava varit väl provianterad. Ehuru garnisonens knektar i form av klippingar utfingo sin sold, hölls dock missnöjet borta genom de fördelaktiga inköp av guld och silver m. m., som av krigsfolket tydligen gjordes.[3] — Sämre såg det ut inom belägringshären. Flertalet av de hanseatiska rapporterna vittna samstämmigt om den under belägringens fortgång allt svårare ställningen i lägret och på flottan. Proviant- och penningbrist gjorde sig ganska snart kännbar. Till följd härav blev disciplinen bland knektar och sjöfolk allt slappare. Både Danmarks och Lübecks ekonomiska resurser ansträngdes härunder till det yttersta. Samtidigt tedde sig det inre läget i konung Fredriks rike ganska problematiskt på grund av jäsningen bland allmogen i Skåne och Själland — vilket icke minst framgår av rapporterna från hansestädernas ombud.[4] Tid efter annan inlöpte dessutom oroande underrättelser om Kristian II:s stort anlagda och därför alltmera hotfulla rustningar i Tyskland. Den hanseatiska sjöfarten på Östersjön oroades under tiden i betänklig utsträckning av Norbys kaperier.

I denna situation koncentrerade den lübeckska regeringen hela sin energi på att framkalla ett avgörande vid Köpenhamn. Härtill hade den allvarliga skäl. Det har tidigare framhållits, att krigskostnaderna, som för varje dag sprungo i höjden, måste hava varit en tung börda för borgerskapet, inom vilket dessutom den nya danska regimen av allt att döma icke var populär. De sociala oroligheter, av vilka det närbelägna Wismar vid denna tid upprördes[5], manade rådet till ytterligare hänsyn gentemot de borgerliga elementen.

I början av augusti sammanträdde i Travestaden för att rådslå om medel till krigets fullföljande en vendisk stadsdag. Härunder föreslogs av Lübeck, att ytterligare 1,500 knektar gemensamt skulle anställas av städerna dels för att genom belägringshärens förstärkande möjliggöra Köpenhamns intagande, vilket vore mycket angeläget och dels för att möta det befarade angreppet från ko-

---

[3] Enligt knektöversten Jörgen Homuths uttalande till den lübeckske sekreteraren Gerhard Stromeyer, HR 8, nr 622. Mindre fördelaktigt var detta förhållande för stadens borgare: »bynnen Copenhagen ryke knechte und arme borger». Ibid.

[4] HR 8, nr 537, 554, 557, 580, 584, 600 p. 98 och 105; 611.

[5] HR 8, nr 520, p. 1.

nung Kristian.[6] Ungefär samtidigt pågingo de förut nämnda förhandlingarna i Roskilde mellan Fredrik I och hans råd å ena sidan och städernas representanter å den andra. Det lyckades ej de senare att förmå danskarna till ett beslut om stormning.[7] Den lübeckske rådsherren och amiralen Joachim Gerken hade otvivelaktigt rätt, när han förmodade, att det danska riksrådets hållning i i denna fråga berodde på dess fruktan för bönderna.[8] De vendiska rådssändebuden voro emellertid beslutna att icke släppa taget. Följande uttalande av de danzigska eskadercheferna är belysande för deras hållning: »Städernas övriga representanter äro även förtretade över, att i detta långdragna krig intet uträttas och ämna icke i första taget bege sig härifrån utan hålla ut så länge som möjligt.»[9]

De knektar, som den 22 augusti anlänt från Sverige[1], ville Lübeck söka förmå konung Fredrik att taga i sin tjänst och vände sig i denna avsikt till regeringen i hertigdömena. Ett sändebud avfärdades till lantdagen i Kiel i slutet av augusti. Hansestadens representant framställde klagomål över den slappa krigföringen vid den danska huvudstaden; man hade väntat, att belägringen av Köpenhamn skulle bedrivas snabbare och med betydligt större energi. Han föreslog därför regenterna att anställa det nyligen till Lübeck anlända krigsfolket.[2] Svaret blev i sak avböjande. Lübeckaren erinrades om, att konungen väntat sig mera hjälp och bistånd till belägringen; om denna hjälp förverkligats, skulle han utan tvivel handlat annorlunda.[3] Med hänsyn till att de omdiskuterade knektarna hade full kännedom om trakten, medgavs visserligen, att det vore mindre rådligt att avskeda dem, men utan Fredriks befallning vågade man ej vidtaga någon åtgärd.[4]

---

[6] HR 8, nr 520, p. 4 o. 7.

[7] HR 8, nr 534, p. 4.

[8] »dat sze vyllychte de buren und anderen nycht en lowen; ten ock mede an, wenner men den storme vorlore, szo vyllen alle buren und borgers wedder umme etc.». HR 8, nr 537. Texten i den citerade meningen avslutas verkligen med etc.

[9] HR 8, nr 538. Danzigs eskaderchefer till Danzig, Köpenhamns redd den 19 augusti.

[1] HH 26:II, s. 84.

[2] HR 8, nr 542, p. 4 o. 5.

[3] HR 8, nr 543, p. 3.

[4] Ibid., p. 4.

Å sin sida hade konungen vid ungefär samma tidpunkt, den 26 augusti, låtit de hanseatiska ombuden förstå, att städerna snarast borde anskaffa 4,000 man till belägringen; i så fall ämnade han själv uppställa ytterligare 1,000 krigare. Ginge Hansan ej med på detta förslag, sade sig konungen ej veta, varifrån han skulle taga erforderliga penningmedel, utan måste han i så fall anbefalla kriget i den Allsmäktiges händer.[5] Fredrik I:s framstöt föranledde verkligen en överenskommelse med rådssändebuden, vilka tydligen fruktade, att konungens sistnämnda yttrande inneburit ett hot att avtåga från huvudstaden.[6] Enligt denna överenskommelse skulle danskarna anskaffa 2,000 man och de hanseatiska bundsförvanterna 3,000 knektar. Från flottan skulle 1,000 man därutöver detacheras till stormningen. För artilleri, ammunition och servismanskap skulle städerna svara.[7] — Av olika anledningar kom dock detta projekt ej till utförande, och de hanseatiska klagomålen över krigföringen fortforo.[8] Konung Fredrik skyllde på riksrådet, som hoppades att på underhandlingens väg kunna få staden i sitt våld.[9]

Kristian II:s omfattande värvningar och övriga krigsförberedelser i Nordtyskland tvang emellertid de förbundna att rikta sin uppmärksamhet på det tydligen nära förestående angreppet. I början av september avreste Fredrik I till Holstein, betecknande nog utan att underrätta eller taga avsked av rådssändebuden.[1] Något senare inträffade ett intermezzo, som kan anses belysande för den irriterade stämningen i danska rådskretsar. Den 20 september kallades nämligen städernas utskickade till lägret men funno endast några av ridderskapet inbegripna i dryckeslag, varvid en av herrarna i riksrådets närvaro utfor i »ohöviska ord» mot hanseaterna.[2] Vad konungen själv beträffar, torde Lübecks avslag på hans den 20 sept. framställda anhållan om ett större lån (16 à 20,000 rhenska gulden) ytterligare hava ökat hans besvikelse över bundsförvanten.[3] — Motsättningarna voro emellertid

[5] HR 8, nr 600, p. 83.
[6] Ibid.
[7] HR 8, nr 550.
[8] HR 8, nr 551 och 554.
[9] HR 8, nr 551.
[1] Den 10 september fingo dessa meddelande, att konungen lämnat lägret. HR 8, nr 600, p. 98.
[2] HR 8, nr 600, p. 108.
[3] Angående förhandlingarna om lånet se HR 8, nr 569.

flere. Ända sedan fördraget med Danzig i april 1522 hade Lübeck konsekvent eftersträvat att utestänga holländarna från Östersjön. Med det svenska privilegiet hade hansestaden kommit detta mål ett stort steg närmare. Kristian II:s åtgärd att söka en tillflyktsort i Nederländerna komplicerade emellertid det hela. Till följd av Travestadens politik förelåg numera en uppenbar risk för ett samgående mellan den landsflyktige konungen och holländarna. Av orsaker, på vilka här ej närmare kan ingås, fick emellertid Kristian varken av det burgundiska hovet eller de nederländska städerna något understöd.[4] Sedan Lübeck genom en beskickning i juni förvissat sig härom, vidhöll staden därför sin avspärrningspolitik.[5] En helt annan hållning intog den nya danska regeringen. Redan före konung Kristians avresa hade den sökt uppnå vänskapliga förbindelser med Nederländerna. I skrivelse av den 29 mars erbjöd sålunda den nyvalde konungen flere holländska städer bl. a. Amsterdam fri handel i Danmark och hertigdömena samt lovade att låta dem få behålla gamla privilegier och sedvänjor.[6] Kort efter den störtade konungens flykt, den 20 april, vände sig Fredrik I till regentinnan Margareta med en begäran, att intet bistånd skulle lämnas Kristian II.[7] Denna hänvändelse upprepades omkring den 20 juni av såväl konungen som riksrådet. I gengäld utlovades, att de danska hamnarna skulle stå öppna för holländska fartyg — mot erläggandet av den gamla sedvanliga tullen.[8] Det senare innebar, att en av Kristian II:s pålagor bortföll.[9] Alldeles uppenbart framträder slutligen divergensen mellan Lübecks och danska kronans holländska politik i de båda makternas olikartade åtgärder efter Köpenhamns kapitulation. Den 25 januari 1524 utfärdades av den danska regeringen för skeppare och köpmän från Holland,

[4] Att det burgundiska hovet här försummat ett gynnsamt ögonblick att utnyttja tillfället, har med rätta framhållits av Häpke (s. 100): »Wäre es doch nicht schwierig gewesen, bei den Besprechungen mit dem lübischen Sekretär als Gegenleistung für die Nichtintervention zu Christians Gunsten die Zusage zu verlangen, dass nun auch die hollandische Schiffart nicht behelligt werden dürfe.»

[5] Angående förhållandet mellan Lübeck och Nederländerna under kriget mot Kristian II, se Häpke, s. 92 ff.

[6] Allen, IV:2, s. 99 f.

[7] Ibid., s. 100.

[8] Ibid., s. 100 f. HR 8, nr 600, p. 25. Boeszoermeny III, s. 43 (»ouch sunst auf alte zcolle ahn alten geborlichen zcollesteten unbeswereth widderumb gebrawchen mochten»).

[9] Häpke, s. 104.

Brabant, Seeland och Flandern tillstånd till fri handel i Danmark och Norge, särskilt i Bergen — det sistnämnda en klar utmaning mot Lübeck, som i kontoret i denna stad hade en av sina fastaste stödjepunkter i Norden — under förutsättning, att de traditionella tullarna betalades och att rikets fiender icke understöddes av de nederländska städerna. Fogdar och ämbetsmän fingo anvisning, att på allt sätt främja holländarnas merkantila förehavanden.[1] Men nästan samtidigt, den 23 januari vände sig Travestadens råd till den burgundiska regeringen och rådde denna att under hänvisning till Norbys kaperier och svenskarnas fiendskap[2] fortfarande låta sina undersåtar undvika Östersjön (HR 8, nr 683). Intressemotsättningarna voro på denna punkt djupgående.

Även den lübeckska ockupationen av Bornholm måste hava varit de maktägande i Danmark en nagel i ögat. Efter öns erövring av Lübeck hösten 1522 hade den flere gånger skiftat ägare. Severin Norby hade under vintern överraskat och fängslat den lübeckske fogden samt återtagit landet.[3] Ön förblev emellertid icke länge i Norbys besittning. Hans män övermannades av lundabiskopens[4] folk, som i sin tur fördrevs av lübeckarna. Innan hansestadens flotta avseglade till konung Fredriks bistånd, dirigerades den nämligen till Bornholm, dit den anlände den 26 april. Landet ockuperades, och innebyggarna fingo staden Lübecks skyddsbrev.[5] Rådet anhöll den 15 maj — dagen efter det att den lübeckska sjömakten avseglat till Nyborg för att överskeppa de kungliga trupperna till Själland[6] — i skrivelse till Danzig, att ön skulle förskonas från

[1] HR 8, nr 685.

[2] Det vill verkligen synas som om svenskarna under befrielsekriget beslagtagit holländska varor. Härom vittnar följande i konceptet till Lübecks avsked till de holländska sändebuden befintliga ehuru sedermera överstrukna mening (efter förhandlingarna i Köpenhamn sommaren 1524. Aktstycket daterat den 26 juli): »Es wollen auch dye von Lubech, sich bei dem erwelten konige zu Sweden ... bevleissigen, ab nach Hollendische guter, szo inen von den Sweden genommen, das sulche in guter furwaring gehalten und nicht zurucht werden und uff ir ferrer underhandelunng, szo vil in muglich, widderumb den Hollendern mugen restituirt werden.» HR 8, nr 859, anm. k (s. 890).

[3] HR 8, nr 793, p. 38; nr 600, p. 3.

[4] Att denne, som var en anhängare till Kristian II, på detta sätt ingrep mot Norby, förklaras av den kända striden om äganderätten till ön mellan danska kronan och domkapitlet i Lund.

[5] HR 8, nr 600, s. 499; nr 793, p. 38.

[6] HR 8, nr 409.

brandskattning, och vid den danzigska eskaderns ankomst till Bornholm i början av juni företedde innevånarna det nämnda skyddsbrevet[7]. — Hansestadens tillvägagångssätt i detta fall var fullt analogt med svenskarnas besittningstagande av Bleking och Viken. Någon protest under år 1523 mot den lübeckska aktionen från Fredrik I:s och hans rådgivares sida är visserligen icke känd, men under förhandlingarna sommaren 1524 gåvo danskarna i skarpa ordalag uttryck åt sitt missnöje med saken.[8] Lübeckarna försvarade sitt tilltag med liknande argument, som Gustaf Vasa åberopat.[9]

Både allmänpolitiska och mera speciella motsättningar mellan de båda allierade kunna således konstateras. Konung Fredriks lösgörande från beroendet av den mäktiga hansestaden måste till följd härav bliva det närmaste målet för hans utrikespolitik. Krigiska medel voro härvid av flere skäl uteslutna. Ett lämpligare vapen erbjöd sig i allianspolitiken.

Från senare hälften av år 1523 kan man iakttaga strävanden från dansk sida att skapa ett större fursteförbund, omfattande konungen av Polen, hertigen av Pommern samt hertig Henrik av Mecklenburg. Detta projekt riktade sig närmast mot Kristian II och dennes medhjälpare i Tyskland, framför allt kurfursten av Brandenburg och högmästaren.[1] Planen synes hava tillkommit under trycket av den landsflyktige konungens rustningar sommaren 1523 och på initiativ av Fredrik I:s kansler, Wolfgang von Utenhof.[2] Den danske konungen gjorde verkligen en hänvändelse till Sigismund i förbundsfrågan (före den 26 sept.). Denne lämnade ett dilatoriskt svar.[3]

Ett dylikt fursteförbund var även i sig själv väl ägnat att förminska trycket av Lübecks och de övriga hansestädernas inflytande.[4] Det är mycket sannolikt, att denna tanke i viss mån varit bestämmande för den danska regeringens svenska politik. Ty ehuru

[7] HR 8, nr 410 och nr 600, s. 499.

[8] HR 8, nr 811, p. 138; s. 752, anm. 2; nr 812, p. 6; nr 834, p. 7.

[9] »dat eyn erbare radt dat eylandt van dem fiande, nicht van der kerken genamen unde mit herschilde gewunnen unde der wegen mit eynem rechtferdigen guden titel boseten unde innehedden». HR 8, nr 811, p. 138.

[1] KÅ 22, s. 5.

[2] HR 8, nr 486.

[3] KÅ 22, s. 5; HR 8, nr 577.

[4] Förbundsplanens upphovsman, Utenhof, framstår i Danmarks historia som en utpräglad motståndare till Lübeck. DHT 4 R, 6 Bd, s. 174 f.

hotet från Kristian II redan i början av oktober upphört — det var dessutom att förutse, att ekonomiska tvistigheter mellan den fördrivne konungen och hans främsta bundsförvanter skulle göra hans förhållande till dessa kyligare —, återupptogos i november planerna på en allians med Sverige.[5] Härtill har kanske det undvikande svaret från Polen varit en bidragande orsak.

I slutet av november anlände en dansk beskickning till Sverige. Den bestod av tvenne riksråd, som den 29 november befunno sig i Vadstena. De hade i uppdrag att föreslå den svenska regeringen ett förbund. Ett dylikt var emellertid endast möjligt under den förutsättningen, att tvistefrågorna mellan de båda rikena utjämnades. På dansk sida var man villig till eftergift i frågan om de fångna kvinnorna. Sändebuden skulle utlova dessas frigivande.[6] Större svårigheter erbjöd spörsmålet om Bleking och Viken, vilket utgjorde det förnämsta hindret för förbundstankens förverkligande. I Danmark torde man emellertid av Gustaf Vasas skrivelser[7] hava fått den uppfattningen, att svenskarna på denna punkt icke skulle visa sig omedgörliga. Kunde samförstånd uppnås i frågan om de av Sverige ockuperade provinserna, skulle de sins emellan eniga nordiska rikena på ett helt annat sätt, än hittills varit fallet, kunna göra sig gällande gentemot Lübeck — ej minst inom ramen av ett förbund med hansestaden. Så vitt man nämligen vågar döma av ett danskt fördragsutkast från februari 1524, skulle alliansen förutom Sverige och Danmark även omfatta Holstein och Lübeck.[8] Härmed skulle, trots unionens upplösning, en förutsättning för återupptagandet av unionskonungarnas antihanseatiska politik hava skapats. Ty även Kristian II:s båda efterträdare hade ett gemensamt intresse av denna politiks fullföljande. I längden skulle Sveriges definitiva utbrytning ur unionen och konung Fredriks — åtminstone faktiska — erkännande av Gustaf Erikssons svenska

[5] Det är möjligt, att dessa strävanden stodo i samband med den nämnda planen på ett stort fursteförbund. I den skrivelse av den 13 juli, vari Utenhof förordar en anknytning till Polen, Pommern och hertig Henrik av Mecklenburg, tillägger han nämligen: »E. k. w. werden auch die Sweden woll ansprechen laszen, das es gilt in gleich vyll alsz e. k. w., und fur allen dingen darzu gedenken, dasz e. k. w. szampt den stetten der sehe mechtich szey, dan daran vyll gelegen szyn wyll.» HR 8, nr 486.

[6] HSH 17, s. 175; GVR I, s. 185; ST IV, s. 73 f.; GVR I, s. 182.

[7] Av den 13 sept. och 18 okt.

[8] Allen, IV:2, s. 340.

konungavärdighet visa sig ödesdigra för Lübeck. Ty med unionstvistigheternas upphörande försvunno hansestadens utsikter att — som hittills skett — till sin fördel utnyttja dessa stridigheter.

Den danska regeringens förbunds- och försoningspolitik möttes emellertid av ett utpräglat motstånd från det svenska rådspartiets män. Den ovannämnda beskickningen måste således vid utförandet av sitt uppdrag bereda sig på svårigheter från detta håll. Efter mötet i Söderköping hade expansionspartiets position så till vida försvagats, som det av de lübeckska köpmännen förberedda krigståget mot Gotland genom rådets ingripande blivit inställt[9], varom Herman Iserhel i skrivelse av den 2 oktober underrättat Gustaf I. Men tanken på öns förvärvande hade därför icke uppgivits, och ännu mindre var man inom den nämnda fraktionen sinnad att avstå från besittningen av Bleking och Viken. Biskop Brasks första tanke vid underrättelsen om sändebudens ankomst var en i flere skrivelser uttalad fruktan för danskarnas krav på de erövrade landsdelarnas restitution.[1] I ett för hans ställning till det danska närmandet mycket belysande brev till konungen av den 30 november utvecklar Linköpingsbiskopen närmare sin mening om saken. Brask underrättar först konungen om beskickningens ankomst. Han säger sig visserligen sakna kunskap om dess uppdrag, men antager, att sändebuden med »daghtingen och fager ordh» ämna söka uppnå Blekings återlämnande och påminner om, att »Suenske män aldrig till een fotzmon kunne få aff them med Dachtingen». I fortsättningen heter det: »ähr ock sommas mening, att eptter Eder Nåde haffuer fångith Finlandh igeen ... schole the ware kompne for någenn befrucktning, att eder Nåde schulle nu haffue thess bettre magtt schaffe sinn willie med *skåne*, och then Landzenda i thenne winther, att the kunne betage thet med nogenn vpslag, eller nogen annen handell som ij sommers skedde, ther inthet medfolgde vthenn förhaledes tiden, om thet ock så nu ske kunne eptter theres achtt, oss hoppes dock till Gudh i himmelriche, att eder Nåde aff hans inskiutellse och styrkie, är nog förtänchtt att achtte läglighetten som tiden tilsäger, eptter thett att thett ähr gansche ouisth ner enn annen tidh kunne ware swådan tilfälle Cronona komma till sin land igenn, som nu kan ware, om thett eij fördröjes moth wårdaga,

[9] HR 8, nr 583.

[1] HSH 17, s. 178. LBH II, s. 215 f.

Eder Nåde haffuer myckit folk på suår kost och täring hellst huar the längie schulle liggia på enn stadh. Jag förmoder att the heller scholle ware ther the finge gott byte. Thett kunne Gudh giffua, att the i then Landzenda ther haffue hulpidt oss ifrå Gullandh, schulle hjelpe eder Nådh och rikitt ther till igen, med schip och Fitalie . .»[2] — Detta aktstycke lämnar intet tvivel övrigt om Linköpingsbiskopens och det under hans inflytande stående partiets utrikespolitiska ståndpunkt. Programmet för politiken mot Danmark är här klart fixerat. De redan erövrade provinserna skola behållas och icke blott Gotland utan även Skåne, som för längesedan hyllat Fredrik I, intagas med vapenmakt. Från underhandlingar med danskarna avrådes. Det är en klart danskfientlig position.

Samma klarhet råder däremot icke, vad konungens hållning i frågan angår. Källorna lämna oss här i sticket. Endast Tegel har på denna punkt några upplysningar att giva. Enligt denne var Gustaf icke hågad för ett anfall mot de skånska provinserna. Tegel omtalar vidare, att den danska beskickningens huvuduppdrag var att begära ett vänligt möte mellan de båda nordiska konungarna (eller mellan de skandinaviska rikenas råd) för att åvägabringa fred och förbund mellan de båda rikena, vartill Gustaf »aldeles wäl benägen war, på thet all Owilia och Obestond motte affskaffat bliffua». Konungen lät därför inkalla rådet till ett möte i Vadstena[3] (Brask hade den 3 december mottagit kallelse till detta möte, som skulle äga rum den 1 januari 1524)[4]. Med reservation för detaljerna i denna framställning — det är sålunda osäkert, huruvida Gustaf vid möteskallelsens utfärdande överhuvud taget haft kännedom om sändebudens ankomst[5] — finnes det ingen anledning att betvivla Tegels uppgift om konungens för det danska förslaget gynnsamma stämning, särskilt med tanke på, att sedan Söderköpingsmötet intet inträffat, som kunnat giva Gustaf anledning att

---

[2] LBH II, s. 215 f.

[3] Tegel, s. 80 f.

[4] HSH 17, s. 180.

[5] Den 3 december kom kallelsen Brask till handa (HSH 17, s. 180). Beskickningens ankomst till Vadstena var den 29 november känd av biskopen (HSH 17, s. 175). I brev av den 30 november till Johannes Magnus uppgiver han, att sändebuden vistats någon tid (aliquandiu) i nämnda stad (HSH 17, s. 178).

frångå sin tidigare — ovan klarlagda — ståndpunkt gentemot Danmark.

I Sverige voro sålunda meningarna delade — för att icke säga diametralt motsatta — i fråga om den politik, som borde föras mot den nordiske grannen. Konungen var av allt att döma fortfarande böjd för underhandlingar och en vänskaplig uppgörelse med danskarna, medan Brask tydligen önskade ett rent aggressivt förfarande. Under sådana förhållanden voro den danska beskickningens utsikter att med framgång kunna genomföra sitt uppdrag ytterst ovissa.

Om förhandlingarna med konung Fredriks sändebud, riksråden Holger Gregersen och Aage Brahe, på mötet i Vadstena — det öppnades den 1 januari — är föga känt. Det står emellertid fast, att någon definitiv överenskommelse icke uppnåddes. De svävande tvistefrågornas avgörande uppsköts till ett svenskt-danskt möte i Jönköping den 14 februari.[6] Så långt man vågar sätta tilltro till Tegels uppgifter, berodde detta på att de båda danska herrarna krävt Blekings och Vikens återställande, vilket »de svenske» motsatte sig.[7] Själva påstodo sändebuden, att de vid underhandlingarna med konung Gustaf och riksrådet om förbund mot konung Kristian och hans anhängare och ömsesidigt bistånd mot dessa av konungen fått till svar, att han icke förstode, huru han skulle kunna förbinda sig med Fredrik I och Danmarks riksråd, eftersom dessa med sina brev sökt avhända honom riket.[8] Att de danska unionsplanerna även vid detta tillfälle påtalades, torde få tillskrivas rådets och den på mötet närvarande Brasks inflytande, vilka häri funnit ett lämpligt motargument mot danskarnas krav på de ockuperade landsdelarnas återlämnande. Ty i den skrivelse, som konungen den 7 januari avlät till Fredrik I, nämnas unionsförsöken överhuvud taget icke. Aktstycket, vari grannrikets härskare av Gustaf benämnes »synnerliigh gode wen», vittnar otvivelaktigt om den svenske konungens vilja till samförstånd och utmärkes av en viss hjärtlighet i tonen. Gustaf säger sig här av sändebuden hava förnummit konung Fredriks önskan om ett vänligt möte »i huilko itth wenliiget fforbund och ffriid riken emell(an) beslutas motthe

[6] GVR I, s. 185; HSH 17, s. 181.

[7] Tegel, s. 81. Tegel bygger här uppenbart på Brasks ovan, s. 148 f., återgivna brev. [8] ST IV, s. 73 f.

etc», vartill han förklarar sig vara »aldeles wael benaegen» samt betonar sin uppriktiga önskan om en vänskaplig uppgörelse. Brevet avslutas med en underrättelse om det avtalade mötet. Lejdebrev för de danska herrar, som skola bevista detta, bifogas.[9] — Av denna skrivelse att döma var konung Gustaf icke blott böjd för en förlikning utan numera även villig att ingå på ett förbund med Danmark. Rådet har däremot behärskats av expansionspolitikens förespråkare. Biskop Brasks närvaro på mötet var ett ingalunda betydelselöst faktum. Denne prelat och de övriga rådsmedlemmarna påyrkade, att det i Söderköping beramade Gotlandståget nu skulle verkställas.[1] Förhandlingarna härom hava bl. a. satt spår i en skrivelse av den 15 januari från konungen till Lübeck, vari Gustaf inför rådet söker ursäkta sin underlåtenhet att angripa Norby med nödvändigheten att försvara Finland mot ryssarna — varefter den plötsligt inträdande vintern omöjliggjort företaget — men förklarar sig beredd att nu med hela sin makt anfalla den gotländske hövitsmannen.[2] Dalin och efter honom Handelmann uppgiva dessutom, att Gustaf Vasa i skrivelse av den 11 januari begärt Danzigs bistånd mot Severin Norby.[3] Det vill sålunda synas, som om man i Vadstena tagit ett steg närmare planens förverkligande, ehuru intet definitivt beslut i frågan med det tillgängliga källmaterialet kan påvisas. Emellertid skall konungen enligt Peder Swart av flere skäl hava varit synnerligen ohågad för Gotlandsexpeditionen.[4] Peder Swart har sannolikt denna upplysning från konungen själv. Då utgången av Gotlandsföretaget blev olycklig och därigenom nedsättande för Gustafs prestige, kan givetvis uppgiften vara tendentiös. Men i en skrivelse från konungen till Brask av den 18 februari 1524 påträffar man ett uttalande, som i detta sammanhang kan erbjuda ett visst intresse: »Verdug fader Epter vj nu akthe ... tage then resa före til golland förste yppeth vatn *som rikisins rad oc besynnerlige eder tykthe vara rad her vtj vastena.* Saa första i vel sielffue at ther höre mykin hielp oc peninge ... ath löna folkit som ther till behöffues *med mindre i oc andra som goffue radit at then resa skulle företages bliffuer oss ther vtinnan bestan-*

[9] DRA, TKUA Sverige, A I:1.
[1] GVR I, s. 189.
[2] Gustaf Vasa till Lübeck, Skenninge den 15 januari. HR 9, nr 752.
[3] Dalin, 3:I, s. 101; Handelmann, s. 133.
[4] Swart, s. 79 ff.

doge oc behielpoge . .»[5] Den omständigheten, att konungen redan nu — långt före expeditionens misslyckande — visar tydliga tendenser att skjuta över ansvaret för beslutet på Linköpingsbiskopen och rådet, synes onekligen ägnad att stödja Peder Swarts uppgift om Gustafs motvilja mot företaget.

Resultatet av Vadstenamötets överläggningar i den danska förbundsfrågan måste betraktas som en kompromiss mellan stridiga viljor. En överenskommelse med danskarna om de oavgjorda tvistepunkterna och i förbundsfrågan hade icke kommit till stånd. Men å andra sidan visar beslutet om Jönköpingsmötet, att de inledda förhandlingarna icke avbrutits utan snarare gjort ett framsteg. Svenskarnas medgivande till detta möte innebar i själva verket en första framgång för Fredrik I:s — hittills ganska ofruktbara — svenska vänskaps- och förbundspolitik. I Gotlandssaken har riksrådet icke helt förmått driva sin vilja igenom. Innehållet i konungens ovannämnda skrivelse till Travestadens regering — han anhåller där att bliva underrättad om, huru han enligt rådets mening bör förfara emot Norby[6] — synes giva vid handen, att han gjort sin anslutning till planen beroende av Lübecks hållning. Hansestadens politik skulle i varje fall bliva utslagsgivande för de svensk-danska relationernas vidare utveckling.

Vid en framställning av Lübecks nordiska politik hösten 1523 måste de inre motsättningarna i staden alltjämt uppmärksammas. Den av Kort König och Herman Iserhel ledda borgarfraktionens intentioner sammanföllo i de skandinaviska frågorna med det svenska expansionspartiets. Sedan april månad hade Gustaf Vasa av Herman Iserhel mottagit upprepade anmaningar att lägga Skåne och Gotland under svenska kronan.[7] Redan i slutet av maj och början av juni hade man anhållit om riksföreståndarens medverkan till en attack mot Norby. De lübeckska köpmännen begärde nämligen, att Gustaf Eriksson skulle sända en sjöstyrka mot herr Severin.[8] Denna begäran kom den 17 juni den nyvalde konungen till handa[9], men han underlät att efterkomma uppmaningen. Skeppen användes i stället till att efter Stockholms kapitulation överföra

[5] GVR I, s. 189 f.
[6] Gustaf Vasa till Lübeck, Skenninge den 15 januari 1524. HR 9, nr 752.
[7] HR 8, nr 391, 430, 496.
[8] HR 8, nr 430 och 435.
[9] HR 8, nr 435.

de i staden garnisonerade knektarna till Tyskland, varvid för övrigt ett av fartygen föll i händerna på Norby.[1] Den 21 juli underrättade Iserhel Gustaf, att Fredrik I för att vinna herr Severin till Gotland avfärdat en beskickning, samt förnyade enträget sina försök att övertala den svenske härskaren till aktivt ingripande icke blott mot Norby utan även i Skåne.[2] Visborgshövitsmannens för köpmännen allt kännbarare sjöröveriverksamhet föranledde slutligen dessa att mot honom utrusta 8 fartyg. Som tidigare nämnts, anhöllo de härvid hos Gustaf I om bistånd från Sverige och förklarade sig i gengäld gärna se, att Gotland lades under svenska kronan.[3] Öns återförening med Danmark ansågs däremot ej önskvärd.[4] — Planen omintetgjordes genom rådets ingripande. Det kvarhöll de utrustade skeppen.[5] Denna rådets åtgärd har av Kruse satts i samband med Kristian II:s — som det föreföll — nära förestående krigståg. Skeppsfolket skulle ej hava kunnat undvaras vid arbetena på stadens sättande i försvarstillstånd.[6] Denna åsikt saknar stöd i källorna. Lübeckregeringens förbud mot expeditionen har utfärdats mellan den 26 september och den 2 oktober.[7] Men redan den 18 september, då köpmännens skrivelse om det planerade sjötåget utfärdades, måste faran från den landsflyktige konungen i hela dess vidd hava stått klart för lübeckarna.[8] Den 10 oktober var man i Travestaden underrättad om upplösningen av Kristians krigshär. Trots detta återställdes den utrustade eskadern icke till köpmännens förfogande utan disponerades

[1] Ekdahl, II, s. 432. Jfr HR 8, nr 430.

[2] »dat lant were en grot klennode for dat ryke fan Sweden ... Schone unde Gotlant solle gy jo by de krone fan Sweden bracht hebben; gy kont et noch don, wyl gy anders sulven». HR 8, nr 496.

[3] HR 8, nr 566 och 571. Så även Herman Iserhel (ys ock plat geneget vnd gerne ssege yt lant vnder der kronen lege vnd juwe gnade mochte krygen). RA, Brev till konungen 1521–1525. Herman Iserhel till Gustaf Vasa, Lübeck den 23 sept.

[4] HR 8, nr 566.

[5] HR 8, nr 583.

[6] Kruse, s. 352.

[7] Den 26 september riktar Iserhel en förnyad uppmaning till Gustaf Vasa att intaga Gotland. Men den 2 oktober underrättar han konungen om eskaderns kvarhållande. HR 8, nr 576 och 583.

[8] Detta framgår av de bevarade uppteckningarna från stadsdagen i Lübeck den 3–6 augusti och förhandlingarna på lantdagen i Kiel den 25 augusti. Motåtgärder mot det befarade anfallet dryftades vid båda tillfällena allvarligt och ingående. HR 8, nr 520, p. 5–10; nr 542 och 543.

av rådet till ett annat ändamål. Hansestadens regering ville nämligen utsända de åtta fartygen mot Tile Gislers flottavdelning, om vars utlöpande till Köpenhamns undsättning man erhållit kännedom.[9] — Som tidigare framhållits, har rådet hösten 1523 — av det tillgängliga aktmaterialet att döma — koncentrerat sin krigföring på den danska huvudstadens snara betvingande.[1] Kvarhållandet av Gotlandsexpeditionen står i full överensstämmelse med denna taktik. Man har icke velat splittra stadens krafter på mera sekundära krigsmål.

Det torde dessutom kunna ifrågasättas, om man i rådskretsar varit lika benägen till Gotlands överlåtande åt Sverige som inom borgarefraktionen. Man finner nämligen i köpmännens brev av den 18 sept. till Gustaf I följande uttalande: »Och så göra andra människor allt vad de kunna för att bevara Gottland under danska kronan, vilket enligt vår mening icke skulle vara bra i framtiden för Sveriges rike och de meniga köpmännen.»[2] Herman Iserhels fem dagar senare avlåtna skrivelse innehåller en liknande passus.[3] (Synbarligen med tanke på det ej minst i militärpolitiskt avseende för Sverige gynnsamma läget — Lübecks och konung Fredriks samtliga stridskrafter voro helt och hållet tagna i anspråk av Köpenhamns belägring och Kristian II:s förestående angrepp — tillägger Iserhel, att konungen, om han icke nu finge ön i sina händer, aldrig finge den, ty svåra tvistigheter skulle uppstå.[4]) Dessa uppgifter, som knappast kunna åsyfta något annat än motpartiet, voro odisputabelt avsedda att sporra den svenske konungen till företaget, men möjligheten av deras sanningsenlighet bör därför icke förbises.

I en fråga, som nära berör Gotlandspolitiken, kunna motsatta ståndpunkter hos rådet och folkpartiet i varje fall klart konstateras. Vi hava sett, hurusom man i lübeckska rådskretsar med framgång

[9] HR 8, nr 590.

[1] Se exempelvis HR 8, nr 520, 533, 534, 537, 542, 550, 553, 589, 606, 609, 646.

[2] »Ock szo zindt *ander lude* myt gantzen flyte dar na bestan, dat sze Gotlande by den denschen kronen gerne wolden beholden, dat vnszes bedunckedes nicht gudt wolde zin jn tokumpftigen tyden vor dat Ryke van Sweden vnde de ghemeynen Copman.» HSH 38, s. 26.

[3] »vnd ander lude de steken dar na sse jw dat lant volden gerne vt den henden brengen dat got vorbede gy et kwyt ssolden verden». Herman Iserhel till Gustaf Vasa, Lübeck den 23 sept. RA, Brev till konungen 1521–1525.

[4] Ibid.

verkat för att förmå Fredrik I till att övertaga de svenska Kalmarfänikorna.[5] Men med tanke på den förestående expeditionen mot Norby motsatte sig borgarfraktionen bestämt denna truppöverlåtelse och sökte genom Herman Iserhel i antydd riktning påverka Gustaf Vasa.[6]

För bedömandet av lübeckregeringens nordiska politik är emellertid dess hållning i de svensk-danska tvistefrågorna om de fångna kvinnorna och Trolles protegerande i Danmark icke utan betydelse. Som i annat sammanhang framhållits, hade de hanseatiska rådssändebuden på herredagen i Roskilde, alltså i förra hälften av augusti, av danskarna sökt utverka fru Kristinas och hennes medfångars frigivande.[7] Något senare, i slutet av september, avgingo Thomas von Wickeden och Bernd Bomhouwer i en beskickning till Kiel[8] för att där förhandla med konung Fredrik — sannolikt om krigföringen vid Köpenhamn och om motåtgärder mot Kristian II:s krigsplaner. Spörsmålet om ärkebiskopen och fångarna bragtes härvid av de båda lübeckarna ånyo på tal. Underhandlingarna resulterade på denna punkt i ett löfte av den danske härskaren att taga sin hand från Trolle[9] samt frigiva Sten Stures änka och hennes olyckskamrater. Sedan Gustaf Vasa den 26 september till rådet avlåtit en förnyad erinran i denna sak, påminde slutligen Lübeckregeringen i skrivelse av den 30 oktober Fredrik om det i Kiel avgivna löftet.[1] Det vill således synas, som om rådet i motsats till den demokratiska fraktionen önskat åstadkomma en utjämning i förhållandet mellan de tvenne nordiska staterna.

På senhösten undergick emellertid Lübeckregeringens nordiska politik i viss mån en förändring. Rådet övergick i Gotlandsfrågan på köpmännens linje. På den vendiska stadsdagen i Travestaden i början av december förklarade den lübeckske ordföranden, Thomas von Wickeden, att ön borde tillfalla Sverige.[2] Härtill kunna flere orsaker angivas.

[5] HR 8, nr 520, p. 12; nr 534, p. 3.

[6] »Wyder, leve her Gustoff, gy de knechte fan Kalmer nycht vorlaten; ys juwer genade nycht tho raden; alle, de juw gut synt, de raden et juw nycht.» HR 8, nr 571. Jfr nr 576.

[7] HR 8, nr 534, p. 6.

[8] De avreste den 23 sept. och hade den 26 ännu ej återkommit. HR 8, nr 570 och s. 486, anm. 2.

[9] »sick dessulven bysschuppes to entslaen». HR 8, nr 620.

[1] HR 8, nr 574, 602, 620 samt s. 533, anm. 3 och 4.

[2] HR 8, nr 646, p. 19.

Den 13 oktober infunno sig hos domkapitlet i Lübeck borgmästaren Herman Valke och rådmannen Bernd Bomhouwer och meddelade, att rådet av borgerskapet uppfordrats att till krigskostnaderna avkräva kapitlet ett större bidrag.[3] Det bör härvid anmärkas, att de demokratiska elementen — i motsats till det katolskt sinnade rådet — voro reformatoriskt anstuckna.[4] I januari 1524 var lutheranernas ställning så stark, att kapitlet såg sig nödsakat utfärda en föreskrift, att man offentligen skulle tala hedersamt om lutheranerna för att icke giva anledning till ett befarat uppror eller upplopp i staden.[5] Det demokratisk-reformatoriska partiets ställning har tydligen under höstens lopp i avsevärd mån förstärkts. Därtill bidrog, att rådet för krigföringens finansiering kommit i beroende av borgerskapet, av vilket man till avlönandet av hjälphären vid Köpenhamn sett sig nödsakad att upptaga lån.[6] Att köpmannafraktionens inflytande under sådana förhållanden även på det utrikespolitiska området gjort sig mera gällande är därför ytterst sannolikt.

Det inre läget i hansestaden torde dock icke lämna hela förklaringen till den konstaterade nyorienteringen av regeringens skandinaviska politik. Även de yttre förhållandena krävde ett närmande till Sverige. Genom att avgörandet vid Köpenhamn fördröjdes, stego Lübecks kostnader för den nämnda hjälpkåren oavbrutet i höjden. Ställningen försämrades, när först den danzigska eskadern (11 okt.) och sedan den kvarvarande delen av blockadflottan den 1 november i fullt upplösningstillstånd avseglade från den danska huvudstadens redd.[7] Upphävandet av blockaden från sjösidan hade till följd, att Tile Gislers flottavdelning, som av Kristian II utsänts till Köpenhamns undsättning, några dagar senare — 10 november — obehindrat kunde inlöpa till staden.[8] — I själva verket visade sig denna händelse lyckosam för konung

[3] »ut a ven. capitulo postularent trium milium stipendia pro mille militibus gregariis». Waitz I, s. 271.

[4] Herman Iserhel och Kort König betecknas av Sjödin som genombrottsmän och ledare för den reformatoriska rörelsen i Lübeck. HH 26:III, s. 11, not 2.

[5] »honeste loquerentur in publico de Martinianis, ne eos contra se provocent, maxime cum jam instent dies carnis privales, *ne ex eorum obloquucione excitari posset sedicio in civitate*». Waitz I, s. 267.

[6] HR 8, nr 569. Johannes Wulff till Fredrik I, Lübeck den 21 sept. Jfr nr 684.

[7] HR 8, nr 600, p. 129; nr 646, p. 28–34.

[8] Ekdahl, II, s. 581 f.

Fredrik och hans bundsförvanter, ty undsättningens mycket otillräckliga beskaffenhet torde snarast hava nedslagit försvararnas mod och betagit dem hoppet om en verkligt effektiv hjälp från den avsatte unionskonungen.[9] Dessförinnan var emellertid Fredriks ställning mycket kritisk. Hade det bland allmogen jäsande missnöjet övergått till fullt uppror — och de hanseatiska rapporterna giva vid handen, att risken för ett dylikt tidvis syntes ganska överhängande — var det synnerligen ovisst, om den demoraliserade belägringshären kunnat hålla den välbefästade huvudstadens och böndernas förenade krafter stången. Lübeckregeringens pessimistiska uppfattning om läget i Danmark kom till uttryck på den vendiska stadsdagen i Travestaden i början av december.[1] Bundsförvantskapet med den danske konungen hade faktiskt blivit en tung börda för Lübeck.

Misshälligheter med den förnämsta hanseatiska bundsförvanten, Danzig, försvårade ytterligare Lübecks ställning. Danzig hade nekat bidraga till den av Travestadens regering påyrkade försänkningen av inloppet till den danska huvudstaden[2] och dröjde med betalningen av sitt utlovade penningbidrag till krigskostnadernas täckande[3]. De båda städerna voro dessutom av delade meningar i fråga om den politik, som borde föras mot holländarna. På den vendiska stadsdagen i augusti hade man beslutat att bibehålla Öresundsspärrningen, tills Köpenhamn kapitulerade. Därvid framfördes av de stralsundska ombuden det för Lübeck välkomna förslaget, att tillstånd till sundets passerande även därefter endast i viss begränsad utsträckning skulle medgivas holländarna.[4] Ett rykte, att konung Fredrik från visst håll utsatts för bearbetningar till förmån för en årlig kontingentering av de nederländska fartygen, föranledde de danzigska eskadercheferna att på rådets befallning hos hertig Kristian den 6 oktober inlägga en bestämd gensaga.[5] När slutligen Danzigs amiraler i början av oktober ville

[9] Endast några få dagar senare inleddes förhandlingar om kapitulation. Gerhard Stromeyer till Lübeck, lägret vid Köpenhamn den 16 nov. HR 8, nr 614.

[1] Se härom HR 8, nr 646, p. 5, 7–10 och 12.

[2] HR 8, nr 526.

[3] HR 8, nr 540 och 684.

[4] »also dat desulven ime getalle ... durchthosegelnde to vorgunnende». HR 8, nr 520, p. 22.

[5] »so deme also were, worde den von Dantzik kleynen fromen und behagen geberen». HR 8, nr 548 och 600, p. 125.

avsegla från den danska huvudstaden, kom det till en sammanstötning mellan dem och lübeckarna, som önskade bundsförvanternas kvarblivande. Härtill läto sig dock den danzigska flottavdelningens befälhavare icke förmås utan gingo den 11 oktober till segels, utösande otidigheter mot lübeckarna.[6] — Även de vendiska städerna visade sig allt motsträvigare, när det gällde att lämna Lübeck bistånd till den fortsatta krigföringen. Detta kom särskilt till synes på den vendiska stadsdagen i Lübeck den 30 november–3 december, där lübeckarna sökte förmå förbundsmedlemmarna att påtaga sig nya bördor.[7] De från lägret vid Köpenhamn genom sekreteraren Gerhard Stromeyer den 28 november ingångna underrättelserna om de påbörjade kapitulationsförhandlingarna mottogos nämligen i Travestaden med utpräglad skepticism.[8]

Det ter sig ganska självklart, att man i Lübeck, när alla bundsförvanterna syntes svika, börjat se sig om efter hjälp från annat håll. Den lübeckske ordförandens ovannämnda vädjan till de övriga vendiska städernas ombud om nya åtaganden till krigets fullföljande hade beledsagats av följande ord: »Men förklingade denna ohörd, måste ett ärbart råd söka det behövliga stödet hos främmande herrar och vänner.»[9] Det låg härvid närmast till hands att vända sig till den svenske konungen.

Dennes politik att tills vidare under inga förhållanden stöta sig med den mäktiga hansestaden hade ej undergått någon förändring. Sannolikt i samband med skuldens avbetalning avsände Gustaf på sensommaren till Lübeck en beskickning bestående av hans kammarmästare Laurentius Swenonis[1] samt Joakim Kameke och Hen-

[6] HR 8, nr 594 och 600, p. 124 och 129.

[7] Härvid användes det svenska privilegiet som påtryckningsmedel. HR 8, nr 646, p. 41, 43 och 61.

[8] HR 8, nr 614, 615 och 646, p. 7–10. [9] HR 8, nr 646, p. 36.

[1] HR 8, nr 672 och 676, p. 6. Herr »Laurens Zwentszen» angives i registret till detta verk (s. 954) felaktigt som »Erzdekan zu Strengnäs» och identifieras således med Laurentius Andreæ. — Att Laurens Zwentszen är identisk med Laurentius Swenonis torde framgå av följande. I sept. 1523 avlägger Herman Iserhel bl. a. inför »Laurens Zwentszen» räkenskap för de svenska varorna till skuldens avbetalning (HR 8, nr 672 och 673, p. 1). Den 2 juli 1525 befaller Gustaf Vasa »her larss Suenonis» att genast insända »the registher som herman Jsraels Rekenscap stondher vthij bescriffwen» (GVR II, s. 135). Nov. 1525 utser konungen till kyrkoherde i Mora sin kammarmästare »her larens» (GVR II, s. 246). Enligt Västerås stifts herdaminne II, s. 326 hette mäster Jakobs efterträdare Laurentius Swenonis. Se även Edén, s. 13.

rik Billinghusen. Senast den 11 september hade dessa sändebud anlänt till Travestaden och där framfört sitt uppdrag, som bl. a. bestod i att begära lübeckregeringens råd, enär de gamla riksråden genom Kristian II:s tyranni omkommit. Rådet avgav (den 11 september) ett ganska välvilligt svar. Det uttalade en förhoppning, att dess råd ej skulle behövas, men sade sig icke vilja underlåta något, som kunde lända riket till gagn. Den ingångna amorteringen av skulden erkändes, varjämte man lovade att grannlaga begagna sig av privilegiet samt motarbeta Trolle.[2] Den stora avbetalningen — omkring 40,000 mark — har otvivelaktigt varit ägnad att höja den svenske konungens aktier i Lübeck, särskilt vid en jämförelse med Fredrik I:s penningslukande — och resultatlösa — krigföring. En dylik jämförelse måste otvivelaktigt utfalla till den danske härskarens nackdel. I lika hög grad torde den raskt genomförda erövringen av Finland — den inleddes i början av augusti och hade i mitten av oktober fullbordats — hava stärkt Gustaf Vasas prestige. Mot slutet av året uttalade i varje fall Johan Sasse till konung Gustaf en mycket bestämd försäkran, att den sistnämnde hos rådet och hela menigheten stode i större gunst än Fredrik I.[3] I detta sammanhang bör den icke oviktiga omständigheten, att Lübeck i sin nederländska politik tydligen ansåg sig kunna påräkna Sveriges stöd, beaktas.[4] Och detta icke utan skäl, ty i januari 1524 förklarade sig den svenske konungen beredd att i den holländska frågan taga direktiv av Lübeck.[5] Tillgängliga källor bekräfta dessutom, att fiendskap denna tid rått mellan Sverige och det burgundiska hovets undersåtar.[6] — Det är därför tänkbart, att bakom den lübeckska regeringens beslut att på Danmarks bekostnad främja Sveriges expansion även dölja sig motiv,

[2] RA, E. Hildebrands Excerpter och avskrifter 10. Lübeck. Rådet till Henrik Billinghusen och Joakim Kameke, Lübeck d. 11 sept.

[3] »Dat juwe k. g. jo so vele gunst vnde noch mhere hefft by eynem Ersamen Rade vnde der gantzen gemeynheyt dusser keyserlichen Stadt Lubeck, alsz koningh Frederick.» HSH 38, s. 36. Johan Sasse till Gustaf Vasa, Lübeck den 14 dec.

[4] HR 8, nr 469 och 683.

[5] Gustaf Vasa till Lübeck, Skenninge den 15 jan. 1524. HR 9, nr 752.

[6] HR 8, nr 858, p. 3; 859; s. 890, anm. k. HSH 13, s. 71 f. I en nederländsk rapport från förhandlingarna med svenskarna i Lübeck 1525 heter det: »Etsi superioribus annis differencie *quid inter aliquot opida cesari devota et Swecos extitisset* (kurs. av förf.), anno tamen superiore in civitate Elboch eo deventum fuit, ut in presenti conventu dicta differentia sopieretur.» HR 9, s. 277, p. 8.

som kunna ledas tillbaka till dess planer på holländarnas avstängande från Östersjön. En svensk ockupation av Gotland och eventuellt Skåne (som nedan närmare skall klarläggas, framfördes mot slutet av året från lübecksk sida ett förslag om sistnämnda landsdels inkorporering med det svenska väldet) skulle undandraga dessa provinser den holländskvänliga danska regeringens jurisdiktion och samtidigt även till dem utsträcka Strängnäsprivilegiets giltighet. Direkta bevis för att dylika synpunkter påverkat Lübecks hållning i den nordiska frågan, saknas visserligen, men säkert är, att de legat i stadens intresse.

Den mest närliggande orsaken till lübeckarnas ståndpunkt i Gotlandsfrågan skall givetvis här ej förbises — Norbys kaperier och den danska regeringens fullständiga maktlöshet mot den tilltagsne fribytaren. Konung Fredrik hade, därtill förmådd av de hanseatiska rådssändebuden[7], den 15 juli till herr Severin avfärdat en beskickning, bestående av de båda riddarna Claus Bilde och Wolf Pogwisch[8]. Sändebuden återkommo i början av september.[9] För Travestadens vidkommande var Norbys svar föga tillfredsställande. Herr Severin begärde nämligen, att Lübeck skulle avstå från allt tilltal om skadestånd för de beslagtagna varorna samt giva honom sitt beseglade brev härpå. I så fall ville Norby å sin sida giva staden sitt beseglade brev på att han icke vidare skulle oroa den utan vara dess vän. Vad som skett före utfärdandet av dessa handlingar skulle anses vara förlikt.[1] Kristian II:s hövitsman på Gotland förbehöll sig i själva verket alltså rättighet att ända till förlikningsbrevens utfärdande opåtalt få fortsätta med sin sjöröveriverksamhet. Av dessa för Lübeck oantagbara villkor gjorde Norby sin övergång till konung Fredrik oberoende. Till den sistnämnde däremot lät herr Severin genom Claus Bilde muntligen överbringa följande ganska tillmötesgående budskap. Om riksrådet ville giva honom brev och besegling, »varmed han kunde skydda sin ära»[2], vore nämligen Norby villig att ansluta sig till den nya

[7] De sade sig förvänta, att konungen »zolde is mit Severyn Norbu alzo vorordnet haben, her zich in dieszem ahnstendingen kriege der beschedigunge des koufmans enthalden hette». HR 8, nr 600, p. 44 d.

[8] HR 8, nr 600, p. 44 d och 48. Jfr nr 488.

[9] HR 8, nr 600, p. 99.

[1] HR 8, nr 556.

[2] HR 8, nr 600, p. 99.

regimen och ställa sina fartyg till förfogande mot Kristian II, varjämte han ställde Finlands införlivande med det danska väldet i utsikt[3]. Norbys svar var — kanhända avsiktligt — i icke ringa mån ägnat att utså split mellan Danmark och hansestaden. Sedan en skrivelse från herr Severin, vari denne försäkrar konung Kristian om sin orubbade trohet[4], längre fram på hösten uppsnappats av lübeckarna[5], växte deras förbittring mot slottshövdingen på Visborg och deras missnöje med den danska regeringen. Detta missnöje gjorde sig märkbart på den tidigare nämnda vendiska stadsdagen i Lübeck i början av december (30 nov.–3 dec.). Ordföranden Thomas von Wickeden gjorde här gällande, att Fredrik I:s beskickning till Gotland endast varit till skada, ehuru den skett i de bästa avsikter. Han föreslog därför följande lösning: »Emedan Gotland tidigare, som befunnits av gamla handlingar, legat under svenska kronan, skulle man uppdraga åt den person, som skulle avfärdas till konungen av Sverige, att söka förmå högbemälte konung till att med våld sätta sig i besittning av berörda Gotland.»[6] Av intresse är emellertid, att Lübeck numera icke endast i fråga om Gotland intog en för Danmark ogynnsam hållning. Den 6 november hade hansestadens ombud i lägret vid Köpenhamn, sekreteraren Gerhard Stromeyer — tydligen med hänsyn till den osäkra ställningen i Danmark — i skrivelse till rådet förordat ett svenskt ingripande även i Skåne.[7] En dryg månad senare framfördes samma tanke i ett brev från den tyske adelsmannen Wilhelm von Mehlen[8] till Gustaf Vasa[9]. Stromeyers skrivelse framkom den

[3] HR 8, nr 556 och 600, p. 99. Kruse, s. 347, not 4.

[4] Severin Norby till Kristian II, Visborg den 14 sept. Ekdahl, II, s. 457.

[5] HR 8, nr 613.

[6] »Dewile Godtlandt vormals, wo uth olden breven bofunden, under der kronen tho Sweden geweset, wurde men deme sulven, szo an ko. werde tho Sweden afthoferdigen, bovelen, umme hochgemelte ko. w. upthobringende, borurte Godtlandt mit gewalt an sick tho bringende.» HR 8, nr 646, p. 19.

[7] »De buren wyllen allenthalven gestraffet syn. Konde ock geschen, ore ko. w. Schonsyden eroverde und by de kronen van Sweden brochte; dar syne ko. w. 1000 perde, 3000 knechte mochten hebben, konde it syner ko. w. nycht entstan.» HR 8, nr 611.

[8] Broder till Berend von Mehlen (se Wilhelm von Mehlen till Gustaf Vasa, Lübeck den 7 april 1523. RA, Brev till konungen 1523).

[9] »Ich hoeff, op goth wil, ewer ko. w. szol noch Schonne zum reich von Schwedenn bekommhen.» Wilhelm von Mehlen till Gustaf Vasa, Öland den 13 dec. HSH 38, s. 31.

18 november till Lübeck. Man vet, att Mehlen strax före den 26 i samma månad anlänt till Lübeck och att han under sin vistelse i staden stått i beröring med den framstående rådsmedlemmen Bernd Bomhouwer samt att han senast den 13 december återkommit till Sverige.[1] Det finnes alltså skäl för antagandet, att den tyske adelsmannens hänvändelse till konung Gustaf i denna sak inspirerats från regeringshåll i hansestaden, och att ett samband således skulle föreligga mellan Stromeyers förslag och Mehlens skrivelse.

Det av rådet i Gotlandsfrågan fattade beslutet — att genom en beskickning söka övertala den svenske konungen till en aktion mot Norby — gick snart i verkställighet. Uppdraget anförtroddes åt Herman Iserhel. Även denna åtgärd vittnar om den för tillfället rådande inre enigheten i Lübeck, vad den nordiska politiken angår. Att den nämnde köpmannen verkligen färdats i rådets ärenden, kan nämligen knappast betvivlas. Thomas von Wickeden själv har vid ett tillfälle något år senare icke ansett sig helt kunna förneka detta.[2] Det kan dessutom konstateras, att Iserhel före sin avresa stått i förbindelse med Bomhouwer och av denne erhållit ett muntligt uppdrag till Gustaf Vasa.[3]

Även på andra vägar utsattes den svenske konungen för bearbetningar i Gotlandsfrågan. Redan i Wilhelm von Mehlens nämnda skrivelse av den 13 december hade han uppfordrats att till danskarnas förekommande snarast intaga ön.[4] Möjligen har samma ärende framförts av den budbärare, som till Gustaf överbragte Johan Sasses brev av den 14 december, vari följande avsnitt torde förtjäna att anföras: »Och om Eders k. v. något vill rätta sig efter överbringaren av detta brev (som kommer med det ärbara rådets

[1] HR 8, nr 611 och 620, HSH 38, s. 30.

[2] »Id were mogelick, dat Herman Israhel geworven, over so wiid, wo angetagen, hadde he, sundergen vam rade, geen boveel gehatt.» HR 9, nr 29, p. 18. Detta källställe har tidigare anförts av Kruse, s. 378, not 2.

[3] »Wes ick ock furder hermen Jsarhel beualen an juwer k. w. todragenn werden Juw. k. Irlucht van demsuluen wol vorsten(diget).» Bernd Bomhouwer till Gustaf Vasa, Lübeck den 20 dec. RA, Brev till konungen 1521–1525.

[4] »Es weren seren guth, das ewer ko. Magestath szo sichs schicken wolde, vffs aller erscht Gothlant lyssze jn nhemenn, das ewer konnigkliche werde eher quem den eyn ander. Der newe erweltte konnigk zw Denmarck etc. werdt sich och nycht seymenn werden; derhalben werre es guth, das ewer ko. w. zwor quemen.» HSH 38, s. 31.

och menighetens i Lübeck fullmakt) så skall Eders k. v. bliva en mäktig herre.»[5] Av en skrivelse från konungen till Lübeck, daterad den 30 mars 1524, framgår dessutom, att rådet direkt tillskrivit honom i Gotlandsfrågan. Gustaf tackar nämligen här för underrättelser om Norby, som nått honom i en skrivelse från rådet i Lübeck.[6] Slutligen har Thomas von Wickeden själv i februari 1524 till den svenske konungen riktat en anmodan i samma syfte.[7]

Lübeckrådets ställningstagande i Gotlandsfrågan och dess beslutsamma ingripande blev avgörande för de svensk-danska relationernas öde. Gustaf Vasa tvangs härigenom över på den expansionspolitiska linjen. Vid mötet i Vadstena hade han trots riksrådets livliga tillstyrkande undvikit att taga ställning till spörsmålet om Gotland. Herman Iserhels mission fällde emellertid utslaget till expansionspartiets förmån. Inför Lübecks och riksrådets förenade påtryckningar måste konungen giva vika. Senast den 18 februari[8] 1524 har han fattat definitivt beslut om aktionen mot Norby[9]. Den omständigheten, att danskarna uteblevo från Jönköpingsmötet, har givetvis jämnat vägen för Herman Iserhel.

Att lübeckaren förmått Gustaf till den gotländska expeditionen, står fast.[1] Däremot råder stor oklarhet om de övertalningsmedel, han härvid använt. Peder Swarts och Tegels uppgifter i denna fråga visa sig vid en närmare granskning felaktiga eller misstänkta.[2] Sannolikast är kanske, att samma argument, som av Iserhel och

[5] HSH 38, s. 36.

[6] »Boneffens der underrychtynge und underwysinge der tho unszerm vordel und alles guden genegt, *szo wy uth juwer erb. w. schryvende vorstendyget werden.*» HR 9, nr 753.

[7] »Wer darumme myns bedunkendes van noden, juw. k. w. dachte Sefferyns opsate vortokamen. Wolde Got, dat Gotlant ant loflicke ricke tho Sweden queme, dart van rechte hen hort, wer ik hoch erfrouwet.» Thomas von Wickeden till Gustaf Vasa, Lübeck den 28 februari 1524. HR 8, s. 604, not 1.

[8] Den 13 febr. skriver Gustaf till Brask från Vadstena: »Haffue vi oc faat i thenne dager bod os breff fra te Lypske ... ther vj eder oc flere gode men vdi behöffue, Ære vj för then skyl begaerende atj innan morgon afftan komme oss til orde.» I ett senare brev av den 18 febr. säger sig konungen hava velat rådgöra med Brask »til the framsætningar vi in för legathen lathe göra her i Vastena». GVR I, s. 189 ff.

[9] GVR I, s. 189.

[1] Gustaf Vasa till Lübeck, Stockholm den 30 mars 1524. HR 9, nr 753.

[2] Se härom Kruse, s. 382, not 3.

köpmännen tidigare framförts, även nu kommit till användning, nämligen hotet om inställandet av handeln på Sverige. Konungen finge ej tro, att köpmännen skulle tillföra honom nödvändiga varor, så länge Norby innehade Gotland, hade orden fallit.[3] — I någon mån kan detta antagande anses bestyrkt av ordalagen i en konungens skrivelse till rådet, frälset och köpstäderna i Östergötland.[4] Gustaf Vasa kungör där sitt beslut att draga till Gotland för att oskadliggöra Norby, »som ... hindrat oss tiilföring oc afföring Och ther med myked volled oss thet stora oköp paa salt cläde humbla och annen deel then vj aff tysland törffua . .».[5]

Gustaf Vasas av motsättningen till Lübeck betingade och under hela hans regeringstid i stort sett konsekvent fullföljda danska politik kan således ledas tillbaka ända till senare hälften av 1523. Yttre och med största sannolikhet även inre påtryckningar vållade ett avbrott i de redan inledda svensk-danska samförståndssträvandena. 1524 års svensk-danska konflikt var en av de allvarligaste under Gustaf Vasas regeringstid. Trots detta blev den endast en episod, som icke kunde hindra de båda nordiska makternas politiska och militära samgående mot Lübecks tryckande förmynderskap.

---

[3] »Jw konycklyke verde droeuen nycht denken gy ffan den kopman bessocht verden myt nottroftygen dyngen ... de wyle sseveryn yt lant ynne heft.» Herman Iserhel till Gustaf Vasa, Lübeck den 23 sept. RA, Brev till konungen 1521–1525.

[4] Skrivelsens datum är den 7 mars 1524.

[5] GVR I, s. 194.

PERSONREGISTER.[1]

Albrekt, hertig av Mecklenburg 16.
Albrekt, markgreve av Brandenburg, Tyska ordens högmästare 3, 7, 18, 19, 23, 24.
Alefeldt, Kaj von 62.
Alexander, konung av Polen 24.
Anna, prinsessa av Ungern 13.
Anna Mauritzdotter (Gyldenstierne) 83.
Arcimboldus, Johannes Angelus, påvlig legat 27.
Arvid, se Kurck.
Arvid Siggesson, kyrkoherde i Mora 53.
Axel Andersson (Lillie av Ökna), riksråd, lagman 96.

Bilde, Claus, riddare 109, 160.
Bilde, Ove 28.
Billinghusen, Henrik 117–120, 158, 159.
Blasius, mäster, dansk sekreterare 26.
Bockholt, Joachim 107, 117.
Bogislav, hertig av Pommern 107.
Bomhouwer, Bernt, rådsherre i Lübeck 103, 106, 108, 113, 114, 115, 117–120, 122, 126, 133, 155, 156, 162.
Bonde, Tord, riksråd 96.
Brahe, Aage, danskt riksråd 129, 150.
Bramstedt, Didrik, dansk befälhavare 62.
Brask, Hans, biskop i Linköping 2, 69, 78, 80, 92–96, 98, 111, 114, 119, 120, 121, 131, 138, 139, 140, 148–151, 163.
Burgstaller, Moritz, kejserligt sändebud 12.

Cochran, David, dansk härold 4–6, 10, 11, 14, 15, 24.

Ditlef, stadstjänare i Lübeck 30, 31.
Dorothea, Fredrik I:s dotter 137.
Dyveke, Kristian II:s älskarinna 21.

Eder, Balthasar, kejserligt sändebud 17.
Eleonora, prinsessa av Kastilien 8.
Elisabeth, drottning av Danmark 71.
Elisabeth, kurfurstinna av Brandenburg 14.
Engelbrekt Engelbrektsson, svensk upprorsledare 95.
Erik, greve av Hoya 109.
Erik Abrahamsson (Leijonhufvud), riddare, riksråd 56, 59, 60, 62, 67, 68, 73, 76, 83.
Erik Johansson (Vasa), riddare, riksråd 83.
Erik Karlsson (Vasa), riddare 98.
Erik Svensson, Gustaf Vasas kansler 97, 111.
Erik Turesson (Bielke), ståthållare på Viborg 52.

Filip I, konung av Kastilien 8, 13.
Fleming, Ivar, riksråd 52, 96.
Fredrik, hertig av Sachsen, Tyska ordens högmästare 6, 7.
Fredrik den vise, kurfurste av Sachsen 8, 9.
Fredrik, markgreve av Ansbach 7.

Gadh, Hemming, electus i Linköping 54, 55, 67, 76, 77, 85, 95.
Galle, Peder, kanik i Uppsala 91.
Gerken, Joachim, rådsherre i Lübeck 129, 142.
Geting, Erik, kanik i Uppsala 91.
Gisler, Tile, dansk skeppshövitsman 28, 154, 156.
Glob, Anders 28.
Gren, Magnus 80.
Gunhild Johansdotter (Bese) 52.
Gustaf Olofsson (Stenbock) 99.
Gyldenstierne, se Mauritz Nielsen.
Gyllenstierna, se Kristina Nilsdotter.
Gylta, Bengt, väpnare, riksråd 62.

[1] Upptager ej Fredrik I, Gustaf Vasa och Kristian II.

Hans, konung av Danmark 4, 17, 20, 70.
Hans, prins av Danmark 71.
Hans, se Brask.
Hans von Tiefen, Tyska ordens högmästare 6.
Henrik, hertig av Mecklenburg 16, 107, 146, 147.
Herberstein, Siegmund von, greve, kejserligt sändebud 22.
Holger Gregersen (Ulfstand) 150.
Holger Karlsson (Gera), riddare, riksråd 62.
Homuth, Jörgen, profoss, knektöverste 141.
Hvid, Peder 91.

Jakob, mäster, kyrkoherde i Mora 158.
Jakob Ulfsson, ärkebiskop 5, 76, 77, 88, 89.
Jens Andersen, biskop i Odense 59, 73, 74, 80, 85.
Joakim I, kurfurste av Brandenburg 14.
Johan, ärkebiskop av Gnesen 21.
Johan Arendsson (tillbakaseende ulf), väpnare, riksråd 62, 96.
Johannes Magnus 53, 55, 149.
Jon, mäster, kanik i Uppsala 88.
Isabella, dotter till Filip I av Kastilien och förmäld med Kristian II (se även Elisabeth) 8, 21.
Iserhel, Herman, köpman i Lübeck, 106, 110, 111, 119, 122, 139, 148, 152–156, 158, 162–164.
Jöran Turesson (Tre rosor), domprost i Uppsala 83, 84, 91.

Kameke, Joachim, i tjänst hos Gustaf Vasa 158, 159.
Karl IX, konung av Sverige 53.
Karl Knutsson (Tre rosor) 62.
Kasimir, markgreve av Brandenburg 7, 9.
Kettil Karlsson (Vasa), biskop i Linköping 98.
Knut Bengtsson (Sparre till Ängsö), väpnare, riksråd 62, 73.
Knut Nilsson (dansk sparre), väpnare, riksråd 62, 83.
Krister Nilsson (Vasa), riksdrots 98.
Kristian, hertig av Holstein 157.
Kristina Nilsdotter (Gyllenstierna) 58, 59, 63, 68, 70, 91, 128, 132, 134–136, 155.
Krummedige, Henrik 131, 132.
Krumpen, Otto, dansk överbefälhavare 61–63, 73.
Kurck, Arvid, biskop i Åbo 16, 52.
König, Kort, köpman i Lübeck 152, 156.

Lars Siggesson (Sparre av Sundby), riksmarsk 97, 99, 117, 120.
Laurentius Andreæ, ärkedjäkne i Strängnäs 83, 84, 97, 158.
Laurentius Swenonis, Gustaf Vasas kammarmästare 158.
Ludvig, ungersk tronföljare 13.

Magnus Eriksson, konung av Sverige 138.
Magnus Sommar, electus i Strängnäs 97.
Margareta, regentinna av Nederländerna 144.
Margareta Turesdotter (Bielke) 83.
Maria, dotter till Filip I av Kastilien och förmäld med den ungerske tronföljaren Ludvig 13.
Masmünster, Melchior von, kejserligt sändebud 12.
Mattias Gregersson (Lillie), biskop i Strängnäs 29, 30, 55, 56, 59–62, 67, 71, 72, 74, 76–78, 83, 85.
Mauritz Nielsen Gyldenstierne 83.
Maximilian I, tysk-romersk kejsare 6–14, 19, 23, 24.
Mehlen, Berend von, riddare, riksråd 96, 109, 116, 121, 124, 127, 129, 130, 135, 161.
Mehlen, Henrik von, ståthållare på Västerås slott 73.
Mehlen, Wilhelm von 161, 162.
Metta Ivarsdotter (Dyre) 28, 35, 39, 43, 44.
Michel Nilsson, väpnare, riksråd 97.
Mule, Hans, electus i Oslo 109, 110.

Nekras Charlamov, diak, ryskt sändebud 15.
Nils Bosson (Grip), riddare, riksråd 52, 54, 83, 85.
Nils Olsson (Vinge), väpnare, riksråd 97.
Nils Svensson, hövitsman på Olofsborg i Viken 131.

Norby, Sören eller Severin, dansk riddare, Kristian II:s hövitsman på Gotland 54, 81, 120, 139, 141, 145, 151, 152, 153, 155, 160–164.

Oesler, Jakob, kejserligt sändebud 12.
Otto Svinhufvud, biskop i Västerås 54, 60, 62, 68, 73, 76, 77, 80, 88, 89.
Oxe, Torbern 74.

Paulus Eliæ 53, 84.
Peder Erlandsson (Båt), väpnare, riksråd 96.
Peder Hansson (Forstenaätten), väpnare, riksråd 96.
Peder Jakobsson »Sunnanväder», Sten Sture d. y:s kansler; electus i Västerås 41, 53, 54, 55, 96, 97.
Peder Turesson (Bielke), riddare, riksråd 83.
Podebusk, Prebjörn, riddare, danskt riksråd 83.
Pogwisch, Wolf, riddare, danskt sändebud 160.
Plettenberg, Wolter von, ordensmästare i Livland 3, 19, 22–25, 38.
Plönnies, Herman, rådman i Lübeck 103, 106, 108, 113, 115–120, 126, 133.

Rodhe, Johan, Lübecks sekreterare och protonotarius 29–32, 42.
Ryning, Erik, väpnare, riksråd 85.

Sasse, Johan 106, 137, 159, 162.
Schnitzenpaumer von Sonneck, Georg, riddare, kejserligt sändebud 6, 7, 10, 12.
Sigbrit (Willoms) 73, 81.
Sigismund I, konung av Polen 3, 4, 6–8, 10, 13, 14, 17–22, 24, 25, 146.
Sigrid Eskilsdotter (Banér) 134.
Slagheck, Didrik, ståthållare i Sverige 73, 74, 80, 81, 82, 92.
Smither, Ditlef, danskt sändebud 16–22, 24–26, 37.
Sofia, Sigismund I:s dotter, markgrevinna av Ansbach 7.
Sommar, se Magnus.
Sten Christiernsson (Oxenstierna), riddare, riksråd 53, 58, 59.
Sten Eriksson (Leijonhufvud), riddare, riksråd, friherre 99.
Sten Sture d. y., svensk riksföreståndare 4, 5, 16, 21, 28, 29, 40, 41, 51–60, 64, 67, 73, 75, 77, 78, 80, 88, 91, 95, 96, 98, 99.
Sten Turesson (Bielke), riddare, riksråd 62, 83.
Stromeyer, Gerhard, lübecksk sekreterare 141, 157, 158, 161, 162.
Sture, Nils 58.
Sture, Sten Svantesson, se Sten Sture d. y.
Svante Nilsson, svensk riksföreståndare.
Svinhufvud, se Otto.

Thurn, Pantaleon von, kejserligt sändebud 14, 17, 23.
Tiefen, se Hans.
Trolle, Erik, riddare, riksråd 52, 54, 97, 98, 135.
Trolle, Gustaf, ärkebiskop 51, 53, 54, 56, 59, 60, 62, 68, 69, 73–83, 85–92, 96–99, 123, 132–136, 155, 159.
Ture Jönsson (Tre rosor), riddare, riksråd 96, 114, 117, 125, 132.
Tönnes Eriksson (Tott), ståthållare på Viborg 15, 16, 52.

Urup, Axel 109.
Utenhof, Wolfgang von, Fredrik I:s kansler 128, 146, 147.

Valke, Herman, borgmästare i Lübeck 156.
Vasilij, storfurste av Ryssland 4, 10–12, 14.
Velde, Paul vom, magister, lübeckskt sändebud 32, 42.
Verner, ärkedjäkne i Linköping 83.
Wickeden, Thomas von, riddare, borgmästare i Lübeck 119, 155, 161–163.
Vincentius, biskop i Skara 78.
Vladislav, konung av Ungern 13.
Wulf, Johannes 156.
Wullenwever, Jürgen, lübecksk politiker 106.

Zimmermann, Georg, danzigskt rådssändebud 20.

Åke Göransson (Tott), riddare 16.